

70965

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
TÜRK İNKİLAP TARİHİ ENSTİTÜSÜ

TANZİMAT VE MEŞRUTİYET (I-II)
DÖNEMLERİNDE OSMANLI MÜLKİ İDARELERİ

(DOKTORA TEZİ)

T. C.
Yükseköğretim Kurulu
Dokümantasyon Merkezi

Nedret GONGÖRDO

ANKARA 1988

DEĞERLENDİRME KURULU ÜYELERİ

(Tez Jürisi)

	<u>Adı ve Soyadı</u>	<u>İmza</u>
BAŞKAN	:.....
ÜYE	:.....
ÜYE	:.....

Tezin kabul edildiği Tarih:.....

ÖNSÖZ

Doktora Tez'i olarak sunduğum bu çalışma, Tanzimat ve Meşrutiyet Dönemlerinde Osmanlı Mülki idarelerinde görülen yenilikleri ve değişimleri ihtiva etmektedir.

Meşrutiyet Döneminde Mülki idareler incelenirken; yapılan yenilikleri anlayabilmek için daha önceki dönemlerin ve yılların Mülki İdare Teşkilâtlarından bahsetmek gerekir.

Burada Mülki İdare Teşkilâtında özel bir yeri olan 1864 ve 1871 yılı Nizamnamelerini kapsamlı olarak açıklamaya çalıştım.

1876 yılı Kanun-u Esasi'de yer alan Nevahî Nizamnamesiyle, Mülki Taksimat içerisinde yer alan "Nahiye idareleri" üzerinde durdum.

Hem Devlet Salnamelerinden faydalanarak 1882 Mülki İdare Teşkilâtını ve hemde Erkân-ı Harbiye Nezaretince yapılmış, örneği tarafımdan çizilen harita ile de 1890 yıllarının Mülki idare teşkilâtını göstermek istedim.

Meşrutiyet dönemlerinde Mülki İdare Teşkilâtı devamlı olarak değişikliğe uğradığı için bu dönem içerisinde 1882 ve 1890 yıllarının vilâyet taksimatları üzerinde durarak, Mülki Taksimattaki değişiklikleri göstermeye çalıştım.

1913 yılında çıkarılan Vilâyet Kanunu ile Vali'lerin görev ve yetkilerinin genişletilmesi, vilâyetlerde kurulan Mahalli İdare'lerin teşkilinden bahsettim.

1928 yılı Vilâyet Taksimatı ve 1929 yılı Vilâyet İdaresi Kanunu ile Cumhuriyet dönemindeki Mülki idare değişmelerini inceledim.

Çalışmalarım esnasında; Arşiv vesikalarından, Devlet ve Vilayet Salnamelerinden, Takvim-i Vekâyiden, Kanun Derlemelerinden, Umumi Eser ve incelemelerden, 1/800.000 Ölçekli Türkiye Topoğrafya Haritasından, Asya-Avrupa-Afrika Kıtaları siyasi Haritalarından faydalandım.

Tezimde bir bütünlük içinde düşündüğüm "Tanzimat ve Meşrutiyet Dönemlerinde Osmanlı Mülki İdare" sistemlerini ve bu sistemlerin Cumhuriyet dönemine kadar olan devamını kaynakların müsaade ettiği ölçüde ortaya koymaya çalıştım.

Çalışmalarım esnasında benden kıymetli vakitlerini esirgemeyerek gerekli düzeltmelerin yapılmasında bana yardımcı olan, bu arada görüş ve tavsiyelerinden faydalandığım Jüri Başkanı Sayın Prof.Dr. Şerafettin Turan'a, Tez Yöneticim Prof.Dr. Reşat Genç'e teşekkür etmeyi bir borç olarak bilmekteyim.

Saygılarımla!

Nedret Güngördü

Aralık 1988

ANKARA

İÇİNDEKİLER

Sayfa

ÖNSÖZ.....	
İÇİNDEKİLER.....	
GİRİŞ:	
TANZİMAT ÖNCESİ MÜLKİ İDARE TEŞKİLATINA KISA BİR BAKIŞ.....	
A- Mülki İdare Birimi Olarak Eyalet ve Sancak.....	1
a) Beylerbeylik. - Eyalet.....	1
b) Sancak.....	2
B- Klasik İdare.....	
a) Eyalet Yönetimi ve Yöneticileri.....	7
b) Sancak Yönetimi.....	14
C- Eyalet ve Sancakların Taksimatı.....	15
I. BÖLÜM:	
TANZİMAT DÖNEMİNDE MÜLKİ İDARE'DE YAPILAN YENİLİKLER.....	19
A- Tanzimat Fermanı ve Onu İzleyen Değişiklikler...	19
1- Tanzimat Fermanında Mülki İdarelerle İlgili Hususlar.....	19
2- Yeni Düzenlemeler-Muhassıllık Teşkilâtı.....	22
3- Yeni Reformların Niteliği ve Reformlara tep- kiler.....	25
4- Eyalet Temsilcilerinin İstanbulda Toplanması.	27
5- 1842 Yılı Eyalet Teşkilâtı.....	30

B- Islahat Fermanı ve Daha Sonra Yapılan	
Değişiklikler.....	33
1- Islahat Fermanında Öngörülen Hususlar.....	33
2- 1858 Tarihli "Vulât-ı İzam ve Mutasarıfın-ı	
Kirâm ve Kaim-i Makamların Vezaifi" Nizamna-	
mesi.....	34
a) Nizamnameye Göre İdarî Kademeler.....	34
b) Valilerin Görev ve Yetkileri.....	35
c) Mutasarîf'ın Görev ve Yetkileri.....	36
d) Kaim-î Makam'ın Görev ve Yetkileri.....	36
e) Kaza Müdürlerinin Görev ve Yetkileri.....	37
C- Tanzimat Döneminde Yöneticilerin Yetiştirilmesi,	
Görev ve Sorumlulukları.....	38
a) Mülkiye Mektebinin Kurulması.....	38
b) Mülkî Memurların Muhakemeleri İle İlgili	
Nizamname.....	39
c) Memurların Maaş ve Harcırahları İle İlgili	
Nizamname.....	40
d) Memurların Kefalet Raptı Nizamnamesi.....	40
II. BÖLÜM	
1864 "TUNA" ve 1871 "İDARE-İ UMUMİYE-İ	
VİLAYET" NİZAMNAMESİ.....	42
A- İlk Uygulama; Tuna.....	44
B- Vilâyet İdareleri.....	51
1- Vilâyet Yöneticileri ve Diğer Görevliler.....	51

VII

	<u>Sayfa</u>
2- Vilayette Kurulacak Meclisler.....	54
a) İdare Meclisi.....	54
b) Vilayet Umumi Meclisi.....	56
C- Liva İdareleri.....	58
D- Kaza İdareleri.....	60
E- Nahiye İdareleri.....	62
F- Köy İdareleri.....	65
III. BÖLÜM:	
MEŞRUTİYET DÖNEMİ VE YENİ DÜZENLEMELER.....	68
A- Kanun-u Esasî'de Mülkî İdarelerle İlgili Hükümler.....	68
B- Nevahi Nizamnamesi.....	70
a) Nahiye Müdürü Seçimi ve Görevleri.....	72
b) Nahiye Meclisleri Azalarının Seçimi ve Görevleri.....	73
C- Ayastefanos, Berlin ve Kıbrıs Antlaşmalarında Bazı Bölgeler İçin Öngörülen Hususlar ve Doğu Rumeli Nizamnamesi.....	74
D- Balkanlar'da Yapılması İstenen Değişiklikler....	80
E- 1913 Tarihli Vilayet Umumi İdaresi Kanunu İle Yapılan Değişiklikler.....	82
1- Vilayet İdareleri.....	83
2- Liva İdareleri.....	88
3- Kaza İdareleri.....	90
IV. BÖLÜM	
MEŞRUTİYET DÖNEMİNDE İDARİ TAKSİMATTAKİ DEĞİŞİKLİKLER.....	94

VIII

Sayfa

A- 1876,1882,1890 Yıllarındaki Vilayetler.....	94
B- 1876,1882,1890 Yıllarında Vilayetler sancakları ve kazaları.....	96

V. BÖLÜM:

CUMHURİYET DÖNEMİNDE MÜLKİ İDARELERDEKİ

DEĞİŞİKLİKLER.....

A- Osmanlı Devletinden Devir Alınan.....	137
B- 1928 Yılı Vilâyet Taksimatı.....	142
C- 1929 Yılı Vilâyet İdaresi Kanunu.....	170
D- 1920-1928 Yılları Vilâyet Taksimatınının Karşılaş- tırılması.....	173

SONUÇ 175

BİBLİYOGRAFYA 184

EK: 1890 Yılı Mülki Taksimat Haritası

GİRİŞ

TANZİMAT ÖNCESİ MÜLKİ İDARE TEŞKİLATINA KISA BİR BAKIŞ

A. MÜLKİ İDARE BİRİMİ OLARAK EYALET VE SANCAK

a- Beylerbeyilik - Eyâlet

Beylerbeyilik teriminin ve beylerbeyilerin yönetimdeki yerinin incelenmesinden Osmanlı idare düzeninde esas birimin sancak olduğu anlaşılıyor. XIV. y.yılda Beylerbeyi Osmanlı Devletinde taşra kuvvetlerinin kumandanı ve çeşitli sancaklara dağılmış olan beylerin amiri durumundaydı. Dolayısıyla belirli bir bölge ile doğrudan doğruya ilişkisi yoktu.

I. Murat devrinde fethedilen yerlerin artması sonucu Lala Şahin Paşanın Rumeli Beylerbeyi olarak tayin edilmesinden sonra I. Beyazıt zamanında Anadolu Beylerbeyiliğinin kurulması ve XV. y.yıl boyunca Rum ve Karaman beylerbeğiliklerinin de katılmasıyla beylerbeyilik terimi bölgesel bir anlam kazandı(1).

Beylerbeyilikte de dereceler bulunmaktaydı. En yüksek dereceli beylerbeğilik Rumeli Beylerbeyiliği idi. Daha sonra Anadolu Beylerbeyiliği yer almaktaydı(2).

(1) Metin Kunt, Sancaktan Eyalete, İst., 1978, s.28.

(2) Halil İnalcık, The Ottoman Empire London, 1973, s.104.

1580 yılından itibaren Beylerbeyilik yerine eyalet tabiri kullanılmaya başlanmıştır. Ayrıca XVI. y.yıldan itibaren eyaletlere vezir valiler gönderilmiştir(3).

XVII. y.yıl ortalarına doğru sancakbeyi tayinlerinde eyalet valilerinin daha fazla sözü geçmeye başlamıştır. XVII.y.yılda beylerbeyiliklerin merkeze karşı daha serbest bir hüviyete girdikleri görülmektedir(4).

Mustafa Akdağ, onyedinci yüzyılın ikinci yarısından sonra valilere daha geniş yargılama yetkileri verildiğini beylerbeylerinin yetkilerindeki genişlemenin il yönetiminde ağırlığın sancaktan eyalete kaymasının yanında, eyalet valilerinin merkezi idare otorite ve denetiminden uzaklaşmakta olduklarını ifade etmektedir(5).

b- Sancak

Osmanlı Devletinin kurulduğu yıllarda mülki idare teşkilatına esas olan birim sancaklardı. Ondördüncü yüzyıl boyunca sancakbeyi terimi askeri toplayan bir kumandan manasında kullanılmıştır. Onbeşinci yüzyılda bile idari bölge manasının yanı sıra idare ve kumanda manalarında kullanılmaya devam etmiştir(6).

Sancağı, sancakbeyi kadı ile birlikte yönetmekteydi.

Sancakbeyi beylerbeyine bağlıdır. Sancakbeyi belli bir

(3) İsmail Hakkı Uzunçarşılı, Osmanlı Tarihi, ANKARA, 1983, Cilt I, s.582.

(4) Süleyman Oğuz, Osmanlı Vilayet İdaresi ve Doğu Rumeli Vilayeti (1878-1885), ANKARA, 1986, s.10.

(5) Mustafa Akdağ, Genel Çizgileriyle XVII.y.yıl Türkiye Tarihi, T.A.D. IV/6-7, ANKARA, 1966, s.201-247.

(6) Metin Kunt, a.g.e., s.29.

bölgenin tımarlı sipahilerinin kumandanı iken bölgenin idari özellik kazanmasıyla idari mekanizmanın başına geçti. Ayrıca doğrudan doğruya merkezden emir alan emval nâzır-ı gibi devlet memurları ve beylerbeyileri tarafından sancakbeylerinin yetkileri sınırlandırılmıştı(7).

Sancakların Osmanlı merkez idare düzenine göre en önemli alt birim olarak görüldüğü devlet merkezinin ülkeyi idare etmek için yaptığı yazımların, tahrir defterlerinin sancaklar için ayrı ayrı düzenlenmiş olmasından anlaşılmaktadır(8).

Osmanlı Devletinde fethedilen yerler teşkilatlandırılırken yapılan en önemli iş o yerin her türlü gelir kaynaklarını belirlemek üzere genel bir tahrir yapmaktı. O zamanki tabiriyle il yazmaktı. İl yazıcıları ya da tahrir eminleri fethedilen araziye köy köy dolaşıp gelir kaynaklarını belirlerlerdi(9).

Köyde kaç ev bulunduğu, meskûn erkek nüfus ve bu nüfusun adı, baba adı, evli, bekâr olup olmadığı defterlere yazılırdı. Ayrıca vermesi gerekli olan vergi kaydedilirdi. Bu sayım yazıldığı deftere mufassal defter adı verilirdi. Her sancak için ayrı bir defter bulunmaktaydı.

Sayım bittikten sonra bu topraklar savaşta yararlıklar gösteren kumandanlara ve devletin yüksek mevkilerinde bulunanlara maaş karşılığı verilirdi.

(7) Metin Kunt, a.g.e., s.16.

(8) a.g.e., s.18.

(9) Halil İnalçık, Türk Kültürü, Ağustos 1972, Sayı 118, s.140.

Bu arazinin bir bölümünü Has'lar oluşturmakta idi. Zengin köylerin gelirleri has olarak kaydedilirdi. Hasların yıllık geliri yüzbin akçe veya daha fazla olurdu. Haslar padişahlara, hanedana mensup olanlara yada en az Sancak Beyi rütbesinde olanlara tahsis edilmişti. Has sahipleri gelirlerinin kılıç hakkı denilen ilk 4-6 bin akçesi hariç geri kalan her beşbin akçesi için bir techizatlı suvari beslemeye ve harbe götürmeye mecburdurlar(10).

Geliri 20.000 akçeden 100.000 akçeye kadar olan araziye Zeamet adı verilmekteydi. Bu arazi Subaşılaraya verilmişti. Zeamet sahipleri savaş sırasında kılıç hakkı dışında her 4.000 akçe için bir techizatlı süvari çıkarırdı.

Geliri 20.000 akçeye kadar olan topraklara tımar denirdi. Tımarlar sipahilere verilirdi. Tımarın sipahilerin kendilerine verilen asgari bir miktarı vardı ki buna kılıç hakkı denirdi. XVI.y.yılda Anadolu beylerbeyiliğinin kılıç hakkı 3000, Karaman'ın 2000 akçaydı. Tımar sahipleri her üç bin akçe için bir cebelü(techizatlı suvari) çıkarırlardı. Bu askerler sıpahi, subaşı, sancakbeyi ve beylerbeyi komuta zincirine bağlıydılar.

Sipahinin tayini ve azli, sultan yani merkezi hükümet tarafından yapılırdı. Tımar alabilmek için merkeze gidip padişahın beratını almak gerekirdi. Her türlü terfiler yani tımar miktarının arttırılması padişah tarafından yapılırdı(11).

(10) Halil İnalçık, a.g.m., s.140.

(11) Halil İnalçık, a.g.e., s.144.

Arazi, tımar verilen kimsenin mülki değildir. Tımar sahibi vergi işlerini de üstlenmişti(12).

1550 yılından itibaren tımar sistemi bozulmuş ve tımar sahipleri tımarlarına gitmeyerek toprağı idare etme işini mültezimlere vermişlerdi(13). Tımar sistemindeki bozukluklarla birlikte askeri yapıda da değişiklikler görüldü. Tımarlı sahipler yerlerini valilerin kendi imkânlarıyla kapılarında besledikleri Kapuhalkı denilen askerlere bıraktı.

Ayrıca vezir rütbesini almış olan beylerbeyi ve vali olmaya hak kazanmış olanların sayısının artması yeni düzenlemeler yapılmasını gerekli hale getirdi. Eyaletlere bağlı sancaklar ayrılarak yeni eyaletler oluşturulma yoluna gidildi. Ayrıca beylerbeyi ve sancakbeyleri kendilerine verilen bölgelere gitmeden topraklarını vekilleri tarafından idare etme yoluna gittiler(14). Bu vekillere Mütesellim yada Kaim-î makam denilmekteydi(15). Bu vekiller genellikle o bölgenin sivrilmiş ailelerine mensup kimselerdi.

Tımar sisteminin bozulması, askeri yapının bozulması, vezirlerin sayısının artması ve üstüste çıkan harpler isyanlar merkezi otoriteyi zayıflatmıştı.

(12) Halil Cin, Osmanlı Toprak düzeni, İSTANBUL 1985, s.107.

(13) Halil Cin, a.g.e., s.108; Mustafa Akdağ, "Tımar Rejiminin Bozuluşu", ANKARA,1965, s.109.

(14) Musa Çadırcı, Tanzimatın İlanı Sıralarında Türkiyede Yönetim, Belleten, CLI, Sayı 2015. s.1216, ANKARA,1988.

(15) Talat Mümtaz Yaman, "Osmanlı İmparatorluğu Teşkilatında Mütesellimlik Müessesesine Dair" Türk Hukuk Tarihi Dergisi I, ANK. 1944,s.75.

III. Selim ve II. Mahmut Devirlerinde mülki idarede yenilikler ve köklü değişiklikler yapmanın şart olduğu anlaşılmıştı.

III. Selim köklü atılımlar yapmışsa da Yeniçeri-Ulema işbirliği sonucunda gerçekleştirilen ayaklanma ile hayatını kaybetmiştir.

II. Mahmut dönemi 1789 dan beri hızla yayılan milliyetçilik akımlarının etkisiyle eyaletlerde milli ayaklanmaların arttığı ve geniş boyutlara ulaştığı bir dönemdir.

1816'da Sırplar imtiyazlı prenslik olmayı başarak ayaklanmaya ara verdiler. 1829'da Yunanistan bağımsız oldu. Yine 1830 da Fransa Cezayir'i ele geçirdi.

1831'de Mısır'da büyük çapta bir ayaklanma çıktı. Osmanlı ordusunun, eyalet valisinin güçlerine yenilmesi içte ve dışta büyük yankılar yaptı. Avrupalı ülkelerin Osmanlı Devletinin iç işlerine karışmalarına sebep oldu(16).

Merkezi otoriteyi sağlamak için ilk olarak askeri yönde değişiklik yapılması gerekti.

Bu amaçla yeniliklere devamlı karşı çıkan yeniçeri ocağı kaldırıldı. Yerine Asakir-î Mansure adlı bir ordu kuruldu. Asakir-î Mansure ordusunun kuruluşundan sonra eyaletlerde Redif askeri adı altında bir teşkilat oluşturuldu. Redif teşkilâtının bulunduğu sancaklar be-

(16) Musa Çadırcı, a.g.m., s.1217.

lirli merkezlere bağlandı. Valilik unvanı Müşir olarak değiştirildi. Müşirlere, askeri, mali ve idari görevler verildi(17).

II. Mahmud ayrıca Padişah, Sadrazam ve Şeyhülislam-da toplanmış olan yetkileri nezaretler arasında paylaştırdı. Sadrazamlık ünvanı Başvekâlete çevirildi.

Mülki işlere bakan sadaret kethüdaliği ilk önce Umur'u dahiliye nezaretine (1835), 1837 de de Dahiliye Nezaretine dönüştürüldü. Defterdarlıklar kaldırılarak Umur-u Maliye Nezareti adını aldı. 1836 da Evkaf ve Umur-u Nafia, 1839 da Umur-u Ticaret ve Ziraat nezareti kuruldu. Reis-ül Küttaplık Hariciye Nezaretine çevrildi(18).

B- KLASİK İDARE

a) Eyalet Yönetimi ve Yöneticileri

Eyalet denilen birimin yöneticileri beylerbeyi veya vali diye adlandırılmıştı. Valiler vezir rütbesine sahip olanlardan seçilirdi. Sadrazamın arzı ve Padişahın onayı ile bu göreve getirilirdi.

II. Mahmut zamanında müşir rütbesiyle eyaletlere gönderilen valilere, askeri mali ve idari yetkiler verilmiştir(19).

Valiler eyalet merkezinde otururlardı. Kendilerine bağlı sancaklara ise vekillerini yani mütesellimlerini gönderirdi.

(17) Musa Çadırcı, a.g.m., s.1220-1221.

(18) Enver Ziya Karal, Osmanlı Tarihi, ANKARA, 1983, Cilt 5, s.123.

(19) Musa Çadırcı, a.g.m., s.1222.

Valiler eyalet sınırları içinde kalan bölgenin sorumlularıydılar. Asker yazım ve toplatılması, vergilerin toplanması ve hazineye gönderilmesi valinin görevlerindendi. Valiler vilayet işlerinin görülmesi için her sene eyalet merkezinde genel bir toplantı yapıyorlardı. Bu toplantıya eyalet dahilinde bulunan sancakların; Kadı, Naib, Voyvoda, Ayan(x) gibi ileri gelenleri katılıyordu. Bu toplantılarda hazineye sancaklarca ödenecek vergi miktarı iç güvenlik ve bölgede yapılması gerekli işler konuşularak karara bağlanırdı.

Valiler savaşa katılırlarsa imdat-ı Seferiye vergisi alırlardı. Eyalet yönetiminde vali ile aynı yetkilere sahip mutasarrıf adıyla anılan bir yönetici daha bulunmaktaydı. Vezir rütbesini almış olan bazı kimselelere devlet çeşitli nedenlerle valilik görevi veremeyince bunların geçimlerini sağlamak için bir veya birkaç sancağın yönetimi verilmekteydi. Bu yüzden mutasarrıfların bazıları sancaklardan birini merkez seçip orada yönetimi üzerlerine aldıkları gibi bazıları da görevleri başlarında olmak zorunda bulduklarından mütesellim göndererek buraları yönetirlerdi.

Eyalet yöneticisi olarak muhasıllar da görülmektedir. Tanzimattan sonra görülen muhassıllıkla adı geçenler arasında isim benzerliğinden başka bir benzerlik bulunmamaktadır. Muhassıl bir eyalet veya sancağın hem

(x) Bu konularda gerekli bilgiler diğer sayfalarda yer almaktadır.

valiliğini yapan hem de hasılatını toplayan kimse olarak görülmektedir(20).

Eyalette valilerin yanında halk arasından seçilmiş Ayan adıyla müşavirler bulunmaktadır(21).

Ayanlık örgütü başlangıçta önemi az olan ve fazla şikayette neden olmayan bir kurum olarak görülmektedir. Ayanlar devlet tarafından verilen işlerin yapılmasına yardımcı olan, devlet ve halk arasındaki ilişkiyi sağlayan kişiler olarak göze çarpmaktaydı. Devletin zayıflaması ve merkezi otoritenin azalması sonucu ayanlar kuvvetlendi. Ayanlar vergilerin toplanmasında büyük yolsuzluklar yapmaktan çekinmiyorlardı.

Devlet, ayanlar hakkındaki şikayetlerden bıkip usanmıştı. Ayanlığın kaldırılması zorunlu hale gelmiştir. 1786'dan sonra Devlet Ayanlık kurumunu kaldırmış ve yerine şehir Kethudalığı kurulmasına karar vermiştir.

Fakat eskiden ayan olanlar Şehir Kethudası olarak görevlerine devam etmişlerdir. Şehir Kethudası olan kişilerin; liyakatsiz ve beceriksiz olmaları, ayanlık kurumunun tekrar işlerlik kazanmasına neden oldu 1790 senesinden itibaren ayanlık örgütü tekrar kabul edildi(22).

II. Mahmud döneminde ayanlar, seçimle işbaşına getiriliyorlardı. Bölgenin ileri gelenleri tarafından

(20) Musa Çadırcı, a.g.m., s.1227.

(21) Yücel Özkaya, Osmanlı İmparatorluğu'nda Ayanlık ANK.1977, s.307.

(22) Yücel Özkaya, a.g.e., s.308.

seçilen ayanın adı şer'iyeye siciline yazılır ve kadıdan alınan ilamla durum sancak yöneticisine bilidirilirdi. Sancak veya eyalet yöneticisinin uygun görmesiyle seçim kesinlik kazanmaktaydı.

Ayanlar; şehir, kasaba ve köylerden sefer sırasında istenen asker, yiyecek, malzeme ve benzeri ihtiyaçların karşılanmasında devletin görevlendirdiği kişilere yardımcı olmak vergilerin dağıtımını ve toplanmasını sağlamak gibi görevleri yaparlardı.

Bu hizmetler karşılığında Ayanıyye denilen ücreti alırlardı. Bu ücret iki taksitle, sancak giderleri hesaplanırken ayrı bir kalem olarak kayda geçirilmekteydi(23).

Ayanlarla halkın arası genellikle iyi değildi. Vergi toplanmasında kendi çıkarları yönünde yolsuzluklar yaptıkları, ayan olmak için yapılan seçimlerin hileli olduğu ve halka rağmen istenmeyen kişilerin bu göreve geldikleri belgelerle sabittir(24).

Eyalet yönetiminde ağırlığı olan diğer bir görevlide kadıydı.

Kadı, adli ve şer'î işlere bakıyordu. Önceleri kadıların bağlı olduğu en yüksek makam Bursa kadılığıydı. I. Murat zamanında kazaskerlik makamı kadılar için yüksek merci oldu(25).

(23) Musa Çadırcı, a.g.m., s.1237.

(24) Yücel, Özkaya, a.g.e., s.308.

(25) Osman Nuri Engin, Türk Tarihinde Evkaf, Belediye ve Patrikhaneler, İST, 1937, s.62.

XVII. Yüzyılda Kadılar kendilerin verilen sancağa gitmeyerek yerlerine Naibleri görevlendiriyorlardı. Bunlar herhangi bir bilgi ve eğitimden yoksun, cahil kimseler oldukları için memleketin her yerinde, adaletsizlik alabildiğine artmıştı(26). Kadıların görev sürelerinin kısa olması kadıların kanunsuz paralar toplamlarına sebep oluyordu. Kendisinden usulsüz para toplanan halk sık sık İstanbul'a şikayette bulunmak zorunda kalıyordu.

Görüldüğü gibi kadı ve naipler, ayanlarla ve devletin diğer görevlileriyle birleşerek halkı soymak için her yola başvuruyorlardı.

Kadılar aynı zamanda belediye işlerini de üstlenmişlerdi. Esnafı teftiş, narh tesbiti, temizlik kontrolü, vergi tevzii gibi görevler kadıya verilmişti.

Kadıların ayrıca vakıfla kontrol etme yetkisi de bulunmaktaydı(27).

Bölgeyle ilgili fermanlar kadıya gelir, kadı fermanları ilgili kişiye bildirirdi. Bunların birer suretini de şer'iyeye sicillerine geçirir ve muhafaza ederlerdi.

Kadılar ölen askerlerin mallarını yazmak, varislerine malları dağıtmakla yükümlüydüler.

(26) Yücel, Özkaya, a.g.e., s.46.

(27) İlber, Ortaylı, Türkiye İdare Tarihi, ANKARA, 1979, s.203.

Önceleri padişah huzurunda sınava giren kadı adayları XVIII yüzyıldan itibaren Kadıasker tarafından seçilmeye başladı. Sınavda kazananlar Şeyhülislama bildirilmekte ve onun işareti ile Ferman-ı Âli yazılmaktaydı.

Sancak ve Eyalet teşkilatında Vali, ayan ve kadı birlikte hareket etmekteydiler. Sancak ve Eyalet sistemindeki bozukluklar sonucu, bu kurumlarda değişiklik yapılma yoluna gidildi.

Ayanlığın ve kadılığın kaldırılması gereği II. Mahmud döneminde ortaya çıktı. Bu kurumların üslendikleri görevleri yerine getirecek kuruluşlar kurulması düşünüldü. Bu amaçla 1826 yılında kadıların ve ayanların yaptıkları belediye hizmetlerini yerine getirecek ihtisab Nazırlığı kuruldu(28). Eyaletlerde ise bir ihtisab müdürlüğü bulunmaktaydı. Yine kadıların vakıfla ilgili görevleri 1836'da Evkaf Nazırlığının kurulmasıyla sona eriyordu. Ayrıca vergi işi ve maaşların ödenmesi amacıyla Sandık Eminlikleri oluşturuldu. 1829 yılında önce İstanbul Mahallelerinde sonrada (1833) bütün köy ve mahallelerde muhtarlıklar kuruldu.

Muhtarların her mahallede Muhtar-ı Evvel ve Muhtar-ı Sani olarak iki tane seçilmesi ve bu kişilerin mahallenin denenmiş, en becerikli iyi huylu kişilerden olması kararlaştırıldı (29).

(28) İlber Ortaylı, a.g.e., s.203.

(29) Musa Çadırıcı, Türkiye'de Muhtarlık Teşkilatı'nın Kurulması Üzerine Bir İnceleme, Belleten XXXIV, 1970, s.409-420.

Muhtarların önde gelen görevleri mahallelerinde güvenliğin sağlanması, mahalle yeni gelen ve gidenlerin kontrolü, mahalleye yeni yerleşecek olanlara ev bulmak ve adlarını mahalle defterine kaydederek Defter Nazırına bildirmekte yükümlüydüler.

Defter Nazırlığı'nın görevi günümüz nüfus müdürlüklerinin aynıydı. Nüfus sayımının yapılması ve yapılan sayım sonucunun değerlendirilmesi görevini bu kuruluşa verilmişti.

Yine II. Mahmud döneminde askeri amaçlarla düzenlemeler yapılmış ve yeni eyaletler oluşturulmuştur.

Redif taburları takım takım birleştirilerek idaresi müşir adı verilen vezirlere bırakıldı. Ayrıca müşirin emri altında Feriklikler kuruldu.

Hüdavendigâr Müşirliği: Hüdavendigâr merkezi, Kocaeli, Bolu, Karası, Eskişehir sancaklarından meydana geldi ve müşirliğine Ahmet Fevzi Paşa getirildi. Kütahya ve Karahisar-i Sahip sancakları feriklik olarak müşirliğe bağlandı.

Konya Müşirliği: Konya, Akşehir, Beyşehir, İçel, Niğde, Aksaray sancakları birleştirilerek müşirliğine Hacı Ali Paşa atandı. Teke, Hamid sancakları feriklik haline geldi.

Ankara Müşirliği: Ankara, Çankırı, Kastamonu, Viranşehir ve Çorum sancaklarından meydana geldi. Müşirliği İzzet Paşa'ya verildi.

Aydın, Saruhan, Muğla (Sığla), Menteşe sancakları Aydın Müşirliği adını aldı.

Erzurum Müşirliği: Erzurum, Van, Beyazıt sancaklarının birleştirilmesiyle oluştu. Çıldır ve Kars eyaletleri feriklik olarak, müşirliğe bağlandı.

Edirne Müşirliği adıyla Çirmen, Yanbolu, Nahiye-i Yanbolu, Kızanlık-ı Çırpan, Yeni ve Eski Zağra, Filibe, Pazarcık birleştirildi. Müşirlik görevi Mustafa Nuri Paşa'ya verildi.

Kayseri, Bozok, Kırşehir sancakları ve Yeni İl Vayvodaliği bağımsız bir feriklik olarak ele alındı(30).

SANCAK YÖNETİMİ:

Bazı sancaklar mütesellimler tarafından idare edilmekteydi. Bir çok sancağı olan sancakbeyleri görev yerlerine gitmeyerek mütesellim yollarlardı. Örneğin; Çankırı, İçel, Hamit, Konya, Ankara, Hüdavendigâr, Manisa Karasi, Teke v.b. mütesellimlikle idare edilmekteydi.

Mütesellimler buyruldu ile tayin ediliyorlardı. XVII yüzyılda mütesellimlik vazifesini gören Kaim-i makamların sayısı azalmıştı. Kaim-i makam da buyruldu ile tayin edilirlerdi (31).

(30) Musa Çadırcı, a.g.m., s.1225.

(31) Yücel Özkaya, a.g.e., s.32.

Bazı sancaklar voyvodalıkla idare edilmekteydi. Örneğin; Bozok, Bolu, Tokađ, Denizli, voyvodalıktı. Bir sancak has olarak verilmiş ise idaresi voyvodalığa çevrilir, has sahibi voyvoda tayin ederdi.

Yine daha küçük yerler için örneğin birkaç köyün hasılatını toplamak üzere Padişah ve has sahipleri buralara gitmeyerek yerlerine "voyvoda" yollarladı"(32).

Adı geçen voyvodalık Tanzimattan sonra Kaza adını aldı. Fakat bu birim günümüzde nahiye adını alan birim için kullanılmıştır.

Mütesellimlik, muhassıllık ve voyvodalıkla idare edilen yerlerde hemen hemen bütün idareciler yerli ailelere mensup kişilerdi.

Mütesellimler ve volvodalar sancağın vergilerinin zamanında toplanması ve iç güvenliğin sağlanmasıyla sorumluydular.

C- Eyalet ve Sancakların Taksimatı

XVII yüzyılın ortalarında Osmanlı İmparatorluğunun eyalet taksimatı şu şekildeydi(33).

Anadolu Eyaleti: Kütahya, Saruhan, Aydın, Kastamonu, Hüdavendigâr, Bolu, Menteşe, Ankara, Karahisar-ı Sahip Teke ili, Hamid ili Kangırı, Sultanönü, Karesi.

(32) Yücel Özkaya, a.g.e., s.39.

(33) Ricaut, Istoria Dello stoto Presente Dell Imperia Otto Mono. Venetia, 1672.

Karaman Eyaleti:Konya, Niğde, Beyşehir, Kırşehir,
Akşehir, Kayseri

Diyarbakır Eyaleti:Diyarbakır, Ergani, Hisnkeyf,
Çemişkezek, Habur, Harput, Siirt, Akçakale, Siverek,
Kulp,Mihrani,Atak, Pertek, Çapakçur, Çermik,Tercil, Sin-
car, Safahan.

Şam Eyaleti: Kudüs-ü Şerif, Gazze, Safed, Nablus
Aclun, Beyrut, Dimaşk.

Rum(Sivas):Amasya, Çorum, Bozok, Divriği,Canik,
Arapkir.

Erzurum Eyaleti: Karahisar-i Şarki, Kığı, Pasinler,
Tekman, Tortum, Kuzican, Malazgirt, Mecingerd, Mamir-
van, İspir, Öçek.

Çıldır Eyaleti: Oltu, Hartus, Ardanuç Ardahan-ı
Büzürg, Poshof, Mahcil, Hacrek, Penek, Livane.

Şehrizer Eyaleti: Keşaf, Şehr-i Pazar, Serucek
Erbil,Hezarmerd, Dulkıran, Hariri Verdın, Cebel-i Ham
rin, Kale-i Gazi,Kesan, Belkazu, Şemamik, Baf, Uşni,
Berend, Karadağ, Kığılı, Haçin.

Halep Eyaleti: Adana, Ekrad-ı Kilis, Birecik
Maarra , Balis, Türkmen-ı Halep.

Maraş Eyaleti(Zulkadriyye): Malatya, Ayıntab, Kars-ı
Zulkadriye,Samsat.

Kıbrıs Eyaleti: İçel, Tarsus, Alaiye, Baf, Magosa, Lefkoşe, Larnaka,

Trablus-u Şam Eyaleti: Hama, Humus, Cebeliye, Seli-miye.

Trabzon Eyaleti: Trabzon, Batum, Tonya.

Kars Eyaleti: Ardahan, Gecivan, Zaruşat, Kağız man, Hacvan.

Van Eyaleti: Adilcevaz, Erciş, Muş, Bargiri, Gar-gar, Kesani, İspayird, Agakis, Ekrad-ı Beni Kotur, Kale-i Beyazıd, Berduğ.

Musul Eyaleti: Bacvanli, Tikrit, Eski Musul, Hu-ran, Bane (Ayni Ali Efendi, 17 Bate)

Rakka Eyaleti: Cemmase, Habur, Ben-i Rabi'a, Su-ruç, Ane, Deyr-i Rahba, Ruha.

Rumeli Eyaleti: Mora, İskenderiye, Köstendil, Tır-hala, Silistre, Niğbolu, Ohri, Avlonya, Yanya, Elbasan Cirmen, Selanik, Vize, Delvine, Üsküp, Kırkkilise, Dukakin, Vidin, Alacahisar, Prizren, Vilçetrin, Bender, Akkurman, Özü, Azak.

Kaptan Paşa Eyaleti: Gelibolu, Eğriboz, Karlıeli, Inebahti, Rodos, Midilli, Biga, Sakız, Suğla, Mehdiye, Kocaeli, Mezestre, Nakşe, Misistire.

Budin Eyaleti: Budin, Semendire, Peçevi, Istolni Belgrat, Estergon, Segedin, Zigetvar, Seksar, Simontorna, Novigrad, Kapan, Sirem, Hatvan, Fülele, Seçan, Eğri, Kanije, Mohaç, Özek, Şolnok.

Temeşvar Eyaleti: Lipova, Modova, Göle, Yanova
Çanad,

Bosna Eyaleti: Hersek, Kilis, İznornik, Pozega,
Zaçeşne, Rahavice, Kırka.

Saliyaneli Eyaletler

Bağdat: Dertenk, Zengabat (Aynı Ali. 26,57,67 Zen-
gibar) Semavat, Rumahiye, Vasit, Hille, Kasr-i Şirin
Demirkapı, Derne, Karadağ, Bayat, Cevazir, Kerend, Gaylan,
Cengüle, Devala.

Yemen Eyaleti,

Habeş Eyaleti,

Basra Eyaleti,

Lahsa Eyaleti,

Mısır Eyaleti,

Trablusgarb Eyaleti,

Cezayir Eyaleti,

Tunus Eyaleti,

I. BÖLÜM

TANZİMAT DÖNEMİNDE MÜLKİ İDARELERDE YAPILAN YENİLİKLER

A. TANZİMAT FERMANI VE ONU İZLEYEN DEĞİŞİKLİKLER

1. Tanzimat Fermanında Milli İdarelerle İlgili Hususlar.

Tımar sisteminin bozulmasından sonra devletin ileri gelenleri tımarların bir kısmını ele geçirmişlerdi. Bu yerlerin vergilerini toplamak üzere mültezim görevlendirmişlerdi. Bu usule iltizam usulü denirdi(34).

Bazı değerli yerlerin vergi gelirleri devlet hazinesine ayrılmıştı. Bu yerlere miri mukata'a denilmekteydi.

Miri mukata'alar XVIII yüzyılın ilk yarısının da mültezimlik yapanların malikaneleri haline geldi. Mültezimler gitgide zenginleştiler. XVIII.yüzyılın ikinci yarısında mültezimler devlet içerisinde önemli rol oynamaya başladılar.

Hiçbir idari yetkisi olmayan, yalnız vergi toplamakla görevli olan mültezimler haksız ve defterde yazılandan fazla vergi topladıklarından sık sık İstanbul'a şikayet edilmişlerdi(35). Fakat mültezimler halkı

(34) Yücel Özkaya, Osmanlı İmparatorluğu'nda Ayanlık (Doç.tezi). ANKARA, No:273, s.61.

(35) Yücel Özkaya, a.g.e., s.113.

soyarak kanunsuz paralar toplamaya devam etmişlerdir. Mültezimlik yapan kimselerin zenginleşmesi sonucu kuvvetli hanedanlar kurulmuştu. Örneğin Çapanoğlu Ahmet, Bozok Sancağının kendisine malikane olarak verilmesinden sonra halka zulüm etmeye başlamış ve 5 Eylül 1757'de Bab-ı Ali'den Ahmet Ağa'ya zulümlerine devam ederse malikanesinin kaldırılacağı bildirilmişti(36).

XVIII. Yüzyılın ikinci yarısında önce mültezimlik yapmış olan âyanların sayısı gitgide artmıştı. Saray çavuşlarından Mehmet Çavuş'un oğlu ve Kara Osman Oğulları ailesinin temelini atan Osman Ağa sipahilikten emekli olunca vergi toplamaya ve mültezimlik yapmaya başlamıştı.

Trabzon ahalisinden olan ve Rize ayanlığını ele geçiren Tuzcuoğlu Memiş Ağa da halkın vergilerini devlete önceden verip mahsul vakti gelince halktan toplamaktaydı(37).

Görüldüğü gibi iltizam sistemi, ayanlık kurumunun ortaya çıkmasını sağladığı gibi ayanların ve ileri gelenlerin eyalet ve sancak idaresinde doğrudan doğruya söz sahibi olmasına yolaçmıştır(38).

İltizam usulü II. Mahmud zamanında kaldırılmaya çalışıldı(39).

(36) Özcan Mert. XVIII ve XIX yüzyıllarda Çapanoğulları Kültür lığı Yayınları-ANKARA, 1980 s.28.

(37) Yücel Özkaya, a.g.e., s.114.

(38) Ayanlık Hakkında gerekli bilgiler için bak. Yücel Özkaya, Osmanlı İmparatorluğu'nda Ayanlık. ANKARA 1977, A.Ü.B.

(39) Musa Çadırcı, a.g.m., s.1238.

Bütün bu çabalara rağmen iltizam sistemi ancak Tanzimat Fermanı ve bu fermanın uygulanması sırasında kaldırılabilirdi (40).

Tanzimat Fermanı'nda mülki idareyi ilgilendiren en önemli kısım iltizam ile ilgili bölümüdür.

Bu bölümde;

"Ve tayin-i vergi maddesi dahi çünki bir devlet muhafaza-ı Memalik-i asker ve leşker'e vesair mesarif-i muktaziyyeye muhtaç olarak bu ise akçe ile idare olunacağına ve akçe dahi Tebaanın vergisi ile hasıl olacağına binaen bunun dahi bâ-hüsn-ü suretine bakılmak ehem olup eğerci mukaddem varidat zannolunmuş olan yed-i vahit beliiyesinden lehülhamd memalik-i mahsusamız bundan önce kurtulmuş ise de alat-ı tahribiyyeden olup hiçbir vakitte semere-i nafıası görülmeyen iltizam usulü muzırrası elyevm cari olarak bu ise bir memleketin mesalih-i siyasiyye ve umur-u maliyesini bir adamın yedd-i ihtiyarına ve belkü Pençe-i cebr-ü kahrına teslim demek ol dahi eğer zaten iyice bir adam değilse hemen kendi çıkarlarına bakıp cem-i hareket ve sekarat-ı gadir-ü zulmden ibaret olmasıyla bâdezîn ahali-i memalikten her ferdin emlak ve kudretine bir vergi-i münasip tayin olunarak kimseden ziyade şey alınmaması anlatılmaktadır (41).

Halk ile devleti bir biri ile temas ettirmeyen, halkı devlete ısındırmayan iltizam usulü kaldırılarak

(40) Reşad Kaynar, Mustafa Reşid Paşa, Tanzimat, ANKARA, 1954, s.225.

(41) Düstur, I. Tertip, CİLT I, s.6.

ilk defa Tanzimat Fermanı'yla halkı ile devletin birbirlerini tanımaları ve temaslari sağlanmak istendi(42).

2- Yeni Dzenlemeler-Muhassıllık Teşkilatı:

İltizam usulü kaldırılınca yerine konulacak teşkilatın esasları Meclis-i Valada görüşülmüş ve yeni vergi reformunun prensipleri belirlenmiştir.

Modern maliye idaresinin temeli olan her türlü gelirin doğrudan doğruya hazine adına toplanması ve her türlü giderin yine hazineden çıkmasına dayanan esaslar kabul edildi(43).

Muhassılların merkezden geniş yetkilerle tayin edilmesi, vergi toplama işini valilerin ve ayanın hatta kadıların elinden alarak bunların yaptıkları kötü uygulamalara son vermek amacını taşıyordu.

Meclis-i Vâlâ'da alınan vergilerin hazinede toplanması ile ilgili kararı uygulamaya koyuldu. Eyaletlerdeki sancak ve kaza merkezlerine "Emval Muhassılı" denen bağımsız memurlar gönderildi(44).

Muhassıllar mali işlere bakarlardı Kendi nezaretleri altındaki köylerde tarla ve bahçelerin ekilip sulanmasını ve temin reayanın vergilerini tahsil ederek muhassıllara teslim etmek üzere bir köy ayana veya muhtarı

(42) Reşat Kaynar, a.g.e., s.225.

(43) Aynı eser. a.g.e., s.226.

(44) İlber Ortaylı, Tanzimattan Sonra Mahalli İdareler, T.O.D.A.İ Ankara , 1974, s.15.

vardı. Bunların maaşları köylüden toplanır, seneden seneye verilirdi(45).

Muhassıllara Meclis-i Vâlânın kararı ile şu talimat verildi.

"Memalik-i mahrûsa-i şâhânemde kaim sancak ve kazalar, taraf-ı eşraf-ı saltanat-ı seniyyemden itkizasına göre muhassıl-ı emval namı ile müstakim ve mücerrebü'l-etvar ve dirayet ve sadakati aşikar bir memur-u müstakil intihab ve tayin ve yanlarına lüzumu kadar ketebe tefrik olunacak, yedlerine şimdilik talimatı kâfiyye verilerek mahall-i memuriyetlerine i'zam kılınması kararlaştırılmıştır. Umuru memleket için birer meclis tertib ile kendisi ve beraber bulunan iki nefer, katipler, hakim, müftü ve bir zabiti ve vücuhu memlekette dirayetkar ve mücerrebül-etvar dört nefer ve eğer ol mahalde reaya bulunursa onlar dahi ve metropolid ve iki nefer, kocabası ki cem'an azası on üç neferden tertib olunacaktı(46).

Muhassıl ve muhassıl meclislerinin kurulması ile ilgili bu talimat muhassıllar tarafından, gönderildikleri bölgelerde o bölgenin ileri gelenleri önünde okunup anlamı açıklanacaktı. Bundan sonra her yerde kurulacak meclislerin üyeleri ile birlikte memleketin durumuna göre vergilerin tesbiti, dağıtılması ve peşin toplanmasını temin edecekler ve gerekli masraflar bu paradan yapılacak artanı hazıneye gönderilecekti.

(45) İslam Ansiklopedisi, tahmasp I. Tanzimat, cüz 118, İST. 1870. s.720.

(46) Reşat Kaynar, a.g.e. s.229.

Muhassılık meclisleri muhassıl, muhassılın emri altında mal katibi, nüfus ve emlak katibi, hakim, müftü, zabtiye memuru gayri müslim ahalinin bulunduğu yerlerde hahambaşı ve Metropolit gibi müslüman olmayan halkın dini başkanları ile memleketin ileri gelenlerinden dört üyeden oluşacaktı(47).

Bu meclisler haftada iki, üç gün toplanacak vergi yazılmasıyla, memleketin diğer genel ve özel problemlerini görüşeceklerdi.

Liva merkezinde müşirler bu meclislere başkanlık edecekler veya yerlerine bir başkasını görevlendireceklerdi. Eğer bir liva merkezinde Ferik (Kolordu Komutanı) varsa başkan o olacaktı. Eğer ferik bu görevi yapacak güçte değilse muhassıl, kadı ve zabtiye memuru arasında kur'a ile bir başkan seçilecekti(48).

Muhassıl bulunmayan küçük yerlerde ise küçük muhassıl meclisleri kurulacaktı. Bu meclislerin üyeleri kadı, zabtiye memuru, muhassıl vekili ve o bölgenin ileri gelenlerinden iki kişi olmak üzere beş kişi olacaktı.

Meclis üyelerinden biri sandık eminliğini yapacak, tahsil edilen paralar bu sandığa konacak, mühürlenerek, para çıkarılması gerektiğinde üyeler denetiminde sandık açılacaktı. Sandıkta toplanan paralardan memur

(47) Reşat Kaynar, a.g.e., s.229.

(48) Halil İnalıcık, "Tanzimatın Uygulanması ve Sosyal Tepkileri Belleten, CXXII, ANKARA, 1974, s.15.

maaşları, kira bedelleri, bölgenin diğer masrafları için para ayrıldıktan sonra yüzbin veya ellibin kuruş bekletilmeden maliye dairesine gönderilecektir. (49).

Eyalet idari teşkilatındaki bu değişikliklerle kadılık teşkilatı mensupları da sıkı bir şekilde merkeze bağlanmış oluyordu. Kadılar eskisi gibi şeyhülislama bağlı olmakla beraber kadı vekilleri (Naibler) diğer memurlar gibi aylık maaşa bağlandılar. Bunların doğrudan doğruya görevleri için aldıkları vergileri kendi adlarına toplamaları önlenerek aylıklarını muhassıllıktan almaları kararlaştırıldı.

3. Yeni Eyalet Reformlarının Niteliği ve Reformlara Tepkiler

Yeni eyalet reformlarının amacı valilerin yetkilerini azaltarak onların elinden mali gücü almak ve onları merkeze daha bağlantılı hale getirerek vergi işini ve maliyeyi düzene koyarak hem idari hem de mali alanda merkezi otoriteyi güçlendirmektir. Bu yeni uygulama birçok bakımdan olumlu ve olumsuz eleştirilere uğramıştır.

Halkın mahalli yönetime katılma devrinin ve alışkanlığının başlangıcı olması, garimüslim ahalinin de geniş idari yetkileri olan bu meclislere üye olarak resmen alınması, tanzimatın devlet içinde müslüman ve müslüman olmayan halk arasındaki eşitlik politikası, bir

(49) Talat Mümtaz Yaman, a.g.e., s.99.

yenilik olarak kabul edilmelidir(50).

Fakat muhassıllık meclislerinin görevleri tam olarak belirlenmemiştir. Üye seçimi keyfi ve düzensizdi. Üye seçilmek için devlet işlerinden iyi anlamak ve bölgenin en tanınmış kişisi olmak gerekiyordu. Bunlara dikkat edilmeden üyeler seçilmeye başladı.

Mustafa Reşit Paşa'nın bağımsız eyalet reformları, eğitilmiş bürokrat eksikliğinden ve azalan vergi gelirlerinden dolayı iyi işlemiyordu. Yetkileri azalan valiler ise problemlere çare bulamıyorlardı(51).

Valilerin yerine küçük muhassıllık meclislerinin başına muhassıl vekili olarak geçen memleket ileri gelenleri yeni kanunlarla eski alışkanlıklarını devam ettirme fırsatını bulmuşlardı.

Muhassıllık Teşkilatı eyaletlerde ikinci bir valilik teşkilatı meydana getirmekten, başka bir işe yaramadılar(52).

Eyaletlerde uygulanan reformlar ilk başlarda olumsuz sonuçlar verince Mustafa Reşit Paşa sadrazamlıktan alındı.

Eyalet merkezlerinin sivil yöneticileri olan muhassıllar kaldırıldı(53).

(50) Vecihi Tönük, Türkiye'de İdare Teşkilatı, İçişleri Yayını CİLT:3 Sayı I. ANKARA, s.102.

(51) Bernard Lewis, Modern Türkiye'nin Doğuşu, Çev. Metin Kıratlı ANKARA, 1970, s.382.

(52) Vecihi Tonuk a.g.e., s.108.

(53) Engelhardt, Türkiye ve Tanzimat, Trc Ali Reşad, İSTANBUL. 1324 s.53.

Muhassıllık meclisleri 1842 yılından itibaren memleket meclisleri adıyla Valilerin başkanlığında görevlerine devam ettiler. Valilere eyaletin mali sorumluluğu verilmeyerek bu iş defterdarlara bırakıldı.

Görüldüğü gibi önce askeri görevleri alınan valilerin mali görevleri de alınıyor ve valilerin yetkileri eyalet meclisleri teşkil edilmek suretiyle sınırlandırılıyordu.

4. Eyalet Temsilcilerinin İstanbul'da Toplanması

Abdülmecit 1845 yılı Şubat ayında Meclis-i Vâlâ'da yaptığı konuşmada "Görüşlerimin gerçekleşmesi için gösterilen bütün çabalara rağmen askeri reform dışındaki hiç bir projemin beklediğim sonucu vermediği inkâr edilemez. Hatta askeri alandaki reformlar bile sağlam bir temelden yoksundur. Bundan dolayı çok üzgünüm. Bu sebeple sana (Sadrazam) ve bütün vezirlerime tam bir fikir uyumu içinde düşünmenizi emrediyorum" demiştir(54).

Abdülmeçid'in Meclis-i Vâlâda yaptığı konuşmadan sonra memlekette yapılacak genel yenilikler için her şeyden önce mahalli durumun bilinmesine ihtiyaç duyulmuştur(55).

(54) Engelhardt, a.g.e. s.54.

(55) Müntaz Yaman, a.g.e., s.107.

Bu amaçla halkın fikrini almak gibi daha önce düşünölmüş bir uygulama ile Meclis-i Vâlâda durumu görüşmek üzere her eyaletten güvenilir, halkın ihtiyaç ve özelliklerini bilen zeki, bilgili kişiler arasından biri müslüman diğeri hristiyan iki kişinin İstanbul'a gönderilmesi istendi(56).

Bu kişilerin yol masrafları buldukları yerlerin mal sandıkları tarafından karşılanacak ve İstanbul'da önemli kişilerin konaklarında şeref misafiri olacaklardı(57,

Talimat, eyalet merkezlerine gelince ileri gelenler ve sayılan kimseler arasından seçilen iki kişi İstanbul'a gönderildi. İstanbul'a gelen eyalet temsilcilerine hangi gayeyle çağrılmış olduklarını gösteren birer belge verildi. Eyalet temsilcilerine mevcut durum ile ilgili olarak yapılacak reformun niteliği ve bölgenin ihtiyaçlarına dair düşünceleri soruldu.

Eyalet temsilcileri bölgenin durumlarını ve yapılması gerekli islahatlar hakkındaki görüşlerini bildirdiler(58).

Bazı batılı tarihçiler bu toplantı hakkında değişik görüşler ileri sürüyorlardı. Bunlar delegelerin kendilerini İstanbul'a gönderenlere karşı suçlu duruma

(56) Bernard a.g.e., s.143.

(57) Müntaz Yaman, a.g.e., s.311.

(58) Müntaz Yaman, a.g.e., s.110-111.

düşmekten korktukları için şaşkına döndüklerini, ve fazla bir şey söylemekten çekindiklerini, bu yeni ve alışılmamış yöntemden dolayı ne söylemek gerektiğini bilemeyen delegelerin susmayı tercih ettiklerini belirtiyorlardı (59).

Bir sonuç sağlamayan bu denemeden sonra Bab-ı Ali yüksek rütbeli memurların dahil olduğu teftiş heyetleri kurarak Rumeli ve Anadolu'nun her tarafını dolaşmalarını sağladı.

Rumeli'nin teftişi için muhtelit bir komisyonun kurulması kararlaştırıldı. Kıbrıslı Mehmet Paşa bizzat komisyonun başında bulunacaktı. Ayrıca Meclis-i Valâ azasından Besim Bey, Ahmet Cevdet Paşa, Rum milletinden Fotyadı Bey, Bulgar milletinden Gavriyel Efendi, Ermeni milletinden Artin Paşa bu komisyonda yer almıştı (60).

Bu komisyon Niş, Üsküb ve Manastır tarafını teftiş ederek 1861 yılında kış basmadan Dersaadet'e geldi.

Cebel-i Lübnan'da ise Dürziler toplanarak Marûnîler üzerine hücum ederek pek çok nüfusu telef etmişlerdi. Bu olayda Fransızlar Marûnîleri, İngilizler ise Dürzîleri koruduklarından yabancı müdahalesini önlemek için Fuat Paşa bu bölgeye gönderildi. Fuat Paşa bölgeye giderken Şam'da bir ihtilâl oldu. Fuat Paşa durumu düzeltmek için Şam'a gitmiş ve ihmali görülen pek çok insan hakkında şiddetli cezalar yerine getirmişti (61).

(59) Bk. Engelhardt, s.56. Bernard Lewis. s.113.

(60) Ahmet Cevdet Paşa, Maruzat Hazırlayan Dr. Yusuf Halaçoğlu, İSTANBUL, 1980, s.21.

(61) Ahmet Cevdet Paşa, a.g.e., s.23.

Müfettişlerden gelen raporların tetkiki için Bab-ı Âli'de özel bir komisyon ve kalem kuruldu. Bu komisyona maliye ve askeriyeden birer üye tayin edildi. Komisyon başkanlığına Ahmet Cevdet Paşa getirildi. Müfettişlere verilen yetkiler çok genişti. Memurlara işten el çektirmek, muhakeme etmek, zaptiye teşkilatının çalışmalarını incelemek, yol şebekesinin geliştirilmesiyle ilgili tedbir almak, ziraat ve evkaf işlerinin çalışmalarını incelemek, hapisaneleri gezmek, nüfus artışın sağlamak başlıca görevleriydi (62).

Bu teftiş heyetleri yedi, sekiz ay kadar dolaştılar. Aldıkları talimat uyarınca gördüklerini Bab-ı Ali'ye bildirdiler. Müfettişlerin raporları incelenerek bazı memurlara işten elçektirildi veya başka yerlere tayin edildiler. İşlerinde Fuat, Ahmet Cevdet ve Ahmet Vefik Paşa gibi ünlü kişilerin bulunduğu bu heyetlerin çalışmaları sonraki islahat hareketlerinde bürokrasinin fikir ve projelerini etkilediği gibi yeni bir teftiş heyeti geleneğinin başlangıcı sayılabilir (63).

4. 1842 Yılı Eyalet Teşkilatı

1842 yılında getirilen muhassıllık kurumunun başarısızlığı karşısında yeni düzenlemeye gidildi. 1842 senesine Abdülmecid'in Hatt-ı Hümayununa dayanılarak idari teşkilat değiştirildi. Bu idari taksimata göre memleket

(62) Enver Ziya Karal, Osmanlı Tarihi, C.VII, s.159.

(63) İlber, Ortaylı, a.g.e., s.71.

eyaletlere, eyaletler sancaklara, sancaklar kazalara ayrıldı.

Bir eyalete bağlı bulunmayıp doğrudan doğruya merkezle haberleşmekte olan sancakların idaresi mutasarrıflara, doğrudan doğruya eyalete bağlı sancakların idaresi kaymakamlara, kazaların idaresi de kaza müdürlerine verildi (64).

Valilerin yetkileri Tanzimat Fermanı'yla azaltılmıştı. Valiler asayişini sağlamada ve emrindeki eyaletin idaresinde güçlük çekiyorlardı. Valilerin yetkileri eyalet meclisi teşkil edilmek suretiyle sınırlandırılmıştı. Vali bu meclislere danışmadan hiçbirşey yapamaz hale gelmişti. 1842 fermanıyla valilerin yetkileri artmakta ve vilayetin umumi idaresinden onlar mesul tutulmaktaydı (65), Emrine ayrıca mali işler için bir defterdar veriliyordu:

Muhassıllar kaymakam, kaza müdürü, kaza meclisleri üyeleri, zabtiye subayları valinin emrine verildi. Valiler bu memurların hareketlerinden sorumlu tutuldu. Kendilerine idareleri altındaki memurları azletme yetkisi verildi. Kamu düzeni konusunda da valilerin yetkileri genişletildi. Yeni kanun hükümlerine göre cinayet vukuunda suçluları tutuklamakla görevli askerler önceden ihtar etmek şartıyla silah kullanabilecekler ve kanun hükümleri uyarınca usulüne uygun olarak yargılanıp

(64) Mümtaz YAMAN, a.g.e., s.76.

(65) İsmail Hakkı Görel, a.g.e., s.147.

hüküm giyen mahkumlar İstanbul'a getirilmeyip suçun işlendiği yerde cezalandırılacaklardı (66). Sonuç

olarak 28 Kasım 1842 tarihli Ferman Tanzimat Fermanı'nın bazı ilkelerini uygulamaya koyabilmek amacıyla kurulan merkeziyet sisteminin esasını teşkil etmektedir.

Bilindiği gibi vergilerin adaletli olmasını sağlamak maksadıyla muhassıllık kurumu kurulmuştu. Muhassıllık kurumunun istenen başarıyı sağlayamaması üzerine yeni bir uygulamaya geçildi. Bu düzenleme ile köyden sonra yönetim birimi olarak kaza ünitesi oluşturuldu. Osmanlı devletinin kuruluşundan beri kaza adı ile anılan önce adli ve idari daha sonra idari birim olarak bu kavram bulunmaktaydı . Mahkemenin, kadı ve naibin bulunduğu her yerleşim bölgesi, eyalet merkezi, sancak veya voyvodalıkla yönetilen kasaba ve köyler topluluğu adli bir birim olarak Tanzimat'ın ilanına kadar kaza adı altında varlıklarını sürdürmüşlerdir. Fakat mülki taksimat olarak görülmeleri 1842 düzenlemesiyle gerçekleşti.

Kazalarda müdürler görevlendirilecekti. Müdürler Eşraf-ı hanedandan olacaklardı. Müdürlere kazanın büyüklüğüne göre halk tarafından sağlanmak üzere aylık bağlandı. Ayrıca yanlarında katip çalıştırmalarına karar verildi. Kaza müdürlerinin yörenin ileri gelenlerince seçilmeleri her zaman kural değildi. Bazen görev yapacak nitelikte kimse bulunmazsa veya halk hükümetten kazalarına

(66) Mustafa Akdağ, Türkiye'nin İktisadi ve İctimai Tarihi, II. ANKARA 1971. s.70-74.

müdür atamasını dilerse merkezden atama yapılabilirdi.

Kaza müdürlüklerinin en başta gelen görevi vergi toplamaktı. Bu yüzden kaza müdürlükleri birer yönetici olarak değil vergi memuru gibi görünmektedir. Bundan başka kaza müdürlükleri daha önce voyvoda ya da ayanların yaptığı belediye hizmetlerini yerine getirmek ve iç güvenliği sağlamakla görevliydi.

Görüldüğü gibi kazalar tamamen mülki bir taksimat olarak merkeze, bağlı değildir.

B- ISLAHAT FERMANI VE SONRA YAPILAN DEĞİŞME VE GELİŞMELER

1- Islahat Fermanında Mülki İdarelerle İlgili Hususlar

Islahat Fermanı mülki idarelerdeki gelişmelerde yeni bir devir açmıştır. Avrupa Devletleri bu tarihten sonra 1856 Paris Antlaşmasında yer aldirmayı başardıkları ıslahat işi üzerinden Osmanlı Devletine başkî yapmaya fırsat bulmuşlar ve mülki idareye ait pek çok konuda devlete açıkca müdahale etmişlerdir(67).

Vilayet İdaresi konusunda yapılan kanun ve tüzükler de Hristiyan azınlıklar lehine yabancı müdahalesi de rol oynamıştır. Ayrıca merkezi kuvvetlendirmenin gerekliliği de anlaşılmıştı.

1856 Fermanının en önemli maddesi eyaletlerdeki meclislerin seçim usullerinin değiştirilmesiydi(68).

- (67) Talat Mümtaz Yaman, Osmanlı İmparatorluğu Mülki İdaresinde Avrupalılaşıma Hakkında Bir Kalem Tecrübesi, İST, 1940, s.99.
- (68) İsmail Hakkı Görelî, Memleketimizde Vilayet İdaresi Tarihine Bir Bakış. İdare Dergisi, s.173. s.19, ANKARA, 1945.

Islahat Fermanıyla eyalet ve liva merkezlerinde müslim ve gayrimüslim ahaliden karma meclisler kurulması ve merkezde kanun ve nizamların tartışıldığı Meclis-i Vâlâda her cemaatin ruhanî reisleri ve ayrıca memuriyetleri bir yıl devam edecek birer üye bulundurmaları kararlaştırıldı (69).

2. 1858 TARİHLİ VULAT-I İZAM, MUTASARRİFİN-İ KİRAM VE KAIM-İ MAKAMLARIN VEZÂİFİ NİZAMNAMESİ:

a. Nizamnameye göre İdari Kademeler

1858 tarihinde valilerin, mutasarrıf, kaymakam ve müdürlerin görevlerini belirten bir nizamname yayınlandı.

Nizamnamede memleketin eyalet, liva ve kazalara ayrıldığı; eyaletin çeşitli livalardan, kazaların çeşitli kariyelerden meydana gelmiş olduğu, eyaletin idaresinden valinin, doğrudan doğruya merkeze bağlı livaların idaresinden ise mutasarrıfların, eyalete bağlı sancakların idaresinden kaymakamların, kazaların idaresinden kaza müdürlerinin sorumlu olduğu belirtiliyordu.

Ayrıca memurların umumi görevleri açıklanıyordu. Büyük küçük bütün devlet memurları kanun ve nizamlara bağlı kalmakla ve padişahın isteğine göre hareket etmekle yükümlüdürler. Uygulamakla görevli oldukları devletin kanun, nizamname, emir ve tembihlerini süratle yerine getirerek devlet ve memleketin menfaatlerine uygun mali, mülki işleri yapmak, yukarıda adı geçen kanun,

(69) Roderic Dawison, Reform İnthe OTTOMAN Emprire Princeten, 1963, s.93.

nizamname, emir ve tembihlerin sağladığı veya zararı görülen yönlerini doğru olarak zamanında Bab-ı Aliye bildirmek mecburiyetindedirler.

Memurlar ayrıca buldukları yerlerde memuriyet şereflerini koruyacaklar, iş sahiplerine kötü davranmayacaklardı. İnsan haklarına sıkı sıkıya bağlı kalarak her sınıf halka insafli, uygun ve eşit davranacaklar, halkın hükümetten memnun olmalarını sağlayacaklardır. Memurlar halkın can, mal ve namusunu koruyacaklardır(70).

1. Valilerin Görev ve Yetkileri:

1858 Nizamnamesine göre valiler eyaletlerinde olan her türlü işin sorumlu ve yetkilisidir. Valiler devlet tarafından hususi vekil ve muhatap kabul edildiğinden eyaletin iyi veya kötü bütün işlerinden sorumludur. İcra kuvveti bizzat valiye verilmiştir. Valiler kendilerine gönderilen bütün kanun, tüzük, emir ve uyarıların yerine getirilmesini sağlamakla yükümlüdür. Bu kanun, tüzük, emir ve uyarıların icrasında zorluklar olursa bu zorlukları ortadan kaldıracak çareleri bulmak valinin görevidir.

Valiler emirleri altındaki memurların rüşvet almalarını, zımmetlerine para geçirmelerini önlemek, memurları denetlemek, görevlerini yapmayanları muhakeme ederek gerekenleri azletmek ve durumu hükümete bildirmek, memurların ticaret yapmalarını önlemek görevlerini

(70) Düstur, I. tertip II. CİLT, s.322-323.

yerine getirmekle yükümlüdürler. Ayrıca eyalete gelen ve gidenleri kontrol etmek, yol güvenliğini sağlamak görevi valiye verilmiştir. Mahkeme ve meclislerin tarafsız davranışlarını, halkın haksızlığa uğramamalarını ve işkence görmemelerini sağlamak, haydut ve eşkiyanın eyalete zarar vermelerini önlemek için gerekli tedbirleri almak, eyalet halkının güvenliğini sağlamak, vergilerin belirlenen miktardan fazla olmasını önlemek ve adil olarak verginin toplanmasını sağlamak valilerin sorumluluğundadır. Eyalette devlet alacaklarının zamanında tahsil edilmesini, devlet mallarının çoğaltılmasını sağlamak, devlet yardımına muhtaç olanlar merkeze bildirmek, eyaletlerdeki gelişmeleri ve başarıyla sonuçlanan işleri merkeze iletmek valilerin görevlerindedir(71).

C- Mutasarrıfın Görev Ve Yetkileri

Mutasarrıflıkla idare edilen sancaklar bir eyalete bağlı olmamaları sebebiyle idareleri memur bulunan mutasarrıflar tarafından tıpkı eyaletler gibi idare edilecekti. Mutasarrıfların sancak idaresi hakkındaki görevleri, valilerin eyalet idaresindeki görevlerinin aynısıdır. Mutasarrıflar doğrudan doğruya merkeze bağlıdır. Sancağın işleri hakkında görüşlerini doğrudan doğruya İstanbul'a bildirmekle yükümlüdürler(72).

d- Kaim-i makamın Görev Ve Yetkileri

Doğrudan doğruya eyalete bağlı olan sancaklar kaim-i makam tarafından yönetileceklerdi. Sancak kayma-

(71) Dustur I. Tertip, II. CİLT, s.354-355-356-357-358-359.

(72) Dustur, a.g.e., s.360.

kamları memur oldukları liva dahilinde kanun, nizam ve uyarıları uygulamakla yükümlüdürler. Sancak dahilinde bulunan bütün memurların amiri ve sorumlusu bizzat kaim-i makamdır. Eyalet valilerinin emrinde olmaları sebebiyle validen aldıkları emirleri yerine getirmeye ve lüzumlu konularda valilerle danışmaya mecburdurlar.

Memur buldukları sancaklar dahilinde mahkeme ve meclislerin iyi çalışmasını ve kaza müdürü gibi emrindeki diğer görevlilerin iyi çalışmasını görevlerini tarafsız olarak yapmalarını sağlamak, kimsenin kötü muamele görmemesine çalışmak, davaların süratle ve adaletli bir biçimde sonuçlanmasını temin etmek, ayırım yapmadan halka eşit davranmak, sancak dahilinde kanun ve tüzüklere aykırı davranan memurların hal ve hareketlerini valiye bildirmek, eşkiya ve haydutluğu önlemek, devlet alacaklarının zamanında tahsil edilmesini sağlamak, vergi adaletini ve sancağın güvenliğini temin kaim-i makamların görevlerindedir (73).

e- Kaza Müdürlerinin Görevleri ve Yetkileri

Kaza müdürleri; kazanın mülkiye, zaptiye, maliye gibi her türlü işlerinden sorumludurlar. Bu sebeple memur oldukları kazalar dahilinde validen ve kaymakamdan aldıkları emirleri yerine getirmek, kazanın güvenlik ve huzurunu sağlamak, kazadaki davaların kanunlara uygun

olarak hak ve doğrulukla sonuçlandırılmasını, kimsenin haksız muameleye uğramamasını, devlet mallarının usulüne uygun ve zamanında toplanmasını temin etmek, kazanın ziraat ve ticaretinin gelişmesi için gerekli tedbirleri almak kaza müdürlerinin görevlerindedir (74).

C- TANZİMAT DÖNEMİNDE YÖNETİCİLERİN YETİŞTİRİLMESİ GÖREV VE SORUMLULUKLARI:

a- Mülkiye Mektebinin Kurulması

Abdülmecit devrine kadar mülki idarede görevlendirilecek kişiler için belirli bir eğitim aranmıyordu.

II. Mahmud devrinde rüştiye mekteplerinin açılması ile daire kalemlerine alınacak memurların artık bu okullardan mezun olmaları şartı konulmuştu.

Bu yöntem 1858 yılında kadar uygulandı. Fakat verilen eğitimin 1858'de kaymakamlık ve müdürlük gibi görevlerle mülki idareye yerleştirilecek kişiler için yeterli bir eğitim olmadığı ortaya çıktı. Bu görevlere memur yetişmesini sağlamak için mülkiye mektebinin kurulmasına karar verildi. 1858'de Meclis-i Vâlâ, mülkiye mektebinin kuruluşu ile ilgili bir tüzük yayımlandı (75).

Okulun açılışı için gerekli hazırlıklar yapıldıktan sonra mülkiye mektebi 1859 yılında açıldı (76).

(74) Düstur a.g.e., s.363.

(75) Talat Mümtaz Yaman, a.g.e., s.147.

(76) Enver Ziya Karal, a.g.e., c.VI. s.176.

Mülkiye mektebine önce kalemlerde çalışan memurlarla, medrese talebesinden yirmibeş ile otuz yaş arasında olanlardan yüz kişi kadar görevli alındı. Öğretim süresi iki yıl olarak kabul edildi. Birinci sınıf; türkçe, tarih, coğrafya, istatistik, ticaret kanunları, senet ve defter tutma usulleri gibi dersler kondu. İkinci sınıfa; devletler hukuku, Osmanlı devletinin yaptığı antlaşmalar, idare usulleri, ceza ve mahkeme usulleri, ekonomi, politika gibi bazı dersler konuldu(77).

Okulun açılmasından sonra nahiyet müdürü ve kaymakamların ancak mülkiye mektebi mezunları arasından tayin edilmesi kabul edildi(78).

b- Mülki Memurların Muhakemeleri İle İlgili Nizamname

Memleketin mülki idarelerinde başarıya ulaşabilmek için memur meselesinin ele alınarak düzeltilmesi gerekiyordu(79). Bu amaçla 1871 tarihinde yayınlanan bir nizamnameye göre, memurlardan biri vazifesinden dolayı soruşturmaya uğrarsa önce bağlı olduğu bakanlık ve idarece sorguya çekilecek ve alınan ifadesi kendisine imza ettirildikten sonra muhakemesi görülecek, davanın görüldüğü mecliste memurun mensup olduğu bakanlık ve idarenden davacı sıfatıyla bir memur bulunacaktı. Memurlar işledikleri suça ve rütbelerine göre kaza veya vilayet meclisinde yagılanacaklardı(80).

(77) Tala Mümtaz Yaman, a.g.e., s.176.

(78) Talat Mümtaz, Yaman a.g.e., s.177.

(79) Enver Ziya Karal, a.g.e., C.VI. s.158.

(80) Nizamnamenin Tam Metni için BKZ, Düstur, Tertibi Evvel, C.I. s.537.

c- Memurların Maaş ve Harcırahları ile İlgili Nizamname

Vilayetlere yeni şekil verildikten sonra gerek yeniden tayin olunan memurlara, gerekse geçici bir görevle gönderilen memurlara yol parası verilmesi meselesi de esaslı bir suretle halledildi. Bu arada memurların şeriat dahilinde görev yapmaları maksadıyla bir kararname yayınlandı.

Bu kararname hükümleri devletin bütün sivil askeri memurlarına uygulanacaktı. Bununla tayin edilen memurların maaşları tayin tarihinden itibaren değil, göreve başladığı günden itibaren ödenmeye başlaması memurun tayin tarihinden itibaren yirmi en fazla otuz gün sonra mutlaka göreve başlaması, hakkında soruşturma açılan memurların maaşlarının kesilmesi, görevine iade edilen memurların açıkta kaldıkları süreye ait maaşlarını alabilmeleri sağlanmıştır.

Ayrıca İstanbul ve vilayetlerce tayin edilen memurlara görev yerlerinin mesafesine göre verilecek harcırahlarda belirlenmiştir.

d- Memurların Kefalet Raptı Nizamnamesi:

Bu nizamname hükümlerine göre validen başka mutasarrıf, kaymakam, defterdar, muhasebeci, mal müdürü, sandık emini ve devlet mallarının korunması ve kullanılması memur olan bütün mülkiye ve maliye memurları kefalete bağlanacaktı.(81).

(81) Tam metin için Düstur I. Tertip. 3.cilt. s.33-34-35.

Mektupçuluk, emlak, nüfus, ticaret gibi hizmetlerde bulunanlar ve devlet mallarını sarfetmeye izni olmayan memurlardan kefil istenmeyecekti.

Kefaletle bağlanan memurlardan biri kefil göstermeye lüzum eden bir göreve nakil olursa veya kefil ölürse veya kefil başka bir memura kefalet ederse yeniden kefil seçilmesi gerekiyordu. Kefillerin dürüstlük ve temizliği oturdukları mahalce tasdik edildikten sonra bağlı bulunduğu liva, merkez liva ise vali, değilse mutasarrıfın tasdikine sunulacaktır.

II. BÖLÜM

1864 "TUNA" VE 1871 "İDARE-İ UMUMİYE-İ VİLAYET" NİZAMNAMESİ

Osmanlı Devletinde bu dönemde çıkan ayaklanmalar sonucu ülke Lübnan'da ortaya çıkan meseleyle uğraşmak zorunda kalmıştı. Sonuçta dış devletlerin ise karışmasıyla Lübnan'a ayrı bir statü tanımak zorunda kalındı. İngiltere, Fransa, Rusya, Avusturya, Prusya ve Osmanlı Devleti'nin temsilcilerinden oluşan Avrupa komisyonu 9 Haziran 1861 yılında Lübnan Nizamnamesini hazırladı (82).

Bu nizamnameyle Cebel-i Lübnan'ın idaresi bir hristiyan mutasarrıfa verildi. Mutasarrıf Osmanlı Hükümetinin idaresinde icra kuvvetinin bütün yetki ve sorumluluklarına sahipti. Mutasarrıfın yanında her cemaatin birer vekili bulunacaktı.

Mutasarrıfın yanında Meclis-i Kebir-i Adli (temyiz kurulu) bulunacak ve her cemaat iki temsilciyle bu kurulda temsil edilecekti. Aşayış ve emniyet yerli ve karma bir zabıta heyeti tarafından sağlanacaktı (83).

Lübnan altı kazaya ayrılacak ve kazalarda 3-6 kişilik adli meclis bulunacaktı. Bu nizamnameyle Lübnan ayrıcalık kazanıyordu. Bu durum büyük devletler Balkan-

(82) İlber Ortaylı, Tanzimattan Sonra Mahalli İdareler; s.37-38. ANK.1974.

(83) Talat Mümtaz Yaman, a.g.e., s.38.

lardaki vilayetlerde de Lübnan'daki gibi bir idari şekli olmasını istemeye başlamışlardı. Osmanlı Devlet adamları (Fuat Paşa) ise bu eğilimi frenlemek ve merkez güçlendirmek gayreti içindeydiler.

Ancak Suriye ve Niş eyaletlerindeki ayaklanmaların devamı Osmanlı devlet adamlarını yeni tedbirler almaya zorluyordu.

Yine de alınan bütün tedbirlere ve yapılan yeniliklere rağmen istenilen sonuca varılamadı.

Bu yüzden 1863 yılı sonlarına doğru Ali ve Fuad Paşaları en fazla düşündüren konulardan biri eyalet idaresiydi(84). Onlara göre Daha önce yapılmış eyalet taksimatı eksikti ve uygulama sırasında bir çok karışıklıklar meydana gelmekteydi.

Vali ve mutasarruflar en ufak meselelerde bile merkeze danışıyorlar ve bu durum gecikmelere ve karmaşaya neden oluyordu. Taşradaki meclislerin seçim sistemleri bu düzensizliği önleyemiyor, hukuk davaları ve cinayet gibi konular karışık bir şekilde bu meclislerde görülmüyordu. Eyalet ve livaların kazalar üzerindeki kontrolü işlerinde de bir takım aksamalar meydana geliyordu(85). Diğer tarafta zamanın şartlarına uygun olarak ortaya çıkan ihtiyaçlar veditiş etkiler de mülki idarede bir takım tedbirler alınmasını zorunlu kılmaktaydı.

(84) Talat Mümtaz Yaman, a.g.e., s.158.

(85) Mümtaz Yaman, a.g.e., s.159.

Fuad Paşa, eyaletler ve sancakları büyüterek valiliklerine bu görevi yerine getirebilecek nitelikte kişiler getirmeyi ve sadece mühim işlerde Dersaadet'e müracaat etmelerini sağlamayı, böylece merkezi adli işlerle uğraşmaktan kurtarmayı düşündü.

7 Kasım 1864 yılında bu esasa göre yeni bir vilayet nizamnamesi hazırlandı(86).

A- İlk Uygulama: Tuna

Bu nizamname ile mülki taksimatın en büyüğüne vilayet deniyor, vilayetler sancaklara, sancaklar kazalara, kazalar kariyelere ayrılıyordu.

Vilayetler vali, sancaklar kaymakam, kazalar kaza müdürü, kariyeler muhtar tarafından yönetilecekti.

Bu taksimatta nahiyenin statüsü tam olarak belirlenmemiş ve taksimatta nahiyeler yer almamıştır.

İlk uygulama yeri olarak Tuna vilayeti seçildi. Bu nizamname başarılı sonuç verirse bütün ülkede uygulanacaktı(87).

Tuna Nizamnamesi yürürlüğe girerken on iki maddelik bir talimatname daha hazırlandı(88). Genelde bu statü 1864 nizamnamesinden farklı değildi. 1871 nizamnamesinin yürürlüğe girmesi üzerine sona ermiştir.

(86) Ahmet Cevdet Paşa, a.g.e., s.110-111.

(87) 1864 Nizamnamesi, Takvim-i Vekayi Düstur-ı Atik 517-536 7 Cemaziyelahir 1281.

(88) 25 Kasım 1864 (25 Cemaziyelahir 1281).

Ruscuk Vidin ve Niş eyaletleri birleştirilerek Tuna Vilayeti adıyla büyük bir vilayet teşkil edildi.

Tuna Vilayeti Ruscuk, Vidin, Varna, Tolçe, Tırnova Sofya, Niş olmak üzere yedi sancağı ayrıldı. Sabri Paşa Vidin, Süleyman Paşa Niş, Ahmet Rasim Paşa Tolçe Fehim Paşa Sofya, Mehmet Faiz Paşa Ruscuk, Mustafa Arif Efendi Varna, Hüsnü Tahsin Paşa ise Tırnova kaymakamlığına tayin edildiler. Tuna Valiliğine ise Niş Valisi Mithat Paşa getirildi (89).

"Tuna Vilayeti" namıyla bu kerre teşkil olunan dairenin umumi ve hususi idaresine ve tayin olunacak memurların Suver-i intihablarıyla vezayif-i daimesine dair nizamname adıyla yürürlüğe giren nizamnamenin ikinci ve üçüncü maddelerine göre vilayeti vali, livayı mutasarrıf bağlı livayı kaymakam, kazaları müdürler yönetecekti. Nahiye bu nizamnamede tam manasıyla açıklanmamış sadece idari bir birim olarak bahsedilmiştir. Köy statüsü ise Fransızlarda olduğu gibi komün olarak ele alınmış ise de gerçekte bu statüye sahip değildi (90).

Nizamname vilayetin idaresini valiye bırakıyor valinin emrine vilayet muhasebecisi ünvanıyla bir maliye memuru, mektubcu ünvanıyla vilayetin yazışmalarını düzenleyen bir memur, umur-u nafia, umur-u hariciye (sınır bölgelerinde) ticaret ve ziraat memuru ve alaybeyi ünvanıyla bir zabıt veriyordu.

(89) İlber Ortaylı, a.g.e., s.43.

(90) İlber, Ortaylı, a.g.e., s.43.

Diğer taraftan vali'nin emrinde bir idare meclisi olacak; bu meclis müfettiş-i Hükkam-ı şer'iyeye, muhasebeci, mektupcu üç müslüman, üç de gayri müslim üyeden meydana gelecekti.

Livalar kaymakamlar tarafından idare edilecek, sancağın mali işlerini mal müdürü, yazı işlerini tahrirat müdürü, hukuk işlerini kadı, din işlerini müftü yapacaktı.

Kazada müdür, emrinde gerek umur-u hesabiye ve gerekse yazı işlerine bakmak üzere iki nefer, kaza katibi, kadı (naib) ve bir müftü bulunacaktı. Ayrıca kaza müdürünün: başkanlığında, dört kişilik bir kaza meclisi bulunacaktı(91). Bu idare meclislerinde iki gayrimüslim iki müslüman aza bulunacaktı. Kadı, müftü, kaza katibi, gayri müslimlerin ruhani reisleri, dört aza idare meclisinin üyeleri idi(92). Ayrıca yeterli sayıda zabtiye askeri bulunacaktı.

Kariyelerde her cemaat için birer muhtar, eğer bir cemaat yirmi haneden az ise sadece bir muhtar seçilecekti(93).

Muhtar yanında köy bekcisi, korucu diğer adıyla kariye zabıtası) her cemaat için en çok oniki en az üç kişilik bir ihtiyar meclisi olacaktı. İmamlar ile gayri müslimlerin ruhani reisleri bu meclislerin tabii üyesiydiler(94).

(91) Ahmet Cevdet Paşa a.g.e., s.135.

(92) Takvim-i Vekayi, 7 Cemaziyelahir 1281, no:773.

(93) a.g.e., mad.8.

(94) a.g.e., mad.61-62.

Nizamname ilk olarak Tuna Vilayetinde uygulandı. Altı ay gibi kısa bir sürede gözle görülebilecek büyük değişiklikler ortaya çıktı. Vilayetin geliri 26.000 kesheden 300.000 kesheye yükseldi. Memleket sandıkları kuruldu. Mithat Paşa tarafından kurulan bu sandıklar bankacılığımızın başlangıcı sayılır. Yine Tuna adında bir gazete çıkarıldı. Bu gazete vilayet gazetelerine ilk örnektir(95).

Mithat Paşa ayrıca belediye teşkilatını kurdurdu. Kimsesiz hristiyan çocukları için okullar açıldı.

Ayrıca eyalet sınırları içinde Tuna nehri üzerinde Vidin'den Bosna ya kadar olan sahada milli vapurlar işletilmesini sağlayarak vilayetin gelirlerini arttırdı. Rusçukta bir araba imalathanesi kuruldu. Bütün bu gelişmeler nizamnamenin başarı ile uygulandığını ortaya koymuştur. Bulgarların dış devletten beklediklerini Osmanlı idaresinin de fazlasıyla verebileceğini göstermiştir(96).

Tuna vilayetinde bu uygulamanın başarılı sonuç vermesi üzerine Bosna ve Hersek eyaletleri birleştirilerek Bosna vilayeti adını aldı. Vilayet Nizamnamesinin bir sureti Bosna'ya gönderildi(97).

Bu teşkilat taksimatına göre Bosna vilayetinde şu sancaklar bulunmaktaydı(98).

(95) İlber Ortaylı, a.g.e., s.45-46.

(96) İlber Ortaylı. a.g.e., s.47.

(97) Takvim-i Vekayi (7 muharrem 1282)2 Haziran 1865, Nr. 502.

(98) Ahmet Cevdet Paşa, Tezakir-i Cevdet, Tezkire No:25, 10. defter s.92.

Saraybosna Sancağı 7 kaza Kaymakamlık

Travnik Sancağı 5 kaza Kaymakamlık

Bihke Sancağı 8 kaza Kaymakamlık

Banyaluka Sancağı 4 kaza Kaymakamlık

İzvornik Sancağı 9 kaza Kaymakamlık

Yenipazar Sancağı 10 kaza Mutasarrıflık

Hersek Sancağı 11 Kaza Mutasarrıflık

Ayrıca Bosna'da topluca kariyelerin pek az olduğu on-onbeş yada daha fazla hanenin bir kariye kabul edildiği, bu şekildeki kariyelerin birleştirilerek yafta adını aldığı ve bu yaftaların diğer bölgelerdeki kariye hükümünde olduğunu bilmekteyiz(99).

Diğer taraftan Zor ve Urfa sancaklarını içine alan Halep eyaleti, Payas ve Kozan sancaklarını kapsayan Adana eyaleti ve bağımsız mutasarrıflık olan Maraş ve İslahiye sancakları birleştirilerek Halep vilayeti adını aldı. Valiliğine Ahmet Cevdet Paşa getirildi. Tuna Vilayeti nizamnamesine göre idare meclisi azalarının yarısı müslüman yarısı gayr-ı müslüm olması gerekliydi. Halbuki Halep vilayetinde öyle kazalar vardı ki, sakinleri arasında hiç gayr-ı müslim yoktu yahud önemli sayılmayacak kadar azdı.

Bu sebeple nüfus miktarı gözönüne alınmak şartıyla (müslüman ve gayrimüslümanların yarıyarıya olması halinde) idare meclisi üyelerinin yarısı müslüman yarısı gayrimüslüm olacaktı(100).

(99) Ahmet Cevdet Paşa, Tezakir-i Gevdet, Tezkire No:25, s.91.

(100) Ahmet Cevdet Paşa, Maruzat, Hz. Yusuf Halaçoğlu, s.177.

Vilayet nizamnamesi Halep Vilayetinde bu şekilde uygulandı Halep Vilayeti içinde Halep Sancağı, Üzeyr (Özer) yani Payas Sancağı, Adana Sancağı, Kozan Sancağı Maraş Sancağı, Urfa ve Zor Sancağı bulunmaktaydı.

Daha sonra Arabistan'da Sayda ve Şamın birleştirilmesiyle teşkil edilen Suriye'de ve Anadolu'da Erzurum eyaletinin Erzurum Vilayeti olarak kabul edilmesiyle de Erzurum'da nizamnamenin uygulamasına geçildi(101).

1866 yılında Edirne ve Trablusgarp eyaletleri vilayet adını aldı. Tuna Nizamnamesi de denilen 1864 Vilayet Nizamnamesi Edirne, Bosna, Halep, Erzurum, Trablusgarp ve Suriye'de uygulanarak büyük başarı kazandı. 1867 den itibaren yeni bir tüzüğün yayınlanmasıyla vilayet Nizamnamesi bütün yurdu kapsadı. Bu nizamname Bağdat ve Yemen'den başka her vilayette uygulandı.

1867 senesinde Girit vilayetinde Girit Nizamnamesi yürürlüğe girdi.* Girit, beş sancak ve yirmibir kazaya ayrıldı. Valinin, biri hristiyan, diğer müslüman olmak üzere iki danışmanı bulunacaktı. Sancak mutasarrıflıklarının yarısı müslümanlarda, yarısı hristiyanlarda olacak ve yanlarına muavinler verilecekti.

Müslüman mutasarrıfa hristiyan hristiyan mutasarrıfa müslüman muavin yardım edecekti(102).

(101) İlker, Ortaylı, a.g.e., s. 41.

(102) Düstur, I. tertip, C.I. s.652.

* Bu statü Adanın Resmen Yunanistan'a ithak edildiği 1908 yılına kadar devam etmiştir.

Aynı yıllarda sisam emareti adını taşıyan sisam adasında da Girit'teki idareye benzeyen ayrı bir statü kuruldu.

Yemen, Hicaz, Mısır genel vilayet sisteminin dışında kalan vilayetlerdi. Hicaz emirliklerin Yemen mahalli hanedanların Mısır ise önce bağımsız valiliğin daha sonra da teşkil edilen Hidivliğin idaresi altındaydı.

1864 nizamnamesinin aksayan yönleri 1871 yılında düzeltildi(103).

1864 nizamnamesi ülkeyi idari birim olarak vilayetlere, vilayetleri livalara, livaları kazalara, kazaları kariyelere ayırıyordu. Nahiye idari taksimat içinde gösterilmiyordu. Gerçi, 1865 den itibaren nahiyeden bahsedilmektedir. Bosna Vilayeti oluşturulurken birbiriyle ilgilerine göre kariyeler bir nahiye itibar olunur ve bazı nahiyelerde zabıta işlerine bakmak için bir zabıta memuru bulunur deniyor ise de adli ve mali konularda her kaza doğrudan doğruya başkazasa müraca'at eder denilmekteydi(104). Görüldüğü gibi nahiyeler kazalar bağlı değildi. Ayrıca statüsü de tam olarak, belirtilmiyordu.

1871 nizamnamesi ülkeyi vilayetlere, vilayetleri livalara, livaları kazalara, kazaları nahiyelere, nahiyeleri

(103) 1871 İdare-i Umumiye-i Vilayet Nizamnamesi, Metin için Bkz. Düstur I tertip. C.I. s.625.

(104) Cevdet Paşa- Tezakir-i Cevdet. 10. Defter, Tezkire no:251, s.91.

kariyeler ayırıyordu. Buna rağmen 1871 Nizamnamesi bu konuya tam bir açıklık getirmiyordu. Nahiyelerin statüsü 1876' nevahi Nizamnamesiyle tamamen belirlendi.

B- VILAYET İDARELERİ

1- Vilayet Yöneticisi ve Diğer Görevliler

Vilayetin mülki, mali, hukuki ve zaptiye işleri padişah tarafından atanan bir valiye verilmişti (1864 md.6). Kanun ve yönetmeliklerin uygulanmasını denetlemek, merkezden verilen işleri yapmak, idaresi altındaki mutasarrıfları ve vilayet merkezindeki diğer memurları kontrol etmek, suçluları cezalandırmak, mülkiye memurlarının tayinin yapmak, nahiye meclislerinin toplanma zamanlarını belirlemek, hükümetten sorulması gereken konularda verilen emre göre davranmak valinin mülki görevlerindendi (1871 md.4-5).

Vilayetin her türlü geliri ile vergilerinin toplanması, elde edilen gelirin idaresi, bunlardan doğacak tartışma ve anlaşmazlıklara bakmak, vergi toplayan memurların davranışlarını denetlemek valinin mali görevlerindendi. (87 md.8-9-10).

Vilayet sınırları içinde eğitim ve öğretimin, ticaret ve ziraatin gelişmesinin sağlanması, yol ve limanların yapımı, il halkının sağlığının korunması, boş arazilerin imar edilmesi, hastane ve fabrikaların açılması, ilin güvenlik ve düzeninin korunması da valinin görevleri arasındaydı (1871 md.11-12-13-14).

1864 nizamnamesiyle valinin görevleri genel olarak belirtilmişti. 1871 nizamnamesiyle ise valinin görevleri genişletilmiş ve detaylı bir şekilde belirtilmiştir.

Vilayetlerde valinin yanısıra şu görevliler bulunmaktadır.

a- Defterdar: İlin maliye ve hesap işleri vilayet defterdarı denilen bir memur tarafından görülecekti(105). Defterdar valinin emrinde olmakla beraber Maliye Nezaretine karşı doğrudan doğruya sorumluydu(1864 md.7).

b- Mektupçu: Vilayetin her türlü yazışması mektupçu tarafından yapılacak, bu işlerin yapılabilmesi için emrinde tahrirat katibi bulunacaktı. Ayrıca vilayet matbaasının yönetimi mektupçuya bırakılmıştı(1864 md.9). Vilayetin haberleşme işlerini yapmak, kayıtları toplayıp onları korumak, hükümet tarafından vilayet gazetesinde yayınlanması istenen resmi ve gayri resmi tebliğlerin müsveddelerini düzeltmek mektupçunun göreviydi (1871 md. 19-20-21).

c- Umur-u Nafia memuru Görevi emri altındaki mühendislerle vilayetin bayındırlık işlerini yerine getirmektir(1864 Md.11).

d- Umur-u Ziraiyye ve Ticariye memuru: Vilayetin zirai ve ticari işlerine bakmak, ticaretin, ithalat ve ihracatın gelişmesine yardımcı olmak, ziraatin bilimsel

(105) Süreyya Derbil, İdare Hukuku Dergisi, ANKARA 1955, I. CİLT s.305.

olarak yapılmasını sağlamak, ticaret ve tarımla ilgili bilgileri kaydetmek ve bu konularla ilgili olarak her sene vali aracılığı ile hükümete rapor vermek başlıca görevleriydi (1871 md.23-24).

Vilayetin zaptiye işleri, alaybeyi tarafından görülecekti (1864 md.5).

Vilayetin hukuk işlerini görmek üzere müfettiş-i Ahkâm-ı şer'iyeye adlı bir görevli bulunacaktı. Bunların yanı sıra 1871 nizamnamesiyle 1864 nizamnamesinde olmayan bazı memurluklar konmuştu. Bunlar vali muavini maarif müdürü, tarik eminleri, vilayet defteri hakani müdürü, evkaf müdürü, emlak ve nüfus idaresi memurlarıydı.

Maarif müdürünün görevleri, vilayetin eğitim ile ilgili işleri Maarif Nezaretinden aldığı talimata göre yapmak vilayetteki okul ve kütüphanelerin teftişi, kendilerine her sene ayrılan bütçenin usulüne uygun olarak harcanmasını sağlamak, vilayet maarif meclisine başkanlık etmek, yapılan işleri vali aracılığıyla hükümete bildirmektir (1871 md.25-26).

Tarik eminlerinin görevleri; Gerekli ameleyi kararlaştırılacak sürede toplamak, yolların bakım ve onarımını idare etmektir (1871 md.27-28).

Vilayet Defter-i hakani müdürlerini vilayetin emlak ve arazisinin idaresi, vilayetin emlak ve araziye ait

tasarruflarının yapılması işlemlerinin kanunlara göre yerine getirilmesi görevi verilmişti(1871 md.29-30).

Evkaf müdürlüklerinin görevleri ise vilayet dahilindeki vakıflardan hazineye ait gelirlerin toplanması, vakıfların tamir ve bakımı, ve çalışmayan vakıfların gerekli yerlere bildirilmesiydi.

Yine 1871 Vilayet-nizamnamesi ile Vali Muavinliği görevi oluşturuluyordu. Vali muavinleri valilere görevinde yardımcı olacak, gerekirse valiye vekalet edecek ve valilerin kendilerine verdikleri emirleri yerine getireceklerdi(1871 md.17).

2. Vilayetlerde Kurulacak Meclisler

a- İdare Meclisi

Tanzimatın ilanıyla kurulan memleket meclislerinin yenilikler için istenen sonuçları sağlayamaması üzerine taşra idaresi tekrar düzenlendi. Bu memleket meclisleri kaldırılarak yerine valilerin yetkilerini azaltmaktan çok idarenin kolaylaşmasına hizmet eden ve daha sıkı bir şekilde kontrol edebilen idare meclisleri kuruldu(106).

İdare meclisi; Vali, Mektupçu, Defterdar, Müfettiş-i Hükkâm-ı Şer'iyeye gibi ikisi müslüman ikisi gayr-i müslim dört üyeden meydana gelecekti. Meclis vali başkanlığında
(106) Talat, Mümtaz, Yaman, a.g.e., s.158.

toplanacaktı. Valinin bulunmadığı zamanlarda yerine tayin ettiği kimse vekalet edecekti (1864 md.13).

Vilayet idare meclisi, hükümetçe gerekli görülen her türlü satın alma ve sözleşmelerin imzalanması ve düzenlenmesi, vergilerin toplanması, orman, maden gibi kaynakların ve devlet binalarının korunması, işletilmesi, yolların yapımı, ziraat ve ticaretin geliştirilmesi, cezaevi ve hastane açma, mezarlıkların düzenlenmesi, belediye meclisi kararlarının incelenmesi, liva idare meclislerinin kendilerin gönderdiği konuların karara bağlanması gibi görevleri yerine getirecekti (1871 md.77).

Meclisin idari davalarla ilgili görevleri ise vilayet memurlarının görevleriyle ilgili suçlarını incelemek, kanunlara göre cezalandırmak, halkın memurlarla ilgili suçlarını incelemek, kanunlara göre cezalandırmaktı. İdare Meclisi'nin şahsi hukukla ilgilenmesi yasaktı (1871 md.78-79).

Vilayet idare meclisinin tabii üyelerinden olan müfettiş-i hükkâm-ı şer'iyeye, defterdar (il muhasebecisi) mektupçu, müftü ayrıca deavi reisi ile, müslüman olmayan topluluğun dini reisleri, valinin başkanlığında idare meclisi üyelerini seçmek için toplanacaklardı (Meclis-i Tefrik).

Meclis-i Tefrik teşkil edildikten sonra vilayet sınırları içindeki şehir ve kasabalarda Osmanlı vatandaşı olan ve senede 500 kuruş vergi veren, güvenilir ve okur

yazar kişilerden gerekli olan sayının üç katına eşit sayıda kişiyi seçerek livalara göndereceklerdi. Liva bu adayların üçte birini müslim ve gayr-i müslim ayırımı yapmadan seçecekti. En çok oy alan dört adayı liva mazbatayla vilayete gönderecek ve vilayette seçici kurul yeniden toplanarak her livadan dörder olmak üzere yollananların içinden en çok oy alan adayların üçte ikisini belirleyerek valiye sunacaktı. Vali de bu listeden uygun gördüğü ikisi müslüman, ikisi gayr-i müslim dört adayı ayırarak tasdik için hükümete gönderecekti.

2- Vilayet Umumi Meclisi (Meclis-i Umumi-Vilayet)

Her vilayette bir umumi meclis bulunacak ve bu meclis her sancaktan seçilen ikisi müslüman, ikisi gayr-i müslüm olmak üzere dörder üyeden oluşacaktı. Bu meclis senede bir kere kırk günü geçmemek üzere toplanacaktı (1864 25-20).

Genel meclis vilayetin genel ve özel işlerini görüşmekle görevliydi. Meclis yol ve köprülerin düzeltilmesi, ticaret ve sanayinin geliştirilmesi, eğitim ve öğretimin yaygınlaştırılması, vergilerin usulüne göre toplanması, mesire yeri ve çayır gibi halka ait olan yerlerin satın alma ve değiştirilmesi, hastane ve cezaevi gibi umuma ait olan binaların tamiri ile görevliydi. Genel meclis bundan başka hükümet ve vali tarafından görülmesi istenen işleri de görüşmekle görevli olacaktı.

Meclisler mahallin durumuna uygun bir zamanda kırk günü geçmemek üzere toplanacaktı. Meclis toplantılarına dışarıdan kimse alınmaz, üçte iki çoğunluk olmadıkça toplantıya başlamazdı.

Meclis, yol, eğitim, emlak, ticaret, ziraat hakkındaki konularda daire müdürlerinin verdiği raporları esas kabul eder ve bu raporlar üzerinde yapılan görüşmeler sırasında daire müdürleri ele bulunur ve açıklama yapardı. Meclis bu açıklamaları zapta geçerdi (1871 md.62-75).

Her sancaktan gelen meclis üyeleri sancak ve kazalarının problemlerini meclise getirip valiye arz ederlerdi.

Livadan gelen üyeler dilekçelerini toplantıdan önce valiye vermek zorundaydılar. Çünkü gündeme alınmayan konular bu mecliste konuşulamazdı. Umumi meclis bir danışma meclisiydi. Karar ve rey sahibi değildi. Üyeler sadece görüşlerini açıklayabilirlerdi. Görüşlerin sonucu vali tarafından hükümete bildirildi. Meclisin toplantıları vilayet gazetesinde hatta takvim-i vekayide haber olarak çıktı. Vali alınan kararları hükümete bildirdikten sonra hükümet tarafından tebliğ edilen işleri icra ederdi (1864 md28).

Her sene vilayette toplanan bu genel meclis için toplantıdan bir ay önce livaya bağlı kazalardan dörder aza livada toplanacak ve liva ise aralarından seçtiği

üç kişiyi mutasarrıf vasıtasıyla vilayet makamına bildirecekti. Kazalardan gelen seçmen temsilciler kazaların istek ve problemlerini bildiren dilekçeleri bu üç kişiye verirler ve seçilen üç kişi vilayetteki toplantıya katılırlardı.

C- LİVA İDARELERİ

1864 yılı vilayet nizamnamesine göre vilayetler livalara ayrılıyordu. Livanın idaresi mutasarrıflara bırakılıyordu. Livanın mülkiye, maliye ve zaptiyesinin idaresinden mutasarrıflar sorumluydu. Vilayette valinin görevi neyse mutasarrıfların görevi de liva dahilinde aynıydı. Mutasarrıflar valinin emri altında validen aldıkları emirleri uygulamak zorundaydı (1864 md.29).

Sancağın maliye ve hesap işlerine bakmak için muhasebeci adıyla bir memur görevlendirilecekti. Maliye Nezareti tarafından atanan bu memurun mercii il defterdarıydı (1864 md.37).

Livanın yazı işleri tahrirat müdürü adıyla anılan memura verilecek ve emrinde bir tahrirat kalemi bulunacaktı. Livadaki kayıt ve evrakın korunması bu görevliye ait olacaktı (1864 md.32).

Merkez livaya bağlı olan kazanın bir kaymakamı olacaktı. Kaymakam kazanın mülki işlerine memur olacağı gibi mutasarrıfa işlerinde yardım edecekti. Kaymakama mutasarrıf vekili de denecekti (1864 md.35).

Sancakta bulunan zaptiye kuvvetlerinin en büyük subayı mutasarrıfın emri altında bulunmaktaydı.

Her livada hukuki işlere bakmak üzere liva hakimi bulunacak ve Meclis-i Temyiz ve Meclis-i Ticaret gibi meclisler olacaktı(1864 md.37-42).

Livada mutasarrıfın başkanlığı altında bir liva idare meclisi teşkil edilecekti. Livanın kadı, müftü, tahrirat müdürü, muhasebe müdürü müslüman olmayan toplulukların dini liderleri bu meclisin tabii üyeleri sayılırdı. Ayrıca halkın seçtiği iki müslüman ve iki müslüman olmayan üye meclisin kadrosunu teşkil ediyordu.

Livaların idare, maliye, bayındırlık, eğitim, tarım ve ticarete ilgili işleri ve idari uyumsuzluk davalarını karara bağlayan liva idare meclisleriydi. Bu meclisler livanın hukuki işlerine karışmazdı(1864 md.34).

Liva İdare Meclisi üyeleri seçici kurulu (Meclis-i Tefrik) denilen kurulu oluşturlardı. Liva idare meclisi için gerekli, halkın seçeceği iki müslüman iki müslüman olmayan dört üyeyi belirlemek için bu sayının üç katı kadar üye yani oniki kişi merkez liva ve livaya bağlı kazaların halkından seçilirdi. Kaza idare meclisi toplanarak gerekli üye sayısının üç katı kadar ismi (oniki) livaya bildirirdi. Her kazanın seçtiği oniki kişi içinden livadaka tefrik kurulu tarafından yapılan değerlendirme sonucu en çok oy alan kişilerden sekiz kişi seçilir ve bunların listesi valiye gönderilirdi. Vali bu kişilerden

uygun gördüklerini liva idare meclisi üyeliğine seçerdi. Vali seçilenleri mutasarrıfa bildirir, mutasarrıfta alınan kararı seçilen kişilere duyururdu (1864 md. 73-76).

D- KAZA İDARELERİ

Yeni vilayet teşkilatında livadan sonra gelen idari birim kazaydı. Her kazada mülkiye, maliyet ve zaptiye işlerine bakmak üzere görevlendirilen bir kaymakam bulunacaktı. Kaymakamın birinci derecede amiri liva mutasarrıfıydı. Kaymakam devletin kendine verdiği görevleri, vilayet ve livadan kendine verilen emirleri ve görevleri yerine getirmekle yükümlüdür (1864 md.43).

Kazanın mali işleri, devlet gelirlerinin toplanması ve liva merkezine gönderilmesi, harcamaların tanzimi kaymakamın görevleri içindedir.

Nahiye Müdürlerin usule uygun olarak seçilmesi meclislerin mutasarrıftan sorularak uygun vakitte toplanmasını sağlamak, nahiyeden kendilerine bildirilen problemlerin kaza idare meclisinde görüşülmesini temin etmek ve gerektiği durumda liva idarelerine danışmak, nahiye idarelerini, teftiş etmek kaymakamın görevlerindedir (1871 md. 43-44).

Kazanın hesap işlerine bakmak üzere kaza mal müdürü, haberleşme işlerini görmek ve kaza kayıtlarının korunması işlerine bakmak üzere kaza idare katipleri görevliydi.

Kaza idare meclisleri kazanın mülki amiri olan kaymakamın başkanlığında kaza mal müdürü, tahribat katipliği, kaza hakimi, müslüman olmayan topluluğun dini reisleri, müftü gibi tabii üyelerle ikisi müslüman, ikisi gayr-i müslim olmak üzere dört üyeden meydana gelmişti (1874 md. 47-48).

Kaza idare meclislerinin idari davalara bakmak, kaza gelirlerini gözden geçirmek, devlete ait malların idaresi, sağlığa ait tedbirlerin alınması, belediye tesislerinin yapım ve onarımı, köy yollarının yapım ve onarımı gibi görevleri vardı. Kaza idare meclisi yetkilerini aşan konuları liva idare meclisine gönderirdi (1871 md 92-93).

İki senede bir kazada kaymakam, kadı, müftü, gayr-i müslim ahalinin dini reisleri ve katiplerden kurulu bir Tefrik Meclisi oluşturulacaktı. Bu kurul gerek kaza halkından gerekse köy halkından senede en az 150 kuruş vergi veren Osmanlı tebaasından otuz yaşını geçmiş, okur-yazar kişilerden almak üzere kaza idare meclisine üyelik için gerekli üye sayısının üç katı kadar kişiyi seçecekti.

Bu üyelerin yarısı müslüman, yarısı gayr-i müslim olacak, gayr-i müslim olmadığı takdirde üyelerin tamamı müslüman ahalden seçilecekti. Bu şekilde seçilen kişilerin listesi köylere gönderilir ve ihtiyar meclisi

davet edilirdi. İhtiyar meclisi bu listedeki kişiler arasından gerekli sayımın iki katı kadar üyeyi seçecekti. Köylerin seçim sonucu kazaya gönderilince Tefrik meclisinde kariyelerden gelen sonuçlar değerlendirilir, bu değerlendirilmede her köy bir oy kabul edilir ve en fazla oy kazanmış adayların listesi belirlenirdi.

Çoğunluğu kazanan üyelerin iki katınakadar kişilerin listesi livaya gönderilecek, liva mutasarrıfı seçilenler içinden uygun gördüklerini kaza idare meclisi üyeliğine tayin edecekti. Kaza idare meclisi üyelerinin seçimi sırasında mutasarrıf, liva idare meclisine danışıp danışmamakta serbestti.

E- NAHIYE İDARELERİ

1864 vilayet nizamnamesi idari taksimatı, vilayet, liva kaza ve kariye olarak belirlemişti. Nahiye idari taksimat içinde gösterilmiyordu.

Nahiye idaresinin statüsünün az çok belirleyen ve idari taksimata alınmasını sağlayan 1871 nizamnamesidir.

1871 nizamnamesinde nahiye şu şekilde tarif ediliyordu:

"Her kazanın idaresi dahilinde bulunan köy veya çiftlikler birbirlerine olan uzaklık ve ilişkilerine göre bir veya birkaç daireye ayrılarak ve bu dairelere nahiye denilecektir" (1871 md.50).

Her nahiyenin bir idare merkezi olacak ve nahiyeler buradan yönetilecektir. Bu merkezin kendine bağılı köylere en uygun noktada bulunması zorunludur (1871 Md. 52).

İdaresi altındaki köy ve çiftliklerde en az beş yüz erkek nüfus bulunmayan daireler nahiyeye kabul edilemezlerdir (1871 MD. 52).

Nahiyelerin merkezleri ve sınırları kaza idare meclisinde kararlaştırıldıktan sonra liva idare meclisinde görüşülüp kabul edilince tekrar vilayet umumi meclisinde müzakere olunarak meclisin vereceği kararla kesinleşecekti (1871 MD. 53).

Her nahiyede bir müdür ve nahiyeye meclisi vardı. Nahiyeye müdürlüğüne tayin olunacak kişilerin Osmanlı tebasından ve o yerin halkından olması gerekiyordu. Ayrıca bu kişiler cinayetten mahkum olmamış, en az yirmibeş yaşında ve okur yazar olmalıydı.

Nahiyeye müdürleri vali tarafından tayin edilirdi. Ancak bu atamanın dahiliye nezaretince onaylanması gerekiyordu (1871 Md.54-55).

Nahiyeye müdürleri kanun ve tüzükleri yayınlar ve uygulanmalarını temin ederlerdi. Doğum ve ölüm olayları ile ilgili olarak muhtarların tahkikatını yapmak ihtiyar meclisi seçimlerini ve bu konuyla ilgili muameleleri teftiş ederek kazaya bildirmek, nahiyeye meclisine başkanlık ederek alınan kararları kazaya bildirmek müdürlerin görevlerindendi (1871 Md. 56).

Nahiye müdürleri bunlardan başka cinayet ile ilgili olarak yaptıkları tahkikatların sonucunu kazaya bildireceklerdi. Nahiyenin güven ve huzurunu sağlamak tahsildarların hareketlerini kontrol etmek, vergi tevziat pusulalarını muhtara göndermek, vergilerin düzenli ve zamanında toplanmasını sağlamak, bölgelerinde ceza kanununu uygulamak, suçluları tutuklamak ve ihtiyar meclisilerinin hareketlerini kontrol etmekle o nahiyenin müdürü yükümlüdür (1871 Md. 57-58).

Nahiye meclisleri her nahiyenin sınırları içinde bulunan köylerin ihtiyar meclisi üyeleri tarafından seçilen dört kişi ile her sene belirlenen zamanlarda toplanacaktı ki bu süre bir haftadan fazla olmamak üzere yılda dört defaydı (1871 Md. 95-96).

Nahiye müdürlüğünün toplantıya başkanlık edecekleri nahiye meclisinin toplantı zamanını kaymakam livadan alacağı emre göre nahiye müdürüne bildirecekti. Nahiye müdürü de nahiye meclisini toplantıya çağıracaktı. Bu mecliste alınan kararlar halkın oyuna bağlı olacak ve eşitlik halinde başkanın görüşü kabul edilecekti (1871 Md. 87-98).

Nahiye meclisleri nahiye dahilinde bulunan köylerin bayındırlık, yol inşası gibi işleri yapmak, nahiyenin ortak mallarından olan kuru, baltalık ve meraları idare etmek, ziraat ve ticaretin geliştirilmesiyle ilgili tedbirleri almak, ve bunları köy ihtiyar heyetine duyurmak, nahiyedeki hayvan satışını arttırmak, vergi

konusunda köy ihtiyar meclislerinin verdiği kararları incelemek ve bunları kazaya göndermekti (1871 Md. 99-100).

Nahiye meclisinin aldığı kararlar kaza kaymakamlığı tarafından verilen sınırlar içinde uygulamaya konulurdu. Bu meclisin dava görmeye, para cezası tahsil etmeye ve kendilerine verilen görevler dışında iş görmeye yetkisi yoktu. (1871 Md. 102-103).

F- KÖY İDARELERİ

Osmanlı idaresinin gelişme dönemlerinden beri en alt mülki birim köydür. Gerçekte köy ve mahalle statüsü tanzimattan önce de bulunmaktaydı (107). Köye ait hükümler ilk defa tanzimattan sonra 1864 yılında çıkarılan vilayet nizamnamesinde yer almıştır (108).

1864 ve 1871 vilayet nizamnameleri köy idaresinin organları, bu organların kuruluş tarzı ve vilayet idaresinin diğer birimleriyle olan ilişkilerini düzenlemek bakımından bir hayli yenilikler getirmekteydi.

Köylerde her cemaat için birer muhtar olacak yirmi haneden az olan köylerde ise bir muhtar bulunacaktı (1864 Md. 54).

Muhtarlar nahiye müdürleri tarafından kendilerine bildirilen hükümet emirlerini ilan etmek, köy halkının payına düşen vergiyi toplamak, köy ve çiftliklerde

(107) İlber Ortaylı, a.g.e., 95.

(108) Şeref Gözübüyük, Türkiye de Mahalli İdareler, ANK., 1967, s.73.

meydana gelen ölüm, doğum, yaralama ve cinayet gibi olayları nahiye müdürüne bildirmek ve suçluları hükümete teslim etmek, bekçi ve korucu gibi ihtiyar heyeti tarafından görevlendirilen kişileri kontrol etmekle görevliydi (1871 Md. 60).

Köy ihtiyar meclisleri, her köyde her cemaat için en az üç en çok oniki kişiden oluşacaktı. İhtiyar meclislerine her köyde müslüman halkın imamı, gayri müslim ahalinin dini reisleri tabi üye olarak katılacaklardı.

Köy ihtiyar meclislerinin görevleri ikiye ayrılıyordu. Birincisi köy halkı arasında meydana gelen davaları barış yoluyla çözümlenmek, ikincisi ise köyün ihtiyaçlarına ait işleri görüşmekti.

Köy ihtiyar heyeti, köyün bekçi, korucu gibi görevlilerini seçer, köyün payına düşen vergileri toplardı. Ayrıca köyde ziraat ve ticareti geliştirmek, köyün temizliğini sağlamak, ölenlerin mallarının korunması, köydeki ortak malların muhafazası gibi işleri köy ihtiyar heyeti görürdü (1871 Md. 109).

Ziraat, ticaret, koru, mer'a, kışlak, köprü, yol gibi bir veya birkaç köy halkını ilgilendiren ortak konularda nahiye meclisine danışması ve nahiye müdürünün de kaza kaymakamından izin alması şarttı (1871 Md. 110).

Köyün tümünü ilgilendiren bir konuyu iki cemaatin ihtiyar heyetleri birleşerek görüşecekler ve her üyenin oyu eşit sayılacaktı. Köy ihtiyar heyetinde en az altı, en çok oniki kişi bulunacaktı.

Muhtar ve ihtiyar heyeti üyesi olabilmek için Osmanlı tebaasından olmak, senede en az yüz kuruş vergi vermek gerekiyordu. Her köyde seçmen şartlarına sahip kişiler toplanarak bir yıl için köy muhtarlarını ve ihtiyar meclisi üyelerini seçerlerdi (1864 Md. 63).

III BÖLÜM

MESRUTİYET DÖNEMİ VE YENİ DÜZENLEMELER

A. KANUN-U ESASI DE MÜLKİ İDARELERLE İLGİLİ HÜKÜMLER

Kanunu Esasi'nin 108, 109, 110, 111, 112, maddeleri vilayetlerin idaresiyle ilgiliydi. 108, madde vilayetin idare usulü ve görevlerin dağıtımını düzenliyordu 109, madde; vilayet liva ve kaza merkezlerinde sene de bir kere toplanan umumi meclis azalarının seçim usullerinin ayrı bir nizamname ile belirtileceğini hükme bağlıyordu. 110, madde vilayet umumi meclisini, kanun ve nizamlar aleyhine yapılan uygulamaları ilgili makam ve mevkilere aktarmaya ve bu durumların düzeltilmesi yolunda görüşlerini bildirmeye yetkili kılıyordu.

111. Madde; kazalarda her cemaatin ayrı bir cemaat meclisi bulunacağını ve bu meclislere nizamlara göre cemaat efradından üye seçileceğini, bu meclislerin vilayet umumi meclisini merci bileceklerini karara bağlıyordu.

112. madde ise belediyelerle ilgiliydi(109). Görüldüğü gibi Kanun-u Esasi'ye göre hazırlanan vilayet idarelerinde valinin yetkileri genişletiliyor, böylece bölgelerinde emniyet ve asayiş sağlanabileceği umuluyordu.

(109) A.Şeref Gözübüyük, Türk Anayasa Metinleri, Ank., 1982, s.41.

Kanun-u Esasi'de yer alan hükümler çerçevesinde valiyeye geniş yetkiler veren talimat 1877 tarihinde yayınlandı.

Buna göre valilerin görevleri vazife-i ıslahiye ve vazife-i daimi olmak üzere ikiye ayrılıyordu. Böylece valilerin görevleri detaylı bir şekilde belirtiliyordu.

Valilerin daimi vazifeleri şu şekilde belirlenmişti; Valiler vilayetteki bütün kumandan ve memurları denetlemekle, emri altında bulunan memurların görevlerinde ihmal ve kusurları olursa bu durumu Bab-ı Âli'ye bildirmekle icabında görevden azletmekle yetkilidirler.

Valiler vilayetin emniyet ve asayişini sağlayacaklardı. Ayrıca vali livaların asayişini sağlamakla görevli mutasarrıfı denetleyecekti. Mutasarrıflar validen aldıkları talimat uyarınca gerekli tedbirleri almak zorundadırlar.

Valilerin vazife-i ıslahiyesi vilayetin ziraat ve ticaret bakımından gelişmesi için gerekli tedbirleri almak, arazilerin değerlendirilmesini sağlamak, ölçeklerin ıslahını, menafi sandıkları sermayesinin en iyi şekilde kullanılmasını ve muhasebe işlerinin iyileştirilmesini, mahkeme ve meclislerin seçimlerinin kanunlara uygun olarak yapılmasını temin, hapishanelerin kanunlara uygun bir şekilde tanzim ve idare edilmesini, vergilerin düzenli bir şekilde alınmasını temin etmekte(110).

(110) Dustur, I. Tertip, C.III, s.33-34.

Liva idaresinde mutasarrıflar yetkili kılınmıştı. Mutasarrıflar validen aldıkları emri kaymakamlara bildirmek ve kendilerine verilen emirleri yerine getirmekle yükümlüydüler.

Zabıta ile ilgili konularda mutasarrıflar doğrudan doğruya Bab-ı Ali'ye danışarak alacakları emre göre hareket edebileceklerdi.

Kazaları yönetme yetkisi ise kaymakamda bulunmaktadır. Bunlar mutasarrıftan aldıkları emirleri icra edeceklerdir.

B- 1876 NEVAHI NİZAMNAMESİ

Nahiye idareleri 1864'de idari taksimat olarak alınmamıştı. 1871 nizamnamesiyle nahiye idari taksimat içine alınmıştı. Yine bu nizamnameyle nahiye denilen bildirim statüsü tam olarak belirtilmemişti. Nahiye ilgi ve uzaklıklarına göre bir veya bir kaç köyün birleşmesiyle meydana gelen birim olarak belirtilmişti. 1876 Neva-hı nizamnamesiyle bu uzaklığın ne kadar olacağı açıklanmakta ve şöyle denmektedir; Nahiye teşkil edecek köyler merkez kabul edilen mahalle üç saat (yaya) mesafeden fazla olmayacaktır (Md. 3) Halbuki 1871 nizamnamesinde merkez kendine bağlı köylerden uygun uzaklıkta olacaktır denilmektedir.

Yine 1871 nizamnamesinde bir dairenin nahiye kabul edilebilmesi için beşyüz erkek nüfus olması gerektiği ifade edilmekte 1876 nizamnamesiyle bu kıstas nahiye-

nin ikiyüz ve bundan fazla hanesinin olması şeklinde değiştiriliyordu.

1876 nizamnamesiyle nahiyelerin neye göre isim alacağıda esasa bağlanıyordu. Buna göre nahije bir köyden ibaretse o köyün adıyla anılacak, birkaç köyden oluşmuşsa en büyük köyün adı verilecekti (Md. 5).

Nahije nizamnamesiyle kendine bağlı köylerin emlak ve arazisinin otlak, kışlak gibi hususi arazilerinin sınırlarının değiştirilmeyeceği; köylerin kendi idarelerinde kalacağı hükme bağlanıyordu. 1871 nizamnamesinde nahiyelerin merkezlerinin ve sınırlarının kaza idare meclisinde kararlaştırılarak liva idare meclisinde kabulünden sonra vilayet umumi meclisinde müzakeresiyle kesinlik kazanacak deniliyordu (1871 Md. 53). 1876 nizamnamesinde bu konudan bahsedilmemiştir.

1876 nizamnamesiyle nahije müdürleri ve meclis azalarının seçim usulleri detaylı bir şekilde anlatılmakta ve nahiyedeki diğer görevliler belirtilmektedir. Buna göre her nahije idaresinin bir müdürü, sekizden fazla olmamak şartıyla en az dört kişiden meydana gelen bir meclisi bulunacaktı. Meclisin azasından biri müdür yardımcısı olup, meclisde bu dört üyeden başka bir de kâtip bulunacaktı (Md. 7).

Nahije dairelerinin müdür ve muavinleri ve meclis azaları bu görevleri için ayrıca para almayacaklardı. Müdürlere daire ahali tarafından senelik bir pay tahsis edilecekti. Meclis tarafından tayin edilen kati-

be de yıllık tahsisat ayrılacaktı ve bu tahsisatın miktarı merkezce belirlenecekti.

Nahiye dahilinde olan köylerin birer muhtarı olacak ve muhtarlar yerli halktan güvenilir kişilerden seçilecek ve bu seçim her yıl yenilecekti.

a) Nahiye Müdürü Seçimi ve Görevleri

Nahiye müdürleri devlete senelik 150 kuruş vergi veren suç işlememiş ve otuz yaşını bitirmiş kişiler arasından seçilecekti. Ayrıca okur yazar olacaktı. Müdürler o bölgede hangi cemaat ekseriyetteyse onlardan seçilecekti.

Müdürler iki senede bir değiştirilecekti. Müslüman halkın imamları, gayr-ı müslim halkın dini liderleri, mektep muallimleri ve fiilen memuriyette bulunanlar müdürlüğe tayin edilemezlerdi. Müdürler halk tarafından seçilirler, vali tarafından onaylandıktan sonra göreve başlayabilirdi.

Nahiyede eşkiyalık, haydutluk, yol kesme gibi olaylar olur ve zaptiye yetmezse müdür en yakın hükümet mahalline durumu bildirecektir. Devlet gelirlerinin senelik tahsilatının yapılması ve merkez kazaya teslim ettirilmesiyle yükümlüdürler. Müdürler kaza merkezinden gelen emirleri yerine getirmeye ve gönderilen tebligatı ahaliye duyurmaya, davaların sonucunu bir mazbatayla kaymakama bildirmeye mecburdurlar.

b) Nahiye Meclisleri Azalarının Seçimi ve Görevleri:

Nahiye meclisleri azaları eğer o nahiyenin köyleri müslim ve gayri müslim ahalinden murekkep ise azanın bir kısmı müslüman bir kısmı gayri müslim olacaktı. Nahiye meclisleri her nahiyenin sınırları içinde bulunan köylerin ihtiyar meclisi üyeleri tarafından dörder kişiyi geçmemek üzere gönderilen ve belirli zamanlarda toplanan üyelere oluşur. Ayrıca bir katip de toplantı da bulunuyordu. Bu meclislere nahiye müdürü başkanlık edecekti.

Nahiye bir köyden meydana gelmişse ahalisi toplanarak meclis azalarını seçeceklerdi. Eğer nahiye birden fazla kariyeden meydana gelmişse her köy ahalisi adaylarını seçeceklerdi. Bu adaylar vilayette vali başkanlığında toplanarak müdür ve meclis azalarını seçeceklerdi.

Nahiye meclisleri en az haftada iki gün toplanacaktı. Bu meclisler nahiye dahilinde bulunan ahalinin birbirleriyle iyi geçinmelerini sağlamak, aralarında bir olay olduğunda tarafları barıştırmak gibi olaylara bakarlardı. Ancak bu kişilerin dava görmeye, davayı sonuçlandırıp ceza vermeye yetkileri yoktu.

Devlet mallarının korunması ve idaresiyle vergilerin zamanında ve düzenli bir şekilde toplanarak kazamal sandıklarına gönderilmesini kontrol etmek ve gelirlerin arttırılması ile ilgili kararlar almak, bu kararları köy ihtiyar meclislerine iletmekle görevliydi.

Ayrıca nahiyenin hesap işlerine bakmakla yükümlü olan nahiyeye kalemi bulunmaktaydı. Bazı kazaların en önemli noktasında kale, derbent gibi yerlerde asayişini sağlamak üzere yeterli maaş tahsisleriyle zabıta memuru bulunacaktı. Bu görevliler nahiyelerin güvenliğini ve emniyetini sağlayacaklardı (111).

C- AYASTEFANOS (YEŞİLKÖY) BERLİN VE KIBRIS ANTLAŞMALARINDA
BAZI BÖLGELER İÇİN ÖNGÖRÜLEN HUSUSLAR VE DOĞU RUMELİ
NİZAMNAMESİ

3 Mart 1878 Ayastefanos Antlaşmasında Karadağ hududunun nasıl çizileceği ve sınırın nerelerden geçeceği belirtiliyordu. Buna göre Bar, Goçka, Gorice Karadağ'a bırakılıyordu. Ayrıca, aynı antlaşma ile Sırbistan'ın istiklali de tanınıyordu. Sırbistan sınırı ise Drina nehri mecrasından başmayıp Yenipazar 'dan yukarı çıkıp İbar nehrinde Planina'ya kadar gidip İbar nehri kaynağına giden Tornice sularını ayırarak Nesava nehrine ve oradan da Tuna'ya ulaşacaktı. Yine aynı anlaşma ile Roman'yanın istiklali'de tanınıyordu. Bulgaristan ise vergi veren ve muhtariyetle yönetilen bir emaret halini alıyordu. Bu antlaşmada, Bulgaristan hududu Karadağ silsilesine erişecek, batıya dönerek Komanova, Kocanik ve Kalkandelen kazalarından geçerek Korab dağına erişecek, Drina nehrininin kuzeyinden Ohri kazasının batı hududuna gelecekti. Diğer taraftan hudut Gorice kazasının batısından geçerek vardar vadisine oradan batıya uzanarak Rodop silsilesine, oradan İnce kariyesinden Edirne'ye

(111) Tam Metin için Düstur I. tertip III. cilt. s.33-34-35.

doğru gidecek ve Lüleburgaz'dan sonra Karadenize inecekti. Kuzeyde sınır Mangaliye'den başlayıp Tolçe sancağını kuzeyden geçerek Tuna'ya erişecekti.

Bulgaristan bir prens tarafından idare edilecekti. Ayrıca Bulgar muteberan Meclisi Filibe veya Tuna'da toplanarak bir Rus ve bir Osmanlı komiseri huzurunda 1829 Edirne Antlaşmasından sonra tesis edilen statünün uygulanmasına karar vereceklerdi.

Bulgaristan Osmanlı Devletine vergi verecekti. Osmanlı Devleti Bulgaristan'da tarik bulunduracaktı. Bu emaret tariki, posta hizmetlerini ve emaretin ötesinde bulunan eyaletlere asker gönderme işini yürütecekti.

Tırhala, Yanya ve Rumelinin özel nizam uygulanmayan bölgelerinde islahat yapılacaktı. Ayrıca Ermeniler'in çoğunlukta bulunduğu bölgelerde de islahatlar yapılacaktı.

Osmanlı mülki idaresi ile ilgili hususlara yer veren diğer bir antlaşmada Berlin Antlaşmasıdır. 1878 Berlin Antlaşmasıyla Balkanların güneyinde Şarki Rumeli adıyla yeni bir eyalet teşkil edilecek ve bu eyalet idari bakımdan muhtar fakat Osmanlı Devletinin idaresi altında olacaktı. Hristiyan bir vali eyalet yönetiminin sorumlu olacaktı (112).

Bu eyaletin sınırları Karadeniz'den başlayarak Hocaköy, Selamköy ve Ayvacık karyelerinden Deli Kamçık

(112) Faik Reşit Unat tarafından Milli Kütüphaneye armağan edilmiş, İST. 1324, Ayastefanos, Berlin, Kıbrıs Muahedeleri-

vadisine gelip küçük ve koca Balkanlardan geçerek Sivri-
taş ve Kadirtepe arasından Sofya sancağının hududuna gir-
mekte, Kadirtepe dağından Karasu boyunca güneye inip Ka-
rabalkan dağlarını geçerek Arda nehrine ulaşmaktaydı.
Mustafa Paşa Köprüsünden beş kilometre yukarısından me-
riç nehrini geçtikten sonra Tuna Vadisine varıyordu.
Hudud güneye inerek Karaağaç nehrinin kaynağından Kara-
denize uzanıyordu.

Eyaletin mali işlerini Bab-ı Ali ile İttifak için-
de olmak üzere Avrupa Komisyonu görecekti. Eyaletin ida-
resi Girit nizamnamesine göre olacaktı.

Bilindiği gibi Girit isyanı sonucu Girit nizamna-
mesi yayınlanmıştı. Bu nizamnameyle Girit sancaklar'a
ayrılıyor ve sancakların idaresi mutasarrıflara bırakı-
lıyordu. Mutasarrıfların yarısı müslüman yarısı hristi-
yan olacaktı. Sancaklar kazalara ayrılıyor ve yönetimi
kaymakamlara ya da kaymakam muavinlerine bırakılıyordu.
Mali işler vilayette defterdar, sancaklarda muhasebeci
kazalarda mal müdürleri tarafından görülecekti(113). Ay-
rıca her birimde idare meclisleri bulunacaktı.

Berlin Antlaşmasıyla Osmanlı Devleti Şarki Rume-
li vilayetinde aynı statüyü uygulamayı garanti etmişti.
Bu antlaşmanın 18. maddesi gereğince 18 Nisan 1879 tari-
hinde Sarki Rumeli Nizamnamesi yürürlüğe girdi. Nizam-
nayeye göre bu vilayet 6 sancak 28 kaza ve birçok nahi-
ye ve köye ayrılacaktı(114).

(113) Tam Metin için Bkz. Düstur, I. Tertip, C.I, s.652.

(114) Süleyman Oğuz, Osmanlı Vilayet İdaresi ve Doğu Rumeli Vilayeti
ANK., 1986, s.72.

Vilayet yukarıda belirtildiği gibi vali tarafından yönetilecekti. Vali beş yıl için Bab-ı Âlî tarafından seçilecekti. Vali vilayette Padişahın vekili olacak, vilayetin emniyet ve asayişini sağlamak için gerekirse Osmanlı askeri isteyebilecekti. Vilayetin adli ve idari memurları vali tarafından tayin edilecekti.

Vilayetin altı kişilik bir hususi meclisi de olacak, Müşteşar, Dahiliye müdürü, Adliye, maliye, ziraat, ticaret, nafıa ve maarif müdürleri, milis ve jandarma komandanı bu meclisi oluşturacaktır.

Ayrıca vilayetin bir de umumi meclisi bulunacak müftü, gayri müslim cemaatlerin dihi liderleri maliye müfettişi, Divan-ı Ali-ı muhakemat reisi, De'avi-i idare-i Divan-ı Ali reisi bu meclisin üyeleri olacaktı(115).

Bu meclis her sene ekim ayının ikinci pazartesi günü toplanacaktı. Toplantı sonucu vali tarafından Bab-ı Aliye bildirilecekti.

Sancakların başında mutasarrıf bulunacaktı. Mutasarrıf sancakta valinin vekili olup sancak dahilindeki bütün işleri yürütmekle görevliydi. Her sancakta bir sancak meclisi ve de'avi-i idare mahkemesi bulunacaktı.

Kazaları kaymakam yönetecekti. Kaynakam vali ve mutasarrıftan aldığı emirleri yerine getirmek ve kaza meclislerinin kararlarını valiye bildirmekle yükümlüdü.

(115) Süleyman Oğuz, a.g.e., s.96.

Nahiyenin yönetimi ise nahiyeye müdürlerinin idaresine bırakılmıştı. Müdürler kendilerine bildirilen emirlerin yerine getirilmesi, nahiyenin idaresi gelir ve hesap işlerinin kontrolü, nahiyenin asayiş ve düzeninin korunması gibi işlerden sorumluydular.

Köyde ise en az dört en çok oniki kişi olmak üzere bir ihtiyar meclisi bulunmaktaydı.

DOĞU RUMELİ VİLAYET TAKSİMATI İSE ŞU ŞEKİLDEYDİ

<u>Sancak</u>	<u>Kaza</u>	<u>Nahiye</u>
Filibe Sancağı	Istanımaka Rupçoz Kalofer Karlova Açar	Ahi.Çelebi Derbent Göpsi Sultanyeri
Tatar Pazarcığı	Pestere İhtiman Otlukköy Avratalan (Petriç) Bana	Ova (Vetra)
Hasköy	Harmanlı Uzuncaova Hacıilyas	
Eskizağra	Çırpan Karapınar Kızanlık Yenizağra	Bala Zir
Burgaz	Ahyolu Aydos Misivri Süzebolu	Rus kasrı
İslimiye	Kavaklı Kızan Kızılağaç Yanbolu	

Yine Berlin Antlaşmasıyla, Bosna ve Hersek, Avusturya-Macaristan'a veriliyor Yenipazar sancağı ise Osmanlı Devletinde kalıyordu. Ancak Avusturya bu sancakta karakol bulundurabilecekti. Bar kazası Karadağ'a bırakılıyordu. Diğer taraftan Tuna üzerindeki adalar ile Yılan adaları ve Kilya, Sunne, Babadağ, Köstence, Mecidiye kazalarını içine alan "Tulçe Sancağı" Romanya'ya bırakılıyordu. Ayrıca Dobruca'nın güney tarafıyla Silistrenin batı kısmı, Mongaliya'nın güneyine kadar uzanan bölge de Romanya'ya bırakılıyordu.

Ayrıca 4 Haziran 1878 yılında ise İngiltere ile yapılan anlaşma gereği Kıbrıs İngiltere'ye bırakılıyordu(116).

Berlin Antlaşmasının Osmanlı Doğu Sınırı ile ilgili hükümlerine gelince, Ardahan, Kars, Batum Rusya'ya terkediliyordu. Karadenizden başlayan hudut Artvin'in güneyindeki noktadan Çoruh nehrine uzanıyor, Narmanın güneyinden Karaorgan karıyesinin batısından Mecingerd'e doğru gidip Köseadağ tepesine inen sınır Aras ve Murat nehirlerine dökülen suların kaynağında Rusya'nın eski hududuna varıyordu (Md. 58).

Ayrıca Oltu kasabası, Bardız, Yeniköy Rusya'da kalacak, Eleşkirt vadisi ve Bayezid Osmanlı Devletine bırakılacaktı (Md. 60).

(116) Enver Ziya Karal, Osmanlı Tarihi, C.VIII, s. 71-72.

Kotür ise İran'a terkedilecekti.

D- BALKANLARDA GELİŞMELER VE YAPILAN DEĞİŞİKLİKLER

Bulgaristan Doğu Rumeli Vilayetini kendine ilhak ettikten sonra (1885) Makedonya bölgesine de gözdikti. 1890 yılında Sofya'da Bulgarlar tarafından bir komite kuruldu. Bulgaristan Prensliği de bu komitenin çalışmalarını destekliyordu. Komitenin amacı Makedonya'nın asayiş ve emniyetini bozmaktı. 1895 tarihinde komite ufak capta bir isyan hazırlamayı başardı. Ancak Bulgar prensliğinin desteğini sağlayamadı. Bab-ı Ali Bulgar Prensi Ferdinand'ın Prensliğini kabul etti ve Rumeli vilayetlerinde islahat yapılmasına dair bir kararname neşretti fakat olaylar bir türlü önlenemedi.

Balkanlarda meydana gelen bu tür huzursuzluklar üzerine 1897'de Rusya ve Avusturya arasında Makedonya için yeni bir antlaşma yapıldı. Bu iki devlet Balkanlardaki statükonun devam etmesinden yanaydılar. Buna rağmen devam eden olaylar Balkanlarda yeni bir nizamın kurulmasını gerektirince Rusya ve Avusturya güneyde Yan-ya ile kuzeyde İşkodra gölü arasında bağımsız bir Arnavutluk Prensliğinin kurulmasına ve kalan toprakların (Makedonya) Balkan ülkeleri arasında paylaşılmasına karar verdiler.

Ancak Bulgaristan taksimattan yana değildi. Bulgarlar Makedonya'ya muhtariyet verilmesini istiyordu. Bu yolla Makedonya topraklarını elde etmeyi umuyorlardı.

Makedonya komitesi 1895 yılında Bulgar umumi valisi idaresinde Selanik başkent olmak üzere Makedonya'da muhtar bir idare kurulması teklifini ortaya getirdi. Rusya ve Avusturya kendi emelleri yüzünden Bulgaristan'ın Makedonya'yı elde etmesini istemediler ve Bab-ı Ali'den yeni bir ıslahat istediler.

Bulgarlar Madekonya'ya muhtariyet verilme isteklerinin kabul edilmemesi üzerine 1901'den itibaren Makedonya komitesi kanalıyla etrafa dehşet saçmaya devam ettiler. Bulgarların Makedonya'yı alma çalışmalarına karşılık olarak Sırp ve Rumlar'da çeşitli çeteler kurdular.

Bab-ı Ali Makedonya'nın elinden gitmesini önlemek gayesiyle 1902 yılı Kasım ayında "Rumeli Vilayetleri Hakkında Talimat" başlıklı ıslahat hükümlerini yürürlüğe koydu. Buna göre valilerin yetkileri genişletildi. Bölgede bir umumi müfettişlikde kuruldu. Islahatın kontrolü vezir rütbesindeki bir umumi müfettişe verildi(117).

Müfettişliğe getirilen Hüseyin Hilmi Paşa iyi bir idare kurdu. Balkanlarda gözü olan Balkan Devletleri bu durumdan memnun kalmadılar. 1903 yılında Makedonya komitesi Merkezi Hükümet adını aldı ve halkı isyana çağırdı. 1904 yılında Rusya ve Avusturya Balkanlar'da barışın devamını sağlamak üzere Mürzstegde Makedonya için yeni bir program hazırladılar. Bu programa göre Selanik, Manastır, Üsküp gibi Makedonya'yı teşkil eden üç vilayetin

(117) Sait Paşa'nın Hatıratı, C.III, s.154, İST. 1328.

sınırlarının tashih ve tadili yapılacak ve Hristiyan halktan devlet hizmetleri için memur tayin edilecektir. Fakat yine de ıslahat başarı sağlayamadı. Makedonya konusu Balkan Savaşı'nın çıkmasına kadar devam etti ve Balkan Savaşlarının sebebini teşkil etti(118).

E- 1913 VİLAYET UMUMİ İDARESİ KANUNU

Bu kanun vilayetler livalara, livalar kazalara, kazalar nahiyelere nahiyeler kariyelere ayrılıyordu (Md.1). Vilayeti vali, livayı mutasarrıf, kazayı kaymakam, nahiyeyi müdür idare edecek, merkeze bağlı olmayan liva vilayet sayılacaktı (Md. 2).

Liva ve kaza merkezlerinin değiştirilmesi hudutların düzeltilmesi nahiyelerin köye cevrilmesi gibi işler umumi meclisin kararı Dahiliye Nezaretinin onayı ve Padişahın emri ile yapılacaktı. Bundan başka nahiyelerin hudutlarının düzeltilmesi, merkezlerinin değiştirilmesi, yeni köy ve mahallelerin kurulması, bir nahiyeye bağlı köyün diğer bir nahiyeye bağlanması işleri ise vilayet umumi meclisi kararı ve dahiliye nezaretinin bilgisiyle vali tarafından icra edilecekti (Md. 3).

Bu talimata göre mülki idare birimi olan Vilayet İdareleri aşağıda açıklanmaktadır.

(118) Enver Ziya Karal, a.g.e.,C.III, s.61.

1- Vilayet İdareleri

a) Vilayette Bulunan Memurlar

Vilayette görev alan memurlar; naib, defterdar, mektupcu, jandarma alay kumandanı, maarif, nafia, ziraat evkaf, nüfus sıhhiye, defteri hakani ve polis müdürleri olarak belirlenmişti. Ayrıca gerek duyulan vilayetlerde vali muavini, umur-u ecnebiyye müdürü ve vilayet tercümanı da bulunacaktı. Diğer taraftan vilayette şer'iyeye, adli ve askeriye memurları ile rüsumat (vergi), posta-telgraf memuru ve umumu divan başmüdürü gibi memurlarda bulunurdu (Md. 4).

Vali, vilayette icra kuvvetinin en büyük memuru ve her nezaretin vekili olup vilayetin umumi idaresinden mesuldü (Md. 10).

Valiler, Dahiliye Nezaretinin isteği ve Meclis-i Vükelâ kararıyla tayin edilirdi. Valilerin görevlerinden alınmaları ise Dahiliye Nezaretinin teklifi, Meclis-i Vuke-lanın kararı ve Padişahın Fermanıyla olurdu.

Valiler, naib ve hakimler dışında emrindeki memurlara kanunlara uygun olarak ihtar, tekdir, maaş kesimi sınıf ve maaş indirme gibi cezalar verebilir ve işten el çektirebilir. Bunun yanısıra kötü hali görülen naib ve hakimler hakkında ise gerekli tahkikatın yapılabilmesi için adliye müdür ve müfettişlerine emir verir ve tahkikat sonucunu derhal adliye nezaretine bildirirdi.

Jandarmanın ve askerlerin işten el çektirilmele-ri, alay dahilinde yer değiştirmeleri gibi konularda

selahiyeti olan alay kumandanları selahiyetlerinin üstünde olan konularda validen emir alırlardı (Md. 16).

Polis müdüründen başka bütün polis komiserleri ve efradı valiler tarafından tayin edilirdiler. Defterdar, naib ise ilgili nezaretleri tarafından tayin edilirdiler.

Vilayet memurlarından olan vali muavini ; mektupçu, jandarma kumandanı, polis müdürü, nüfus müdürü, cenabi işler müdürü, vilayet tercümanı, vilayet tahrirat müdürleri, Dahiliye nezaretinin emri ve valinin onayıyla tayin edilirdiler.

Vilayette kanun ve nizamların ilanı, bunların takibinin sağlanması, kanunlarla kendilerine verilen görevlerin yerine getirilmesi, ilgili nezaretlerden gelen emir ve talimatların uygulanması, devlet ve halkın hukukunun korunması da valinin görevlerindendi (Md. 22).

Vilayet dahilinde huzur ve emniyetin sağlanması halkın hürriyet ve eşitlik, adalet içinde haklarının korunması şahsi tasarruflarının temini ve muhafazası her topluluğun refah ve saadete kavuşmalarını sağlayacak tamimlerin neşredilmesi, ziraat ve sanayinin gelişmesinin ve sıhhi hallerin düzeltilmesi çarelerinin aranmasında valinin başlıca görevlerindendi. Ayrıca vali, vilayetin emniyet ve asayişini koruma görevini polis ve jandarma kuvvetleri vasıtasıyla yapar. Emniyeti sağlamak için emniyet kuvvetleri yeterli olmazsa vali o mahallin askeri

kumandanından yardım ister. Eğer bu kuvvetler de yeterli olmazsa vilayet dışından bölgeye kuvvet gönderilmesini kolordu kumandanından ister. Vali vilayet dahilinde ayaklanma çıkacağı yönünde bir belirti gördüğü takdirde dahiliye nezaretinden örfi idare ilan edilmesini ister (Md. 28). Diğer taraftan valiler kaçakçılığı önler. Vilayet dahilinde teftişler yapar. Bu teftişler iki aydan az, dört aydan fazla olamaz. Vali alışılalmış olan teftişlerinde bölgenin durumunu ve ihtiyaçlarını öğrenir ve hangi tedbirleri alacağını dahiliye nezaretine bildirir.

Muhakeme işlerinin suratile sonuçlandırılması için adliye ve şer'iyeye memurlarını ikaz etmek, işleri geçiktirenler hakkında müdeimumlardan bilgi istemek valinin görevlerindedir.

b) Vilayetteki Meclisler

Söz konusu nizamnameye göre her vilayet merkezinde valinin, vali olmadığı zaman ise vali muavininin başkanlığı altında naib, defterdar, mektupcu, maarif müdürü, nafia başmühendisi, ziraat müdürü, müftü ve ruhani reisler ve azalardan oluşan bir idare meclisi bulunmaktadır.

İdare meclisi devlete ait olan bütün menkul ve gayri menkullerin nezareti ve muhafazası, kabristan mahallerinin ayrılması, devlete ait ormanların korunması, vilayet gelirlerinin idare edilmesi gibi işler hakkında kararlar alır, vilayete ait idari işler idare

meclisinin kararıyla görülür, idare meclisi vilayetteki memurların görevleriyle ilgili suçlarını inceler ve kanunlara göre cezalandırır.

Nafia işleri, yolların yapımı, köprülerin ve geçitlerin inşası, vilayete ait varidatın elverdiği derecede göl ve bataklıkların ıslahı, ziraatin geliştirilmesi için mahsulün cinsinin ıslahı, herkesin istifade edeceği hasadı harman, kalbur gibi ziraat aletlerinin temini, orman yetiştirilmesi, eğitimin geliştirilmesi de idare meclisinin görevlerindendi.

Ayrıca bu kanunla her vilayette bir de umumi Meclis kurulmuştur. Bu meclise seçilecek azalar kazalar tarafından 12.500 den 18.750'ye kadar nüfus için bir, 31.250'e kadar nüfus için iki 31.250'den 37.500'e kadar nüfus için üç, 50.000'e kadar nüfus için dört tane olarak belirlenecektir. Azalar son mebus seçimlerinde ikinci gelenlerle kaza merkezinde toplanacak tefrik kurulu tarafından seçilirdi. Çoğunluğu kazanan azaya mazbata verilirdi (Md. 103-104). Meclis azalığına ayan veya mebus olanlar, hakimler, vilayet memurları, mültezim, muhtarlar, askeri hizmette bulunanlar seçilemezlerdi (Md. 105-106).

Vilayet Umumi Meclisi, senede bir kere olmak ve toplanma müddeti kırk günü geçmemek üzere toplanır. Eğer önemli konuların görüşülmesi bitmemişse vali toplanma süresini onbeş günü geçmemek şartıyla uzatabilir. Ayrı-

ca fevkalade hallerde meclisi toplantıya çağırabilir (Md. 113-114) (*).

Umumi meclise vali başkanlık edecekti. Meclis toplantıda ekseriyetle bir reis-i sani ve iki katip seçecek reis-i sani, vali bulunmadığı zamanlar da toplantıya başkanlık edecekti. Bu meclisin görevi vilayetin bütçesini düzenlemek ve varıdatın kullanılacağı yerleri belirlemektir. Vilayet bütçeleri umumi meclis tarafından kabul edilir ve Dahiliye Nezaretine bildirilirdi. Vilayet idaresinde görev yapan şube reisleri kendi dairelerinin bütçeleri görüşülürken mecliste hazır bulunurlar ve gerekli izahatları verirlerdi.

Vilayet umumi meclisleri, nafia işleri ve maari-fe sarf olunmak üzere gelecekteki şartlara uygun olarak para verilmesine karar verir. Vilayetin varıdatının ne-relere ve nasıl kullanılacağına karar verirken inşaat, imalat ve tamiratın keşif planlarını ve vilayet encümeninin bu konularla ilgili raporlarını tetkik eder.

Vilayet encümeni, vilayet umumi meclisinin her toplanma süresi içinde meclisin kendi azası içinden seçilecek dört kişiden meydana gelir. Umumi meclis azasının adedi sekizden az olan yerlerde encümen iki kişiden meydana gelir (Md. 136) (**).

(*) Valiye Umumi Meclisin toplantısını 15 gün uzatabilme yetkisi 1913 Nizamnamesiyle verilmektedir.

(**) Vilayet Encümeninin kuruluşu 1864-1871 Nizamnamelerinde bulunmamaktadır.

Vilayet encümenine vali ya da valinin görevlendirileceği kişi başkanlık eder. Ercümen gerekli görüldüğü hallerde vali tarafından toplantıya, çağrılırdı (md.137-138). Ercümenin görevleri vali tarafından tevdi edilecek vilayet bütçesini tetkik etmek ve görüşlerini mazbata ile beyan etmektir. Vali tarafından her ay sonunda tevdi edilecek sarfiyat cetvellerinin bütçeye uygun olup olmadığını tetkik etmek ve uygun gördüklerini tasdik etmek encümenin görevlerindendir. Ayrıca mahalli işlere ait olarak genel meclise tevdi olunacak projeler hakkında görüş bildirirdi (md.144).

2. Liva İdareleri

a) Liva Memurları

1913 Nizamnamesine göre merkez livada naib, muhasebeci, tahrirat müdürü, jandarma tabur komutanı, nafia mühendisi, ziraat memuru, evkaf, defter-i hakani ve nüfus memurlarıyla polis komiseri bulunurdu. Ayrıca şer'iyye ve adliye memurları, askeri memurlar, rüsumat (vergi), posta, telgraf ve divan-ı umumiye memuru gibi memurlar vardır (Md.6).

Liva muhasebecisi, tahrirat müdürleri, hükümet tabipleri ve liva nafia müfettişleri dışında liva baş memurları kaz mal müdürleri ve nahiye müdürleri bağlı buldukları dairelerin teklifiyle vali tarafından tayin edilirdiler. Livada, naib ve mal müdürü dışında kaza

baş memurlarının tayini livada mensup oldukları daire reislerinin teklifiyle mutasarrıflar tarafından yapıldı.

Mutasarrıf, livada icra kuvvetinin en büyük memuru olup livanın tüm idaresinden mesuldur. Kanunlar ve nizamlarla kendisine verilen vazifeleri yapmakla ve devletle ahalinin hukukunu temin etmek ve valinin kendilerine verdiği emir ve talimatları yerine getirmekle sorumludurlar(Md.37). Fevkalade hallerde yapılacak işler hakkında bağlı bulunduğu vilayetle muhabere etmeye mecburdu(Md.38). Livanın bütün daire ve şubelerini teftiş etme görevi mutasarrıflarıdır. Mutasarrıf livanın asayiş ve emniyetini polis ve jandarma kuvvetleriyle beraber sağlardı. Liva dahilindeki polis ve jandarma heyetleri livanın asayişine ait tüm görevlerinde mutasarrıfa bağlıdır ve onun emirlerini yerine getirmekle yükümlüdür(Md.39-40). Ayrıca askeri kuvvet komutanları liva dahilinde emniyet ve asayişin sağlanmasında emniyet kuvvetleri yetmezse bu konuda mutasarrıfın emirlerini dinlemek zorundadırlar(Md.41).

Mutasarrıf her yıl liva dahilinde toplam yirmi aydan fazla ve bir aydan az olmamak üzere teftiş yapar. Mutasarrıf bu teftişlerinde bölgelerinin ihtiyaçlarını ve durumlarını belirleyip alınması gerekli tedbirleri valiye rapor ederdi(Md.42).

Mutasarrıflar; naib ve hakimler dışındaki memurlara ihtar, tekdir, maaş kesimi, sınıf ve maaş indirimi gibi cezalar verebilir veya bunları görevden alabilir ve durumu vilayet makamına bildirirdi.

b) Liva İdare Meclisleri

Her livada bir idare meclisi vardır. Bu meclise mutasarrıf başkanlık ederdi. Meclis mutasarrıfın başkanlığında naib, muhasebeci, tahrirat müdürü, nafıa mühendisi, ziraat memuru bulunan kazalarda ziraat memuru, müftü ruhani reisler ve seçilmiş azalardan meydana gelmekteydi (Md.63).

Liva idare meclisinin aldığı kararların tetkik yeri vilayet idare meclisidir. Livanın şubelerinin idaresinde alınan kararlar aleyhine yapılacak itiraz liva idare meclisinde incelenir. Liva idare meclisi kararlarına itiraz makamı ise vilayet idare meclisidir (Md.70).

Ayrıca liva idare meclisleri kaza idare meclislerinin alacağı kararların incelenmesi gerektiği zaman hemen inceleyecekti.

3. Kaza İdareleri

Kazalardaki memurlar naib, mal müdürü, tahrirat katibi, jandarma bölük kumandanı, evkaf, nüfus, tapu memurları, polis komiserinden ibarettir.

Ayrıca şer'iyeye, adliye ve askeriye memurları ile, rüsumat, posta-telgraf ve umumi divan memuru gibi memurlar bulunur.

Merkez kaza memurunun kendinden sonra gelen memur ile nahiye katibi ve diğer memurlar kaymakam tarafından tayin edilir.

Kaymakam kazada icra kuvvetlerinin en büyük memuru olup kazanın idaresinden mesuldür. Kaza dahilinde kanun ve nizamların uygulanmasını sağlamak, kanun ve nizamların kendilerine yüklediği sorumlulukları yerine getirmek, devlet ve halkın hukukunu korumak, kaza ile ilgili konularda livaya bilgi vermek, mutasarrıf ve valinin emirlerini yerine getirmek kaymakamların görevlerindedir (Md.49).

Kazanın emniyet ve asayişini korumakla da görevli olan kaymakam, bu görevi mülkiye ve nahiye memurları polis ve jandarma kuvvetleri yardımıyla yapar. Gerekli hallerde mutasarrıfa bilgi vermekle birlikte kazada mevcut olan askeri kuvvetlerden yararlanır (Md.53).

Kaymakam her sene en az bir defa olmak üzere nahiye ve nahiye merkezine bağlı köyleri teftiş eder. Bu teftişlerin süresi mutasarrıf tarafından belirlenir (Md.54). Teftiş sırasında kaymakam halkın şikayetlerini dinler, nahiye memurları, muhtar ve ihtiyar heyetlerine görevlerini hatırlatır. Kariyelerde ve yollarda emniyetin sağlanması, ferdlerin emniyet ve haklarının korunması

şahsi tasarruflarının dokunulmazlığı kaymakamın teftişlerinde büyük önem vereceği konulardandır(Md.55).

Kaymakam;sağlık, maarif, ziraat ve nafia işleri ile ilgili kanunların süratle uygulanmasını sağlamakla görevlidir.

Kaymakam;şer'iyye ve adliye memurlarına mahkeme işlerinin suratle yürütülmesi konusunda ihtarda bulunabilir.

İşlerin kasti olarak uzatıldığına dair bir delil ortaya çıkarsa köylerden şahit olarak çağrılan köy halkı kazada muddeiumumi muavinleriyle toplanarak durumu müzakere ederler. Bu müzakere sonucu kişilerin kasti olarak uzatıldığını kesinlik kazanırsa kaymakam durumu mutasarrıfa bildirecekti.

Kaymakam askere alma konusunda gerekli tedbirleri alır. Askere çağırma asker toplama ve asker kaçaklarının yakalanması gibi konularla ilgilenir. Hapishaneleri teftiş etmek ve hapishanelerin durumunu düzeltmek de kaymakamın görevleri arasındadır.

Kaymakam, emri altındaki memurları tekdir, ihtar maaş kesimi, sınıf ve maaş indirimi gibi cezalar vermek ve görevden el çektirmek yetkisine de sahiptir(Md.61).

Her kazada kaymakamın başkanlığında naib, malmüdürü, tahrirat katibi, müftü, ruhani reisler ve seçilmiş azalardan meydana gelen bir idare meclisi bulunur(Md.64).

İdare meclisi kazadaki memurların muhakemeleri ni yapar. Hükümete ait kanun ve nizamlara göre kazanın idare edilmesini sağlamak, devlete ait bütün menkul ve gayrimenkulleri korumak idare meclisinin görevleri dahilindedir(119).

13 Mart 1913, tarihli vilayet umumi idaresi Kanunuyla 1864 ve 1871 nizamnameleri ortadan kaldırılıyor ve vilayetlerin hükmü şahsiyetleri ve ademi merkezîyet esasları kabul ediliyordu. Ayrıca vilayet merkezinde merkez kaza teşkilatı ve kaymakam bulunması öngörülmekteydi. Gerçi bu uygulama Balkan ve I. Dünya Savaşı nedeniyle ancak 1929 Tarihli Vilayet Nizamnamesi ile işlerlik kazandı.

(119) 1913 Vilayeti Umumi Nizamnamesi, Tam Metin için Bkz. Takvim-i Vekayi, 13 Mart 1913.

BÖLÜM IV

MESRUTİYET DÖNEMİ İDARİ TAKSİMATINDAKİ DEĞİŞİKLİKLER

A- 1876-1887-1890 Yıllarında Vilayetler

1876	1882	1890
Edirne	Edirne	Edirne
Tuna	-	-
Selanik	Selanik	Selanik
Manastır	Manastır	Manastır
Bosna	Bosna	Bosna
Hüdavendigâr	Hüdavendigâr	Hüdavendigâr
Ankara	Ankara	Ankara
Sivas	Sivas	Sivas
Kastamonu	Kastamonu	Kastamonu
Konya	Konya	Konya
Adana	Adana	Adana
Trabzon	Trabzon	Trabzon
Erzurum	Erzurum	Erzurum

1876	1882	1890
Aydın	Aydın	Aydın
Diyarbakır	Diyarbakır	Diyarbakır
Bağdat	Bağdat	Bağdat
-	-	Basra
Halep	Halep	Halep
Suriye	Suriye	Suriye
Sisam Beyliği	Sisam Beyliği	Sisam Beyliği
Trablusgarp	Trablusgarp	Trablusgarp
-	Bingazi	Bingazi
Yemen	Yemen	Yemen
Hicaz	Hicaz	Hicaz
Mısır	Mısır	Mısır
Tunus	Tunus	Tunus
Sırbistin	-	-
Buğdan	-	-
Eflak	-	-
Karadağ	-	-
Yanya	Yanya	Yanya
-	Van	Van
Cezair-i Bahr-Sefid	Cezair-i Bahr-ı sefid	Cezair-i Bahr-ı Sefid
-	-	Beyrut
-	Kosova	Kosova
-	Rumeli Şarki	Rumeli Şarki
-	Bitlis	Bitlis
-	Musul	Musul
-	İşkodra	İşkodra
Girit	Girit	Girit
-	Mamuret-ül Aziz	Mamuret-ül Aziz
Cebel-i Lübnan	Cebel-i Lübnan	Cebel-i Lübnan
-	Bulgaristan Emareti	Bulgaristan Emareti

B- 1876-1882-1890 yıllarında Mülki vilayetler sancakları
ve Kazaları

I- EDİRNE VİLAYETİ					
1876		1882		1890	
Sancaklar	Kazalar	Sancaklar	Kazalar	Sancaklar	Kazalar
Edirne	Dimetoka Havza Cisr-i Mustafa Paşa Cisr Ergene Kızılağaç Babaeski Ferecik Pınarhisar Kırkkilise Çirmen Edirne Hatunili	Edirne	Ereğli Havza Cisr-i Mustafa paşa Uzunköprü	Edirne	Dimetoka Havza Cisr-i Mustafa paşa Uzunköprü Kırcaali Ortaköy
Gelibolu	Şarköy Keşan Enez Gümülcine	Gelibolu	Şarköy Keşan Mürefte Malkara	Gelibolu	Şarköy Keşan Mürefte
Tekfurdağı	Çorlu Hayrabolu Malkara Vize Midye Lüleburgaz	Tekfurdağı	Çorlu Hayrabolu Ortaköy Dedeagaç	Tekfurdağı	Çorlu Hayrabolu Malkara

1876		1882		1890	
Sancaklar	Kazalar	Sancaklar	Kazalar	Sancaklar	Kazalar
Filibe	Ahiçelebi Pazarcık Zağra-1 Atik Hasköy Çırpan Kızanlık Sultanyeri		(Filibe Rumeli-i Şarki Vilayeti içinde sancağı yer alıyor).		
Edirne sancağının kazası		Dimetoka	Sofulu Ahtabolu Babaeski Tırnova		(Edirne sancağına bağlı kaza)
-	-	Kırkkilise	Midye Vize Lüleburgaz Enez	Kırkkilise	Midye Vize Lüleburgaz Tırnova Baba-1 Atik Ahtabolu
-	-	Gümülcine	Eskice Darıdere Kuşkavak (Sultan yeri) Basmaklı Yenice karasu		Eskice Darıdere Kuşkavak
İslimiye	Yanbolu Karinabat Burgas Aydos Zağra-1 Cedit Ahyolu Misivri	-	-	-	-

2 - TUNA VİLAYETİ

1876		1882		1890	
Sancaklar	Kazalar	Sancaklar	Kazalar	Sancaklar	Kazalar
Ruscuk	Silistre Şumnu Niğbolu Ziştova Hazergrad Tutragan Plevne	-	-	-	-
Vidin	Rahova Berkofça Loma Belgratçık Uyvarna Adliya	-	-	-	-
Niş	Şehirköy Kurşunlu Ürgüp İznebol İleşkofça	-	-	-	-
Sofya	Orhaniye Cuma İzladi Radomir Dubnica Samokov				
Tırnova	Lofça Osmanpazarı Servi Gobrova				

1876		1882		1890	
Sancaklar	Kazalar	Sancaklar	Kazalar	Sancaklar	Kazalar
Tulça	Sünne Köstence Baba-ı Atik Macin Mecidiye Hırşova				
Varna	Pazarcık Balçık Pravadi Mankaliye				

3- SELANİK VİLAYETİ

1876		1882		1890	
Sancaklar	Kazalar	Sancaklar	Kazalar	Sancaklar	Kazalar
Selanik	Karaferiye Vodina Avrethisarı Kesendire Köprülü Ustrumca Tikveş Yenice	Selanik	Karaferiye Vodina Avrethisarı Kesendire Köprülü Ustrumca Tikveş Yenice vardar Tran(iz- nebol)	Selanik	Karaferiye Vodina Avrethisarı Kesendire Köprülü Ustrumca Tikveş Yenicevardar Aynaroz Doyuran Katerini Langaza
Şiroz	Menlik Zihne Demirhisar Nevrekop	Şiroz	Menlik Zihne Demirhisar Nevrekop Petriç Cuma-1 Balâ	Şiroz	Menlik - Demirhisar Nevrekop Cuma-1 Balâ

1876		1882		1890	
Sancaklar	Kazalar	Sancaklar	Kazalar	Sancaklar	Kazalar
Drama	Kavala Darıdere Yenice- karasu	Drama	Kavala Sarışaban	-	-

4- MANASTIR VILAYETI

1876		1882		1890	
Sancaklar	Kazalar	Sancaklar	Kazalar	Sancaklar	Kazalar
Manastır	Ohri Pirlepe Florina Kırçova Serfice Erğribucak Goriçe Kesriye Nesliç Istarova Kolonya	Manastır	Ohri Pirlepe Florina Kırçova Serfice Kozana Cum'a	Manastır	Ohri Pirlepe Florina Kırçova
Debre	Debre-i Zir Mat Debre-i Bala El basan		Debre-i Zir Elbasan		Debre-i Zir Mat Debre-i Bâlâ Rakkalar
Prezrin	Loma Yakova Kalkandelen Pristine İştib Gilan İpek Vulçetin Gusine	Prezrin	Loma Yakova Kalkan- delen		

1876		1882		1890	
Sancaklar	Kazalar	Sancaklar	Kazalar	sancaklar	Kazalar
İşkodra	Kovaye Beklin Olkun Akçahisar Merdite Puka Leş Bar Tıran Potgoriçe	(İşkodra vilayet oldu)		(İşkodra vilayet oldu)	
Manastır Sancağının kazası olarak gözükmektedir.		Göriçe	Kesriye Kolonya İstarova Nesliç	Göriçe	Kesriye Kolonya İstarova
Üsküp	Radavişte Karatova Palanka Kocani Komanova	-	-	-	-
(Debre sancağının kazası)		(Debre sancağının kazası)		Elbasan	Beklin Gramiç

5- BOSNA VILAYETI

1876		1882		1890	
Sancaklar	Kazalar	Sancaklar	kazalar	Sancaklar	Kazalar
Hersek	Foça Novasin Lipuşka Koniça Bileke	Hersek		Hersek	Foça Novasin Lipuşka Koniça Gaçka Istolçe Mostar Poçtel Tirebin
Saray	Kaladina Çelebipazarı Çayniçe Visoka Vişgrad Foynice	-	-	Saray	kaladina Çelebipazarı Çaynice Visoka Vişgrad
Banakula	Derbend Teşne Zepçe (Zayçe) Gradiška	Banakula		Banakula	Derbend Teşne Brod Dovay Prinavor
Izvornik	Gradçaniçe Birçe Sirebernice Maglay Belina Breçka Gradadaç	Izvornik		Izvornik	Gradçaniçe Birçe Sirebernice Maglay Tuzla Breçka Aziziye-i Bala

1876		1882		1890	
Sancaklar	Kazalar	sancaklar	Kazalar	sancaklar	Kazalar
Travnik	Glamoç Yayçe İhlivne Akhisar Dumnâ	Travnik	-	Travnik	Glamoç Yayçe İhlivne Prozor İskender Vakıf
Bihke	Köstence Predor İstroşça Novasi (Novi) Krupa Ma'den Kluç	Bihke	-	Bihke	Köstence Predor İstroşça
Gaçka	Istolçe Niksik Tirebin Penve Popova Lubin Ravice Benan				
Yenipazar	Yenipazar Taşlıca Akova Yenivaroş Tergovişte Mitroviça Prepol Kolasin Bihor Barane				

6- HÜDAVENDİĞAR VILAYETİ					
1876		1882		1890	
Sancaklar	Kazalar	sancaklar	Kazalar	Sancaklar	Kazalar
Brusa	Mudanya Yenişehir Bilecik İnegöl Mihalıç Genlik	Brusa	Mudanya Yenişehir Bilecik İnegöl Mihalıç Kemaliye	Brusa	Mudanya Mihalıç Genlik Atronus Kirmasti
Kütahya	Eskişehir Gediz Uşak Simav	Kütahya	Eskişehir Gediz Uşak Soma	Kütahya	Eskişehir Gediz Uşak Simav
Karahisar-1 sahip	Bolvadin Sandıklı Çay	Karahisar-1 sahip	Bolvadin Sandıklı Aziziye Karahisar Çal	Karahisar 1 sahip	Bolvadin Sandıklı Aziziye
Karasi (Balıkesir)	Edremit Ayvalık Erdek Kemer- edremit Bigadiç Soma	Karasi (Balıkesir)	Edremit Ayvalık Erdek Kemer- edremit Bandırma	Karasi (Balık- esir)	Ayvalık Bandırma Bigadiç Edremit Erdek Gönen Kemeredremit Sındırgı
				Ertuğrul	İnegöl Söğüt Yenişehir

7- ANKARA VILAYETİ

1876		1882		1890	
Sancaklar	Kazalar	Sancaklar	Kazalar	Sancaklar	Kazalar
Ankara	Ayaş Bala Çubukbad Haymana Beypazarı Sivrihisar Yabanabad Nallıhan Zir	Ankara	Ayaş Bala Çubukbad Haymana Beypazarı Sivrihisar Yabanabad Nallıhan Zir Mihalıççık	Ankara	Ayaş Bala Çubukbad Haymana Beypazarı Sivrihisar Yabanabad Nallıhan Zir Mihalıççık
Yozgat	Boğazlıyan Çorum Sungurlu Maden (Akdağma- deni)	Yozgat	Boğazlıyan Çorum Sungurlu Maden	Yozgat	Boğazlıyan Çorum Sungurlu Maden
Kırşehir	Keskin Mecidiye Avanos	Kırşehir	Keskin Mecidiye	Kırşehir	Keskin Mecidiye Avanos
Kayserriye	İncesu Develi	Kayserriye	İncesu Develi	Kayserriye	İncesu Develi

8 - SIVAS VILAYETİ

1876		1882		1890	
Sancaklar	Kazalar	Sancaklar	Kazalar	Sancaklar	Kazalar
Sivas	Hafik Koçgiri Aziziye Divriği	Sivas	Hafik Koçgiri Aziziye Divriği	Sivas	Hafik Koçgiri Aziziye Divriği

1876		1882		1890	
Sancaklar	Kazalar	Sancaklar	Kazalar	Sancaklar	Kazalar
	Darende Yıldızeli Tonus Gürün Tokat		Darende Yıldızeli Tonus Gürün Niksar		Darende Yıldızeli Tonus Gürün
Amasya	Osmancık Mecitözü Köprü Ladik Merzifon Madensim Zile Erbaa	Amasya	Osmancık Mecitözü Köprü Ladik Merzifon Madensim	Amasya	Osmancık Mecitözü Köprü Ladik Merzifon Havza
Karahisar-1 Şarki	Koyulhisar Suşehri Alucra Giresun Milas	Karahisar-1 Şarki	Koyulhisar Suşehri Alucra Hamidiye	Karahisar-1 Şarki	Koyulhisar Suşehri Alucra Hamidiye

9- KASTAMONU VILAYETİ

1876		1882		1882	
Sancaklar	Kazalar	Sancaklar	Kazalar	Sancaklar	Kazalar
Sinop	Boyabat İstefan Kangırı Çerkeş Kalecik	Sinop	Boyabat İstefan	Sinop	Boyabat İstefan

1876		1882		1890	
Sancaklar	Kazalar	Sancaklar	Kazalar	Sancaklar	Kazalar
Kastamonu	Safranbolu Tosya İskilip İnebolu Araç Cide Taşköprü Daday	Kastamonu	Safranbolu Tosya İskilip İnebolu Araç Cide Taşköprü Daday	Kastamonu	Safranbolu Tosya İskilip İnebolu Araç Cide Taşköprü Daday
Bolu	Göynük Gerede Düzce Bartın Ereğli	Bolu	Göynük Gerede Düzce Bartın Ereğli		
-	-	Kangırı	Çerkeş Kalecik	Kangırı	Çerkeş Kalecik

10- KONYA VILAYETİ

1876		1882		1890	
Sancaklar	Kazalar	Sancaklar	Kazalar	Sancaklar	Kazalar
Konya	Karaman Bozkır Karapınar Beyşehir Seydişehir İlgın Hadım Akşehir Ereğli Esbkeşan	Konya	Karaman Bozkır Karapınar Beyşehir Seydişehir İlgın Hadım Akşehir Ereğli Esbkeşan	Konya	Karaman Bozkır Karapınar Beyşehir Seydişehir İlgın Hadım Akşehir Ereğli Esbkeşan

1876		1882		1890	
Sancaklar	Kazalar	Sancaklar	Kazalar	Sancaklar	Kazalar
Teke	Alaiye Akseki Kaş Elmalı	Teke	Alaiye Akseki Kaş Elmalı	Teke	Alaiye Akseki Kaş Elmalı
Niğde	Nevşehir Ürgüp Aksaray Bor		Nevşehir Ürgüp Aksaray Bor Arapsun		Nevşehir Ürgüp Aksaray Bor Arapsun Maden
Burdur	Asikarağaç Tefenni	Burdur	Karağaç Tefenni	-	-
Isparta	Uluborlu Eğridir Yalvaç Şarkıkara- ağaç.	-	-	-	-
-		Hamit	Eğridir Uluborlu Karağaç Yalvaç		-

11- ADANA VİLAYETİ

1876		1882		1890	
Sancaklar	Kazalar	Sancaklar	Kazalar	Sancaklar	Kazalar
Adana	Tarsus Mersin Karaisali	Adana	Tarsus Mersin Karaisali	Adana	Tarsus Mersin Karaisali

1876		1882		18990	
Sancaklar	Kazalar	Sancaklar	Kazalar	Sancaklar	Kazalar
İçel	Anamur Ermenek Zenne Gül- nar Mut Sarıkavak	İçel	Anamur Ermenek Gül- nar Mut	İçel	Anamur Ermenek Gül- nar Mut Silifke
Kozan	Kars-1 Zülkadriye (Kadirli) Haçin Beylan Köy (Feke)	Kozan	Kars-1 Zülkad- riye Feke Haçin	Kozan	Kars-1 Zülkadriye Feke Haçin
Payas	Osmaniye				
-	-	Cebel-i Bereket	Bulanık Hassa Osmaniye Payas İslahiye	Cebel-i Bereket	Bulanık Hassa Osmaniye Payas İslahiye

12- TRABZON VİLAYETİ

1876		1882		1890	
Sancaklar	Kazalar	Sancaklar	Kazalar	Sancaklar	Kazalar
Trabzon	Ordu Tirebolu Sürmene Görece Vakfıkebir Of Aybastı Rize Tonya	Trabzon	Ordu Tirebolu Sürmene Görece Vakfıkebir Of Giresun	Trabzon	Ordu Tirebolu Sürmene Görece Vakfıkebir Of Giresun Akçaabad

1876		1882		1890	
Sancaklar	Kazalar	Sancaklar	Kazalar	Sancaklar	Kazalar
Lazistan	Hopa Atina Livane	Lazistan	Hopa Atina	Lazistan	Hopa Atina of Rize
Gümüşhane	Torul Kelkit Şiran	Gümüşhane	Torul	Gümüşhane	Torul
Canik (Müstakil Mutasarrıflık)	Bafra Çarşamba Ünye Terme Niksar	Canik	Bafra Çarşamba Ünye Terme Fatsa	Canik	Bafra Çarşamba Ünye Terme Fatsa

13- ERZURUM VİLAYETİ

1876		1882		1890	
Sancaklar	Kazalar	Sancaklar	Kazalar	Sancaklar	Kazalar
Erzurum	Pasinler Kiği Tercan Tortum Keskin İspir Bayburt	Erzurum	Pasinler Kiği Tercan Hınıs	Erzurum	Pasinler Kiği Tercan Tortum Keskin Ovacık
Van	Bargiri Adilcevaz Erciş Gevaş Vastan Karçekan Haydaranlı Müküs İspayrıd Lebli				

1876		1882		1890	
Sancaklar	Kazalar	Sancaklar	Kazalar	Sancaklar	Kazalar
Erzincan	Kuruçay Kemah Ovacık Kuzican Mazgird	Erzincan	Kuruçay Kemah Ovacık Kuzican Mazgird	Erzincan	Kuruçay kemah İspir Kuzican Refahiye
Beyazid	Diyadin Eleşkirt Beyazıd Karakilise Antap		Diyadin Eleşkirt Beyazıd Karakilise Antap (Tutak)	Beyazıd	Diyadin Eleşkirt Beyazıd Karakilise Antap (Tutak)
-	-	Bayburt	İspir Şiran Kelkit	-	-
Muş	Mutki Ablat Varto Malazgirt Malazgirt Bulanık Bitlis				
Çıldır	Çıldır Ardahan Ardanuç				
Kars	Geçivan (Arpaçay) Kağızman Zaruşad Süreğel Akbaba Çerkeş				

14- AYDIN VILAYETİ					
1876		1882		1890	
Sancaklar	Kazalar	Sancaklar	Kazalar	Sancaklar	Kazalar
İzmir	Kuşadası Çeşme Tire Ödemiş Urla Bayındır Foçatin	İzmir	Kuşadası Çeşme Tire Ödemiş Urla Bayındır Foçatin	İzmir	Kuşadası Çeşme Tire Ödemiş Urla Bayındır Foçatin Menemen Birunabat
Aydın	Nazilli Bozdoğan Söke Buldan Denizli	Aydın	Nazilli Bozdoğan Söke Buldan Denizli	Aydın	Nazilli Bozdoğan Söke Çine
Saruhan	Turgutlu Kula Gördeş Kırkağaç Bergama Alaşehir Demirci Eşme Akhisar Adala	Saruhan	Turgutlu Kula Gördeş Kırkağaç Bergama Alaşehir Demirci Eşme Akhisar Soma Salihli	Saruhan	Turgutlu Kula Gördeş Kırkağaç Bergama Alaşehir Demirci Eşme Akhisar Soma Salihli
Menteşe	Marmaris Makri Milas Tavas Bodrum Bozöyük	Menteşe	Marmariş Makri Milas Tavas Bodrum Bozöyük	Menteşe	Marmaris Makri Milas Tavas Bodrum Köyceğiz Muğla

1876		1882		1890	
Sancaklar	Kazalar	Sancaklar	Kazalar	Sancaklar	Kazalar
-	-	-	-	Denizli	Buldan Çal Sarayköy Tavas

15- DİYARBEKİR VİLAYETİ

1876		1882		1890	
Sancaklar	Kazalar	Sancaklar	Kazalar	Sancaklar	kazalar
Diyarbakir	Lice Silvan Ergani Siverek	Diyarbakir	Lice Silvan	Diyarbakir	Lice Silvan Derik
Mardin	Midyat Avniye (savur) Cizre Şırnak	-	-	Mardin	Midyat Avniye Cizre Nusaybin
Malatya	Akçadağ Kahta Hüsn-1 Mansur (Adıya- man) Besni	Malatya	Akçadağ Kahta Besni	-	
Siirt	Şirvan Sason Rızvan Arada				

1876		1882		1890	
Sancaklar	Kazalar	Sancaklar	Kazalar	Sancaklar	Kazalar
-	-	-	-	Ergani	Çermik Palu Siverek
Mamüretül'l- Aziz	Palu Çarsancak Eğir Arapkir Keban				

16- BAĞDAT VILAYETİ

1876		1882		1890	
Sancaklar	Kazalar	Sancaklar	Kazalar	Sancaklar	Kazalar
Bağdat	Horasan Hanikin Mendeli Samarra Kazimiyye Ane Kuveyt Aziziye Dulim	Bağdat	Horosan Hanikin mendeli Samarra Kazimiyye Ane Kuveyt Dulim	Bağdat	Horasan Hanikin Mendeli Samarra Kazimiyye Ane Dulim Aziziye Cezire Kütü'l Amara
Hille	Samiya Divaniye Hindiya Kerbela Samava Necef	Hille	Şamiye Divaniye Samava	Hille	Şamiye Divaniye

1876		1882		1890	
Sancaklar	Kazalar	Sancaklar	Kazalar	Sancaklar	Kazalar
Amara		Amara	-	-	-
-	-	Neced	Kuteyf	-	-
-	-	Kerbela	Hindiye Necef Rizari	Kerbela	Hindiye Necef
-	-	Müntafık	Şevkülşuyu		
-	-	Basra	Korna	-	-
Musul	İmadiye Zaho Akra Dehuk				
Şehr-i zor	Revandiz Erbil Ranya Köysancak Selahiye				
* Süleymaniye	Şehr-i Pazar Bazban Karadağ Merge Gül'anbar				

17- BASRA VİLAYETİ

Müstakil Basra Mutasarrıflığı 1876		1882		1890	
Sancaklar	Kazalar	Sancaklar	Kazalar	Sancaklar	Kazalar
Basra	Korna	-	-	Basra	Korna
Müntafik	Şevkül- suyu	-	-	Müntafik	Şevkülsuyu Şatra-el-Müntafik Nasiriye Hamar
Ahsa	Kuteyf	-	-	-	-
-	-	-	-	Ammara	Şatra-el-Amara
-	-	-	-	Necd	Hufuf Katar Kuteyf Kuveyt

18- HALEP VİLAYETİ

1876		1882		1890	
Sancaklar	Kazalar	Sancaklar	Kazalar	Sancaklar	Kazalar
Halep	Antakya Ayntab Beylan Cisr-i Şuğur Idlip Harim Iskenderun Maarratü'r- numan Kilis Bab-ı Cebul Azir Reyhaniye	Halep	Antakya Ayntap Beylan Cisr-i Şuur Idlip Harim Iskenderun Maarratü'r- Numan Kilis Bab-ı Cebul Meskene	Halep	Antakya Ayntab Beylan Cisr-i Şuğur Idlip Harim Iskenderun Maarratür Numan Kilis Bab-ı Cebul Membic Rakka

1876		1882		1890	
Sancaklar	Kazalar	Sancaklar	Kazalar	Sancaklar	Kazalar
Maraş	Andıran Zeytun Elbistan Pazarcık İslahiye Hassa Bulanık Göksun	Maraş	Andıran Zeytun Elbistan Pazarcık	Maraş	Andıran Zeytun Elbistan Pazarcık
Urfa	Suruç Urfa Rumkale Birecik	Urfa	Suruç Urfa Rumkale Birecik	Urfa	Suruç Urfa Rumkale Birecik
Müstakil İdare Zor Sancağı	Aşara Restülayn Rakka Meskene Ebu kemal	Zor	Aşara Restülayn Rakka Urban Ebu Kemal	Müstakil İdare Zor	Aşara Restülayn Deyr-i zor Ebu Kemal

19- SURIYE VİLAYETİ

1876		1882		1890	
Sancaklar	Kazalar	Sancaklar	Kazalar	Sancaklar	Kazalar
Şam-1 Şerif	Baalbek Raşya Bekaa-el Aziz Maan	-	-	Şam-1 Şerif	Baalbek Raşya Hasbiye Nebek Duma Vadi-ül acem

1876		1882		1890	
Sancaklar	Kazalar	Sancaklar	Kazalar	Sancaklar	Kazalar
Hama	Humus Hüsni'l Ekrad	Hama	Humus Cebel-i berekət	Hama	Humus Hamidiye Seleniye
Havran	Aclun Cebel-i dürüz Kuneytra Havran	Havran	Aclun Cebel-i dürüz Kuneytra	Havran	Aclun Cebel-i dürüz Kuneytra Salt Basr-ül Harir
Akkâ	Taberiye Nasıra Safad Hayfa	Akka	Taberiye Nasıra Safat Hayfa	-	-
Belka	Salt	Belka	Salt Belka	-	-
-	-	-	-	Maan	Tafila
Trablusşam	Akar Lazkiye Cebeliye Safita	Trablusşam	Akar Hüsni'l Ektrat Safita Bekaa Baalbek Raşya Vadi-ül- acem Hasbiye Nebek Cebel-i Kamen (Kalmiyon)	-	-

1876		1882		1890	
Sancaklar	Kazalar	Sancaklar	Kazalar	Sancaklar	Kazalar
		Lazkiye	Cebele Markap Şayhun		

Müstakil idare Mutasarrıflık

Müstakil Mutasarrıflık

Kudüs-ü Şerif	Halil'ür rahman Gazze Yafa	Kudüs-ü Şerif	Halil'ür Rahman Gazze Yafa Iod	Kudüs-ü Şerif	Halil'ür Rahman Gazze Yafa
---------------	----------------------------------	---------------	---	---------------	----------------------------------

20- CEBEL-İ LÜBNAN

Müstaki idare Mutasarrıflık	Ayrıcalıklı Vilayet	Ayrıcalıklı vilayet
Cebel-i Lübnan	Cebel-i Lübnan Batrun Zahle Şuf Harbeyn Kune Mehin Kritin	Cebel-i Lübnan Batrun Zahle Deyr-ül Kamer Cezzin

21- TRABLUSGARB VİLAYETİ

1876		1882		1890	
Sancaklar	Kazalar	Sancaklar	Kazalar	sancaklar	Kazalar
Trablusgarp	Zaviye Münbise-i sahl Garyan	Trablusgarp	Zaviye Münbise-i sahl Garyan Acula	Trablusgarp	

1876		1882		1890	
Sancaklar	Kazalar	Sancaklar	Kazalar	Sancaklar	Kazalar
Cebel-i Garbiye	Gadames Nalut Kestu Hassa	Cebel-i Garbiye	Gadames Nalut Kestu Hassa	Cebel-i Garbiye	Gadames Nalut Nalut
Fizan		Fizan		Fizan	Gat Sati
Humus	Sirt Misurata Tarhun Urfilla Zuatin Maslata	Humus	Sirt Misurata Tarhun Urfilla Zuatin Maslata	Humus	Sirt
Bingazi	Berka Derne Tobruk Calo Merç Ladikya Hasabir Arış Cidabiye	(Bingazi ayrı bir vilayet oldu)			

22. BINGAZI VILAYETİ

1876		1882		1890	
Sancaklar	kazalar	Sancaklar	Kazalar	Sancaklar	Kazalar
		Bingazi	Tokra Cidabiye Derne Hasabir Arış Merç	Bingazi	Calo Merç ütle

1876		1882		1890	
Sancaklar	Kazalar	Sancaklar	Kazalar	Sancaklar	Kazalar
-	-	-	-	Derne	Tobruk

23- YEMEN VILAYETI

1876		1882		1890	
Sancaklar	Kazalar	Sancaklar	Kazalar	Sancaklar	Kazalar
San'a	Cebel-i haraz Kevkeban Amran Aniş Reda Hacce Zaman	San'a	Cebel-i haraz Kevkeban Anis Reda Hacce Zaman Yerim Hecur	San'a	Amran Hacce
Hudeyde	Ebu Arış Zebid Cebel-i Raim Hecur Luhayye Zeydiye	Hudeyde	Ebu arış Zübeyr Cebel-i Raim Beyt-el Fekiye Bacil Luhayye Zeydiye	Hudeyde	Ebu arış Beyt-el-fekiye bacil Zeydiye Luhayye
Asir	Benişehr kurfuda Gamed Rical el Ma Şabya Abha		Benişehr Kurfuda Gamed Rical Mihail		Benişehr Kurfuda Rical Şabya Mihail
Ta'izz	Aden İbb Huceriye Muha Kataba	Ta'izz	Aden İbb Hucariyye Muha Teatiye	Ta'izz	Aden İbb Hucariye Muha

24- HİCAZ VİLAYETİ

18 6		1882		1890	
Sancaklar	Kazalar	Sancaklar	kazalar	Sancaklar	Kazalar
Mekke-i Mükerrereme	Taif Rabi Bedir	Mekke-i Mükerrereme	Taif Rabi Sevakin Masavvalid	Mekke-i Mükerrereme	Taif
Medine-i Münevvere	Yanbu (Yanbu-el-bahr)	Medinei-Münevvere	Kaime Yanbu (Yanbu el-bahr) Selfekiye Tesfan	Medine-i Münevvere	Yanbu (Yanbu-el-bahr)
Cidde		Cidde		Cidde	Lid Cidde

25- MİSİR VİLAYETİ

Bahariyye	İskenderiye Damanhur Rahmaniye Şaberhayt	-	-	Bahariyye	Abukir Badrisin Bilbeys Denhur Dimyat
Garbiye	Tanta Dimyat Şerbin Caferiye Zifta Raşid Borallos	Garbiye	Tanta Dimyat Şerbin Caferiye Zifta Raşid Borallos Mahallat ül Kübra	Garbiye	Ebu Kebir Elkantara Feşin Cize İskenderiye Kala-at el ariş Katye Mahallat-ül kübra Menaşi Port sait

1876		1882		1890	
Sancaklar	Kazalar	Sancaklar	Kazalar	Sancaklar	Kazalar
Mansure	Menzile Vadi Sinbillivayn Mahalla-i dente Mit Gamar	-	-	El Mansur	Rahmaniye Raşit Süveys Şerbin Şibin el kur Talha Tanta Zagazig
Şarkiyiye	Bilbeys Aziziye Ebukebiri Şebu	Şarkiyiye	Bilbeys Aziziye Ebukebiri Zagazig Vadi-i Şebu Kafr	Şarkiyiye	
Kahire	Süveys Hanka Cize Bedrşin	Kahire	Süveys Hanka Cize Bedrşin Beni Yusuf Port Sait Feşin	Kahire	
Kılıvbiye	Kalyub Beni asa Talha Şahab Şavbir	Kılıvbiye		Kılıvbiye	

1876		1882		1890	
Fayyuma	Fayyum	Fayyum	Fayyum		
Beni Süveyf	Kala'at-el ariş Zaviye Feşin Ebu Çerhi	Beni Süveyf	Kala'at el ariş Feşin Ebu çerhi		
Atfikiye	Tevabu	Atfikiye	Tevabu	Atfikiye	
		Metsura	Menzile Vadi Sinbilli Mahalla-i dente		
Kene	Kene Kus Edfu İsna İbrim	Kene	Kene Kus Edfu İsna İbrim Kuseyr		
Müntefiye	Aşmun Şibin el kom Menuf Meliç	Müntefiye	Aşmun Şibin-el kom Menuf Meliç Ayyat		
-	-	-	-	seyut	-

25 - TUNUS VILAYETİ

Sancaklar	Kazalar	Sancaklar	Kazalar	Sancaklar	Kazalar
Tunus	Elariş Cerid Kayvevan Acim Zarzis Kerkina Cerbe Isfaks Sus Kala'ı hamame Kal'a-ı Kalibiya Dahile Süleyman Afrikiye Mehdiye Tebursuk Testur bizerte Maknine Kal'a-ı Tabarga Kef	Tunus	Elariş Kayvevan Zarzis Cerbe Isfaks Sahile Gamares Hamame Kabiliya Dahile Mehdiye Tebursuk Maknine Tabarga	Tunus	Astaks Cerbe Hamame
	1876		1882		1890
Sırbistan Eyaleti					
Buğdan Eyaleti					
Eflak Eyaleti					
Karadağ Eyaleti					

26 YANYA VİLAYETİ

1876		1882		1890	
Sancaklar	Kazalar	Sancaklar	Kazalar	Sancaklar	Kazalar
Yanya	Könice Filat Aydonat Grabene	Yanya	Könice Filat Aydonat Mecova Grabene	Yanya	Könice Filat Aydonat Mecova Leskovik
Ergiri	Delvine Premedi Tepedelen Pogon	Ergiri	Delvine Premedi Tepedelen Pogon Himare	Ergiri	Delvine Premedi Tepedelen Pogon Leş
Berat	İskrapar Timurice (Demirice) Avlonya	Berat	İskrapar Timurice Avlonya	Berat	İskrapar Timurice Avlonya Berat Luşna
Yenişehir	İrmiye Çatalca Elesona (Alasonya) Tırhala Karadiçe	-	-	-	-
-	-	Tırhala	Çatalca Karadiçe Elesona Golas		
		Preveze	İrmiye Margariti	Preveze	Luros İrmiye Margariti

27- VAN VILAYETİ

1876		1882		1890	
Sancaklar	Kazalar	Sancaklar	Kazalar	Sancaklar	Kazalar
		Van	Adilcevaz Çölemerik Mahmudi Bargiri Nordüz Şatak Gevaş Vastan Karçekan Erçiş Müküs Aşireti Hayderanlı	Van	Adilcevaz Bargiri Erçiş Şatak Gevaş Karçekan Müküs

28 - HAKKARI VILAYETİ

	Hakkari	1882'de ayrı vilayet olarak geçiyor. Bağlı sancak ve kazalar yapılmakta deniyor.	Hakkari	Beytüşşebab Çal Çölemerik Nordüz Mamuret-ül Hamid Mahmudi İmadiye Gevar (Yüksekova Elbak Başkale mch).
--	---------	--	---------	---

29- CEZAYİR-I BAHR-I SEFİD VILAYETİ

1876		1882		1890	
Sancaklar	Kazalar	Sancaklar	Kazalar	Sancaklar	Kazalar
Rodos	Kaşot Sombeki Meis	Rodos	Kaşot Sombeki Meis Kerpe	Rodos	Kaşot Sombeki Meis Kerpe İstanköy

1876		1882		1890	
Sancaklar	Kazalar	Sancaklar	Kazalar	Sancaklar	Kazalar
Sakız	İbsara	Sakız	İbsara İstanköy Karyot Kalimnos	Sakız	İbsara Leroz Kalimnos
Midilli	Molve	Midilli	Molve Bilmar Yonde	Midilli	Molve Bilmar Yonde
-	-	Limni	İmroz Bozcaada	Limni	İmroz Bozcaada
Biga	Bozcaada Limni Ezine Lapseki Ayvalık	-	İstanbul sınırları içinde yer alıyor.	(Biga bağımsız sancak halini aldı).	
İstanköy	Kalimnos Patnos	-	-	-	-

30 - BEYRUT VİLAYETİ

1876		1882		1890	
Sancaklar	Kazalar	sancaklar	Kazalar	Sancaklar	Kazalar
				Akka	Akka Hayfa Nasıra Safet Taberiye

1876		1882		1890	
Sancaklar	Kazalar	Sancaklar	Kazalar	Sancaklar	Kazalar
-	-	-	-	Belka	Beni şaab Cenin Nablus
-	-	-	-	Beyrut	Mercuun Sayda Sur
-	-	-	-	Lazkiye	Cebele (Cebile) Şayhun Markab
-	-	-	-	Trablusşam	Hüsni'l-Ekrat Safita Trablusşam

31- Kıbrıs Sancağı (Müstakil İdare)

1876		1882		1890	
Sancaklar	Kazalar	Sancaklar	Kazalar	Sancaklar	Kazalar
Kıbrıs	Baf Grine Magosa Leymasun Değirmenlik Tuzla				

32 - BİTLİS VİLAYETİ					
1876		1882		1890	
Sancaklar	Kazalar	Sancaklar	Kazalar	Sancaklar	kazalar
-	-	Siird	Eruh Rızvan Şırvan Sason	Siird	Eruh Pervari Şırvan Garzan Hazro
-	-	Muş	Malazgird Varto Bulanık Ahlat Hizan Mutki	Muş	Malazgirt Varto Bulanık
-	-	-	-	Bitlis	Ahlat Hizan Mutki Sason
-	-	-	-	Genç	Çapakçur Gönük Kulp

33 - DERSİM VİLAYETİ

1876	1882	1890
	Bağlı sancak ve kazalar yapılmaktadır.	

34 - RUMELİ-İ ŞARKİ VİLAYETİ

1876		1882		1890	
Sancaklar	Kazalar	Sancaklar	Kazalar	Sancaklar	kazalar
		Burgas	Ahyolu Aydos Misivri Süzebolu	Burgas	Ahyolu Aydos Bergos Misivri Süzebolu

1876		1882		1890	
Sancaklar	Kazalar	Sancaklar	Kazalar	Sancaklar	Kazalar
-		Filibe	Karlova Stanımaka Rupçoz Kalofer Açar	Filibe	Petriç Karlova Stanımaka
		İslimiye	Kavaklı Kızan Kızılağaç Yanbolu	İslimiye	Karapınar Kızılağaç Yanbolu
		Tatar	Peştere	tatar	İhtiman
		Pazarcığı	İhtiman Otlukköy Banya Petriç	pazarcığı	Otlukköy Banya
		Hasköy	Harmanlı Uzunçaova Hacıilyas	Hasköy	Harmanlı Hasköy
		Zağra-1 Atik	Çırpan Zağra-1 Cedit Kızanlık Karapınar	Zağra-1 Atik	Çırpan Zağra-1 Cedit Kızanlık Zağra-i atik

35- MUSUL VILAYETİ

1876		1882		1890	
Sancaklar	Kazalar	Sancaklar	Kazalar	Sancaklar	Kazalar
		Şehr-i zor	Erbil Revandiz Ranya Selahiye Köysancak	Şehr-i zor	Erbil Revandiz Ranya Selahiye Köysancak Kerkük
		Musul	İmadiye Zaho Akra	Musul	Zaho Akra

1876		1882		1890	
Sancaklar	Kazalar	Sancaklar	Kazalar	Sancaklar	kazalar
		Musul	Dehuk Sincar Zebar	Musul	Dehuk Sincar Zebar
		Süleymaniye	Bazban Gülanbar Şehr-i pazar Karadağ Merje	Süleymaniye	Bazban Gülanbar Şehr-i Pazar Merje

36- İŞKODRA VİLAYETİ

1876		1882		1890	
Sancaklar	Kazalar	Sancaklar	Kazalar	Sancaklar	Kazalar
			Olkun		
		İşkodra	Akçahisar Puka Merдите Leş Garude	İşkodra	Akçahisar Puka Merдите Leş Tuz
		Draç	Peklin Tiran Şiyak Kovaye	Draç	Tiran Şiyak Kovaye

37- GIRIT VİLAYETİ

1876		1882		1890	
Sancaklar	Kazalar	Sancaklar	Kazalar	Sancaklar	Kazalar
Hanya	Seline Kısamo	Hanya	Seline Kısamo	Hanya	Seline Kısamo

1876		1882		1890	
Sancaklar Resmo	Kazalar Milopotmo Amari	Sancaklar Resmo	Kazalar Milopotmo Peramo Marmo	Sancaklar Resmo	Kazalar Milopotmo Amari
Kandiye	Kütüryo Malaviz Petriye Rizo	Kandiye	Kütüryo Malaviz Petriye Rizo	Kandiye	Kütüryo Malavi Petriye Rizo
Laşit	Yerepetra Esine	Laşit	Yenişehir	Laşit	Yerepetra Esine
İsfakiye	İstanbul	İsfakiye	İstanbul İpkıran Elbiken	İsfakiye	İstanbul Mranila

38 - MAMURETU'UL AZİZ

1876		1882		1890	
Sancaklar	Kazalar	Sancaklar	Kazalar	Sancaklar	Kazalar
		Ergani	Palu Siverek		
		Mamuret ül-Aziz	Eğın Çarsancak Keban		

1876		1882		1890	
Sancaklar	Kazalar	Sancaklar	Kazalar	Sancaklar	Kazalar
		Dersim	Dersim ayrı vilayet olarak gösteriliyor. Bağlı sancak ve kazalar yapılmakta deniliyor.	Dersim	Çarşacak Çemişgezek Hozat Kızılkilise Kuzican
					Mazgirt Ovacık Palu
				Harput	Arapkir Eğir Keban
				Malatya	Akçadağ Besni Hüsn-ı Mansur Kahta

39 - SISAM (Beylik)

1876		1882		1890	
Sancaklar	Kazalar	Sancaklar	Kazalar	Sancaklar	Kazalar
		Sisam	Sisam	Sisam	Sisam

40 - KOSOVA VILAYETİ

	Üsküp	İştib Palanka Radovişte Karatova Koçani (Kaçana) Komanova	Üsküp	İştib Palanka Radovişte Karatova Koçani Komanova
	Priştine	İpek Preşeve Gilan Vulçitrin Priştine		Preşeve Gilan Vulçitrin Priştine

1876		1882		1890	
Sancaklar	Kazalar	Sancaklar	Kazalar	Sancaklar	Kazalar
		Taşlıca	Taşlıca	Taşlıca	Taşlıca Pripol
		Yenipazar	Yenivaroş Yenipazar Mitrovice Tirgovişte Pripol Berane	Yenipazar	Yenivaroş Yenipazar Kolaşin Akova Senice
				Ipek	Berane Ipek Tirgovişte Yakova Gusine
				Prizren	Gostivar Kalkandelen Luma Prizren

41- Bulgaristan Emareti

1876		1882		1890	
Sancaklar	Kazalar	Sancaklar	Kazalar	Sancaklar	Kazalar
		Bulgaristan Emareti	Berkofça Cuma-1 Atik Hezargrad Köstendil Lofça Lom Orhaniye Pervadi		Berkofça Cuma-1 Atik Hezargrad Köstendil Lofça Lom Orhaniye Pervadi

1876		1882		1890	
Sancaklar	Kazalar	Sancaklar	Kazalar	Sancaklar	Kazalar
			Plevne		Plevne
			Rahova		Ziştovi
			Ruşçuk		Rahova
			Silistre		Ruşçuk
			Sofya		Sofya
			Şumnu		Şumnu
			Tırnova		Silistre
			Varna		Varna
			Vidin		Vidin
			Ziştovi		
			1890		
			Müstakil Mutasarrıflık: Biga		
			K a z a l a r		
			Ayvacık		
			Biga		
			Ezine		
			Lapseki		
			Müstaki Mutasarrıflık: İzmit		
			K a z a l a r		
			Adapazarı		
			İzmit		
			Kandıra		
			Karamürsel		
			Müstakil Mutasarrıflık: Serfice		
			K a z a l a r		
			Masonya		
			Cuma		
			Kozana		
			Nesliç		

Listede görüldüğü üzere 1876'da yeralan vilayet ve müstakil sancak sayısında kaybedilen topraklarla ters orantılı olarak bir artma söz konusudur. Kanımca 1876'da vilayet dahilindeki topraklar çok olduğu ve devlet devamlı savaşlarda yenik düştüğü için Valiler emniyet ve asayiş sağlamada yetersiz kalıyorlardı. Merkezi kuvvetlendirmek gayesiyle daha sonraki yıllarda valilerin yetki alanı daraltılmış ve böylece otorite sağlanmak istenmiştir. Bu sebeple vilayetlerin ve müstakil sancak sayısında artma görülmüştür.

CUMHURİYET DÖNEMİNDE MÜLKİ İDARELER

A- Osmanlı Devletinden Devir Alınan

1913 tarihli İdare-i Umumiye-i Vilayet Kanununa göre ülke vilayet, liva, kaza ve nahiyetlere ayrılmaktaydı. Bu taksimat 1919 yılında da aynen devam etmekteydi. İdari taksimatta 15 vilayet , 17 müstakil 35 bağlı liva, 302 kaza ve 679 nahiyeye yer almaktaydı. Dikkati çeken bir konuda müstakil livaların çokluğudur. Bu dönemden şu vilayetler yer almaktadır.

1. Aydın Vilayeti (Merkez İzmir)

Livalar

İzmir

Aydın

Saruhan (Manisa)

Denizli

2. Ankara Vilayeti

Livalar

Kırşehir

Çorum

Yozgat

3. Adana Vilayeti

Livalar

Mersin

Kozan

Cebel-i bereket (Osmaniye)

4. Bitlis Vilayeti

Livalar

Muş

Siirt

Genç

5. Diyarbakır Vilayeti

Ergani
Livalar Mardin
Siverek

6. Edirne Vilayeti

Gelibolu
Livalar Kırkkilise
Tekfurdağı

7. Erzurum Vilayeti

Erzincan
Livalar Beyazıt (Doğu Beyazıt)

8. Hüdavendiyar Vilayeti (Bursa)

Livalar Ertuğrul (Bilecik)

9. İstanbul Vilayeti

Livalar Beyoğlu
Üsküdar

10. Kastamonu Vilayeti

Livalar Sinop
Çankırı

11. Konya Vilayeti

Livalar Isparta
Burdur

12. Mamuret'ül Aziz (Elazığ) Vilayeti

Livalar Malatya
Dersim (Tunceli)

13. Sivas Vilayeti

Livalar Amasya
Tokat
Şebinkarahisar (Karahisar-1 Şarki)

14. Trabzon Vilayeti

Livalar Rize
Gümüşhane

15. Van Vilayeti

Livalar Hakkari

Müstakil Livalar

1. Niğde
2. İçel (Silifke)
3. Canik
4. Karahisar-1 Sahip (Afyon)
5. Eskişehir
6. Kütahya
7. Antalya
8. Menteşe (Muğla)
9. Biga (Çanakkale)
10. Karasi (Balıkesir)
11. İzmit
12. Bolu
13. Kayseri
14. Urfa
15. Maraş
16. Ayntab
17. Çatalca

Görüldüğü gibi Kars, Ardahan, Artvin bu tabloda, yer almamaktadır. Çünkü 1918 Brest-Litovsk Antlaşmasıyla ülkemiz sınırları dışında kalan bu vilayetler 16 Mart 1921'den (Moskova Ant.) sonra bu yerler tekrar sınırlarımız içine alınmıştır(121).

T.B.M. Meclisi 7 Şubat 1921 tarih ve 85 sayılı Teşkilâtı Esasiye kanununu kabul ederek milli devletin temellerini atmış ve devlet yapısı yeni bir düzenlemeye tabii tutmuştu. Teşkilatı Esasiye kanununun idare başlığını taşıyan 10. maddesindeki "Türkiye coğrafi vaziyet ve iktisadi muhasebe nokta-ı nazarından vilayetlere, vilayetler kazalara münkasem olup kazalar da nahiyelerden tereküp eder" hükmü ile livalar bir idari kademe olmaktan çıkarılmıştır.

Vilayet başlığı taşıyan 11. maddesiyle vilayetin mahalli, manevi, şahsiyeti ve muhtariyeti haiz olacağını belirtmiştir. 12. maddesiyle ise vilayet halkınca şûrular kurulmuştur. Bu maddeyle çıkarılacak kanunlarla vakıf, medrese, eğitim, sağlık, iktisat, ziraat, bayındırlık ve sosyal yardım işlerinin düzenlenmesi ve idaresi vilayet şûrularına verilmiştir.

İlk anayasamızın 15. maddesi kazaları, 16-21. maddeleri nahiyeleri, 22 ve 23. maddeleri de umumi müfettişlikleri düzenlemiştir. 23. maddesi olan bu ilk anayasamızın 13. maddesinin taşra idaresi ile ilgili olduğu dü-

(121) Kamil Erdeha, Milli Mücadelede Vilayetler ve Valiler, sh. 44.

şünülünce Mustafa Kemal Paşa'nın ülkenin iç idaresine ne kadar önem verdiği açıkça görülür.

1921 Anayasası devrimi tamamladıktan sonra meclis 491 sayılı "Teşkilat-ı Esasiye Kanunu"nu 20 Nisan 1924 tarihinde kabul ederek medeni devlet anlayışının gerekli kıldığı esaslara uymuştur. Yeni anayasa, 105 esas, bir geçici maddeden ibaretti.

1924 Anayasasında yer alan en önemli üç ilke Cumhuriyet, Milli Egemenlik, Kuvvetler birliği ve T.B.M. Meclisinin üstünlüğüdür.

Anayasanın 1. maddesiyle devletin şeklinin Cumhuriyet olduğu belirtilmiştir.

Söz konusu anayasanın 3. maddesiyle "Hakimiyet Kayıtsız Şartsız Milletindir" ilkesi kabul edildi. 1924 Anayasası 1921 Anayasası tarafından kabul edilmiş ve uygulanmış olan Kuvvetler Birliği Sistemi"ni yumuşatarak kabul etmiştir.

1924 Anayasasınının 89.90.91. maddeleri vilayetleri düzenlemiştir. Genel olarak 1921 Anayasasına bağlı kalınmakla beraber, nahiyelerin kasaba ve köylerden ibaret olduğu konusu zikredilerek vilayet, şehir, kasaba ve köylerin tüzel kişiliklerinin bulunduğu, vilayet idaresinin yetki genişliği ve görev ayırımı ilkelerine dayanacağı belirtilmişti.

B- 1928 Yılı Vilayet Taksimatı

1- ANKARA VİLAYETİ

Kazalar	Nahiyeler
Ankara Merkez	Zir (İstanos)
Çubuk Abad	Asi Yozgat
Ayaş	Güdül
Beypazarı	-
Nallıhan	-
Haymana	-
Bala	-
Yabanabad	Şorba (Ali dede şeyhleri)
Kalecik	Inallıballı Kargın
Keskin (Denk maden)	Beyobası
Polatlı (1926 da kuruldu).	

2- İSTANBUL VİLAYETİ

Kazalar	Nahiyeler
Beyoğlu (1926'da 877 nolu ka- nunla kuruldu)	Kemerburgaz
Adalar	
Bakırköy	Mahmutbey nahiyesi
Üsküdar (1926 da)	Beykoz Abdurrahman Gazi Mahmut Şevket Paşa
Şile	Alaçalı Değirmençayırı Ağva
Çatalca (1926 da)	Büyük Çekmece Hadımköy Istranca

3- ARTVIN VİLAYETİ

Kazalar	Nahiyeler
Artvin	Sirya (Zeytinlik) Ardanuç (Adakale) Berta (Ortaköy) Maradit (Muratlı) Murgul Hanak Borçka
Şavşat	Mirya (Veli köy) Emirsu (Kurşunlu)
Yusufeli	Erkinis Barhal

4- EDİRNE VİLAYETİ

Edirne	Sırpsındığı Lalapaşa Tatarlar Havsa
Uzunköprü (Cisr Ergene)	Ömerbey Maksudlu
Keşan	İbriktepe Enez Mecidiye Yerlisu İpsala
Kavaklı	

5- ERTUĞRUL (BİLECİK) VİLAYETİ

Kazalar

Nahiyeler

Bilecik	Yarhisar Küplü
Söğüt	İnhisar Mihalgazi
Gölpazara (1926 da)	İnönü Yenipazar
Bözöyük (1926 da kuruldu)	Pazarcık
Osmaneli (Lefke) (1926 da)	

6- ERZURUM İLİ

Erzurum	Aşkale İlıca Ovacık (Üçkilise)
Pasinler (Hasankale)	Velibaba (Aras) Karayazı (Akarak) Kötek
Tercan (Kızhatun)	Mans Karakulak Peri
İspir	Kırık Norgah
Hınıs	Hacı Ömer (söylemez) Karaçoban Halilçavuş
Tortum	Narman Tanır Azort
Oltu	Kosor Olur

7- ORDU VILAYETİ

Kazalar	Nahiyeler
Ordu (Bucak)	Bolaman Perşembe Hapishane Aybastı Ulubey
Fatsa	Kumru
Ünye	Karakuş (Yazlık Pınarı)

8- İZMİR VILAYETİ

İzmir	Bornova Kızılcaadağ Seydiköy
Kemalpaşa (Nif)	Kemalpaşa
Karaburun	Mordoğan Küçükbahçe
Ödemiş	Adagide Birgi Balyanbolu Kiraz
Menemen	Aliağa çiftliği
Tire	Fatih
Çeşme	Alaçati Barbaros
Kuşadası	Davutlar Akıncılar (Selçuk)
Foça'nın (Karafoça)	Foça-ı Cedid (Yenifoça)
Seferihisar	Sığacık Doğanbey (İpsili)

İZMİR VİLAYETİ

Kazalar	Nahiyeler
Bergama	Kınık Dikili Çandarlı Kozak Turanlı Altınova Reşadiye
Torbalı (1926 da)	Değirmendere
Urla	Gülbahçe

9- ESKİŞEHİR VİLAYETİ

Eskişehir	Çifteler (Mahmudiye)
Mihalıççık (Kuyucak)	
Sivrihisar	Günyüzü
Seyidgazi	

10- ADANA VİLAYETİ

Adana	Karataş Tuzla Misis
Karaisalı	Pozantı Çatalan Karsantı Kamışlı
Kozan (sis) (1926 da)	Sırkıntı (Balâ)
Kars-ı (Zülkadriye)	
Feke	Tapan
Saimbeyli (Haçın)	Mağara

11- AFYONKARAHISAR VILAYETİ

Kazalar	Nahiyeler
Afyonkarahisar	Şuhud Sincanlı (Sinanpaşa)
Bolvadin	Çay
Sandıklı	
Kırklar (Dinar)	Polatlı
Aziziye	Bayat (Hambarçin)

12- AKSARAY VILAYETİ

(Şerefli) Koçhisar	Panlı
Arapsun	

13- ELAZIĞ VILAYETİ

Elazığ:	İçme Balıbey Huhülya Harput Çüngüş Mollakendi Hankendi İringi Sarını
Keban	Tahir
Baskil (1926'da kuruldu)	(Kömürhan) İzolu Muşar
Palu	Bulanık Karabeğan (Mirvan) Karaçor Gökdere Sivan Aşağıbulanık

Kazalar	Nahiyeler
Hozat (Dersim) (1926 da kuruldu)	Sin Amutka Dere Germili Bucak merkezi Balıkan (Elgazi)
Ovacık	
Çemişkezek	Vaskovan Germili Başvartınık
Pertek	Vasgerd (Bucak merkezi (Paşavenk) Çarsancak Savak (B.M. Abşeker)
Mazgirt	Muhundu Türüşmek Pah
Çapakçur	Perhengök (Kameran)
Genç (1926'da kuruldu) (Darahini)	
Maden	

14- AMASYA VİLAYETİ

Amasya	Akdağ Bucak M. (Zana) Ezine pazard Zara Ilısu Alve Varal
Merzifon	Türnük
Gümüşhacıköy	Gümüş Saraycık Hamamüzeri (Hamamönü)

15- ANTALYA (TEKE) VİLAYETİ

Kazalar	Nahiyeler
Antalya	Kemer
Alaiye	Köprülü Gazipaşa Demirtaş Kızıllağaç
Akseki	İbradı
Elmalı	
Kaş	Kalkan Kale (Eynihal)
Korkuteli	Kızılcadağ (Mamatlar) Bozova
Fenike	Kumluca Kuzca
Manavgat	Beşkonak (Bozyaka çayı) Taşağıl
Serik (Kökez 1926'da)	Gebiz

16-URFA VİLAYETİ

Urfa	Sumatari Kabahaydar Baziki
Harran (Akçakale)	Nusratiye
Suruç (Cisr sürüç)	
Viranşehir	
Siverek (1926'da)	Bucak Karakeçi Karacadağ
Hilvan (1926 da)	
Yaylak	Arpetin

17- AYDIN İLİ

Kazalar	Nahiyeler
Aydın	Karapınar (Koçarlı) Subice Köşk Karahayıt (Kuyulu) Germencik
Nazilli	Horsunlu (Kuyucak) Sultanhisar Klavuzlar
Bozdoğan	Yenipazar
Söke	Akkuyu Bağarası Domatça
Çine	Akçabağ Karpuzlu N.M (Gölçük)

18- İÇEL VİLAYETİ (Vilayet Merkezi Silifke)

Silifke Merkez	Taşucu Ayaş Yağda
Mut	Sarıkavak
Gülnar	Gilindire Ovacık
Anamur	

19- BEYAZID VİLAYETİ

Beyazıd (Merkez)	Musun
Diyadin	Taşlıçay
Karakilise	Hamur
Tutak	Sini
Iğdır	Aralık
Kulp	Ağrıca (Permanut)
Eleşkird (Toprakkale)	

20- BİTLİS VİLAYETİ

Kazalar	Nahiyeler
Bitlis Merkez	Şetek Tatvan Norşin Simek
Mutki (Merkez nahiye Korsuvak)	Huyut Korsuvak
Hizan (Karasu)	Uçum Hakif
Muş	Azakupur Geligüzan Ziyaret Akçan Valir
Bulanık	Liz
Varto	Karaköy Üstükran
Malazgird	Nurettin Sultanmud Patnos
Ahlat	Adilcevaz Sarısü Misk

21- BURSA (Hüdavendigâr) VİLAYETİ

Bursa Merkez	Emirali (Kestel) Cedid
Orhaneli	Harmancık Gökçedağ Yenice-Atranos

Kazalar	Nahiyeler
Karacabey (Mihaliç)	
Mustafa Kemalpaşa (Kirmastı)	
Gemlik	Armutlu
Mudanya	Tirilya
Orhangazi	Pazarköy
İnegöl	Yenice Domanıç
Yenişehir	İznik

22- BOZOK VİLAYETİ

Bozok	Salmanlı (Kayadibi) Kızılkoca
Boğazlıyan	Akdağ
Akdağmadeni	Karamağara
Sorgun	

23- BOLU VİLAYETİ

Bolu Merkez	Kıbrısık
Düzce	Akçayşehir Yığılca
Gerede	Mengen
Göynük (Torbalı)	
Mudurnu	Çarşamba

24- BURDUR VİLAYETİ

Kazalar	Nahiyeler
Burdur Merkez	Sertac Belağı (Ağlasun)
Tefenni	Göhlisar Dirmil
Bucak (1926'da)	Melli Kızılkaya

25- TEKİRDAĞ VİLAYETİ

Tekirdağ	Naib (Barbaros) İncik Banarlı
Saray	Osmanlı Çerkesköy
Malkara	Şahin Yürüklü Müstecib
Çorlu	Muratlı
Hayrabolu	Dambazlar Susuzmüsellim
Şarköy	Mürefte

26- TOKAT VİLAYETİ

Tokat Merkez	Pazar Almus Turhal Bizeri Ahtab
Reşadiye	Büştürüm
Artova	Kızılca

kazalar	Nahiyeler
Erbaa	Karağaç Hayati Kozlu Alinek Destek Sonusa Tekke
Zile	Kadışehri İğdir
Niksar	Ladik Çamiçi

27- SAMSUN VİLAYETİ

Samsun Merkez	Kavak
Bafra	Alaçam
Çarşamba	
Terme	
Havza	Karahalil Karaaptal Ladik
Vezirköprü	

28- CEBEL-İ BEREKET VİLAYETİ

Osmaniye Merkez	Kaypak (serdar) Tecirli Yarpuz
Bahçe	Haruniye
Ceyhan	Hamidiye Sirkıntızır Yumurtalık
İslahiye	(Sakçagöz) Keferdiz Hassa

Kazalar	Nahiyeler
Dörtyol	Payas Erzin

29- ÇANKIRI VİLAYETİ

Çankırı Merkez	Şabanözü Orta (Karapazar) Tuht
Ilgaz (koçhisar) Çerkeş	Karacaviran Mecidiye

30- ÇANAKKALE VİLAYETİ

Merkez	Erenköy
Ezine	Külahlı Küçükkuyu Ayvacık Geyikli
Bayramiç	Evciler Mamure M.M. (Gölçük)
Biga	Karabiga Çan (M.M. Pazarköy) Dimetoka
Lapseki	Bergas
Gelibolu	Evreşe
Eceabad (Maydos)	
Bozcaada	
İmroz	

31- ÇORUM VİLAYETİ

Osmancık	Avlağı
Hüsnabad (Alaca)	
Sungurlu	
İskilip	Alagöz

Kazalar	Nahiyeler
Mecitözü	Ortaköy Şeyhmustafa

32- HAKKÂRİ VİLAYETİ

Çölemerik Merkez	Livin (Geçitli) Çal
Gevar (Yüksekova)	Baçırge Oramar Destiki Gerdi (Herki)

33- ISPARTA VİLAYETİ

Isparta Merkez	Atabey Keçiborlu
Uluborlu	Senirkent
Eğridir	Barla Cile (Bağıllı)
Şarkikaraağaç	Afşar
Yalvaç	Hoyran (Kumdanlı)

34- DENİZLİ VİLAYETİ

Kazalar	Nahiyeler
Denizli Merkez	Honoz
Tavas (Yaranküme)	Kale tavas
Buldan	Güney
Sarayköy	Kadıköy
Çal	Baklan (Dedeköy)
Garbikaraağaç (Acıpayam)	Irla (Satırlar)
Çivril	

35-DİYARBEKİR VİLAYETİ

Kazalar	Nahiyeler
Merkez kaza	Şark Garb Eğil. Behramki
Silvan (Meyyâfarikin)	Hazro
Lice	Hani
Kulp	
Osmaniye (Ergani) (1926'da)	
Çermik	

36- RİZE (1924'de kuruldu) VİLAYETİ

Rize Merkez	Çağırın kaya Karadere (Medrese) Yenipazar
Atina	Ardeşen Hemşin
Hopa	Arhavi Kemalpaşa Vice

37-ZONGULDAK VİLAYETİ

Ereğli kazası	
Devrek (Hamidiye)	Çaycuma
Bartın	Amasra Kuruçaşile
Safranbolu	Ulus Eflani Aktaş

38- SIİRT VİLAYETİ

Kazalar	Nahiyeler
Şirvan	Hasras Minar İskanbo
Garzan	Melefan Rıdvan
Eruh	Lodi (.M. Aynı) Fındık
Pervani	
Şırnak	
Sason (Kabilcevaz)	Cacas Hazo
Beşiri	Barınç (N.M. Harfaz)

39- SINOP VİLAYETİ

Sinop merkez	Karasu
Gerze	Yenicuma
Boyabat	Durağan
Yenikonak	Osmanlı Türkeli

40- SİVAS VİLAYETİ

Sivas merkez	Kayadibi Ulaş Hıdırnalı
Tonus (Şarkışla)	Gemerek Deliliyas Akçakışla

Kazalar	Nahiyeler
Yenihan (Yıldızeli)	Direkli Çırçır Belcik
Hafik (Koçhisar)	Celallikaya Mamuga Tozanlı (İbsile)
Zara (Koçgiri)	İmraniye Karacaviran Şerefiye Beypınarı Bolucay
Divriği	Vazıldan Sincan Hamo Sevir (Danışment)
Kangal	Kavak Alacahan Deliktaş Yellice
Gürün	Karatoruk Göbekviran
Darende	Ayvalı Balaban

41- MANİSA VİLAYETİ

Saruhan Merkez	Palamut
(Timurci) Demirci	
Akhisar	Gölmarmara
Gördes	Borlu
Salihli	Adala
Turgutlu (Kasaba)	Dağmarmara Ahmetli

Kazalar	Nahiyeler
Alaşehir	Sarıgöl
Eşme	Güre Takmak
Kırkağaç	Gelenbe
Soma	

42- TRABZON VİLAYETİ

Vakfıkebir (Büyükliman)	
Trabzon (Merkez)	Yomra Tonya
Sürmene	Araklı
Akçaabad (K.M. Polathane)	
Maçka	Cevizlik
Of (K.M. Solaklı)	

43- GAZİANTEP VİLAYETİ

Gaziantep merkez	İslahiye
Kilis	Musabeyli Elbeyli Münbiç
Nizip (1926'da)	Carablus Halfeti (Rumkale)
Besni	Keysun Perveri Tut (N.M. Gölbaşı) Kızılin Belveren Şambayadı (Şambayat) Suvarlı)

44-KARS VİLAYETİ

Kazalar	Nahiyeler
Posof (K.M. Damal)	Damal Cilvana
Göle	Hoçuvan Okam
Kars	Susuz
Arpaçayı (K.M. Zaruşat)	Başgedikler (Süregil) Kızılçakçak
Sarıkamış	Selim Karaorgan Bardiz Karakurt
Kağızman	Kötek Digor
Çıldır	Çala Kurtkale
Ardahan	Yalnızçam Hanak

45- KIRKLARELİ VİLAYETİ

Kırklareli merkez	Üsküp Pınarhisar N.M. Bedre (Polos) İnce Kofcaz
Babaeski	Taşagıl (Karacaoğlan Pavlı
Vize	Midye
İğneada	Demirköy

46- KARAHİSARİŞARKİ (Şebinkarahisar)

VİLAYETİ

Kazalar	Nahiyeler
Suŕehri (Endiryas)	Ezbider Ağvanis
Mesudiye	Gebeme
Koyulhisar	Naipli Sisorta
Aluçra	Mindeval

47-(BALIKESİR) KARASI VİLAYETİ

Karasi merkez	Şamlı Konakpınarı Bigadiç İvrindi Korucu Karaman
Dursunbey	Kepsut Sarnıç
Bandırma	Manyas Erdek Marmara Işıklar Edincik
Gönen	Sarıköy Taban
Edremit	Agvaniye (Koyuneli)
Balya	Orhanlar Ilıca
Ayvalık	Yunt
Sındırgı	Gölcük Çorum

Kazalar	Nahiyeler
Burhaniye (Kemerredremit)	Armutova
Susurluk (1926 da)	

48-KASTAMONU VİLAYETİ

Kastamonu	Kuzkaya Devrekani
İnebolu	Çatalzeytin Evrenye
Taşköprü	Gökçeada
Cide	Meşet
Daday	Azdavay
Tosya	Kargı
Araç	Magara İğdir Boyalıkışla

49-KIRŞEHİR VİLAYETİ

Kırşehir Merkez	Kaman
Mecidiye (Boyalık)	
Mucur	Hacıbektaş
Avanos	

50-KAYSERİYE VİLAYETİ

Kayseriye Merkez	Talas Erkilet Muncusun Gesi
Develi	Tomarza Bakırdağı

Kazalar	Nahiyeler
İncesu	Karahisar
Bünyan	Sarıoğlan Akkışla Zamantı (Elbaşı)
Aziziye	Viranşehir Sarız Kaynar Pazarören Toklar

51-KOCAELİ VİLAYETİ

Kocaeli Merkez	Bahçecik Akmеше
Kandıra	Şeyhler Kaymas Akçaova
Adapazarı	Karasu Akyazı Sabanca Söğütlü
Hendek	
Geyve	Taraklı Akhisar
Gebze	Mollafeneri Taşköprü Darıca
Karamürsel	Yalova

52-KONYA VİLAYETİ

Konya merkez	Sille Kızılviran Zıvarık
(Kadınhanı) Saiteli	

Kazalar	Nahiyeler
Akşehir	Doğanhisar Kireli Doğanbey
Seydişehir	
İlgın	Argıthanı
Bozkır	Belviran
Karaman	İbrala Başkişla
Ereğli	Osmaniye Çayhan
Sultaniye (Karapınar)	Hotamış Kayacık
Ermenek	Halimiye Fariske
Çumra (1926 da)	Dinek Akviran
Cihanbeyli (1926'da)	Yunak Yeniceoba
Hadım (1926)	Aladağ (Konakkışla)

53- KÜTAHYA VİLAYETİ

Kütahya merkez	Altıntaş Virancık Gümüş (Köprüören) Armutlu (Sabuncu)
Uşak	Sivaslı Banaz Karahallı Ulubey
Tavşanlı	

Kazalar	Nahiyeler
Simav	Dağardı
Gediz	Şaphane
Emet	

54- GÜMÜŞHANE VİLAYETİ

Gümüşhane	Kovans (Keçikale) Yağmurdere
Kelkit	Köse
Torul (K.M, Ardasa)	Harşit Kürtün Kerum
Şiran (Karacasu)	
Bayburt	Pulur Hart Maden

55- GİRESUN VİLAYETİ

Giresun	Piraziz Yavuzkema1 Bulancak (Akköprü) Keşap
Görele	
Tirebolu	Espiye Dereli

56- MARDİN VİLAYETİ

Mardin merkez	Koçhisar
Savur	Ömerli
Nusaybin	Habap Alyan

Kazalar	Nahiyeler
Midyat	Kerburan Habezbeni Basbirin Hasankeyf
Resülayn	
Derik	Meşkinan
Cizre	Silopi
Gerçüş (1926'da)	

57-MERSİN VİLAYETİ

Mersin Merkez	Elvanlı Erçel
Tarsus	Namrun Güleğ

58-MARAŞ VİLAYETİ

Maraş Merkez	Yenicekale
Elbistan	Afşin
Andırın	
Pazarcık	
Göksun	Süleymanlı (Zeytun)

59 MUĞLA VİLAYETİ

Muğla	Bozoyük Denizabad Gökabad Turgut Kavaklıdere
Milas	Selimiye Güllük Ören

Kazalar	Nahiyeler
Köyceğiz	Karaman Dalyan
Fethiye (Mekri)	Üzümlü Kemer Eşen
Bodrum	Karaabad
Marmariş	Reşadiye Bozburun

60- MALATYA VİLAYETİ

Malatya Merkez	Gözene N.M İspendere (Yeniköy Kale (Ören) Aşağıköy)
Hısn-ı Mansur	Kuyucuk Çalgan Samsat Karıcık
Akçadağ (Arga	Kürecik Levend Sürgü
Hekimhan	Hasağelebi
Kâhta	Tokaris Alut Sincik Narince
Pötürge	Keferdiz Sinan Taraksu Merdis
Arguvan	Mutmur Şotik
Kemaliye (Eğın)	Ağın İliç

61- NİĞDE VİLAYETİ

Kazalar	Nahiyeler
Niğde Merkez	Misli (N.M. Gölcük) Bereketli Maden
Nevşehir	Melendiz
Bor	
Ulukışla	

62- VAN VİLAYETİ

Van merkez	Hoşap Timar Havasor Mamuret-ül Raşid
Muradiye (Bargiri)	Çaldıran Gölesor
Erciş	Zilan Sarısü
Gevaş	Reşadiye Müküs
Başkale	Hakkari Şivelan Şikefti
Çatak	
Mahmudi (Saray)	Taşrumi

B- 1929 Vilayet İdaresi Kanunu

1929 yılı vilayet idaresi kanununun 1. maddesiyle mülki birim olarak vilayet, kaza, nahiye yer almıştır. Nahiye de kasaba ve köylerden meydana gelir denmektedir.

Bu kanunlada sancak mülki taksimat içinde yer almamaktadır. Dolayısıyla mülki idarede "sancak" birimi tamamen tarihe karışmış oluyordu.

Kanunun 2. maddesiyle vilâyet teşkili veya mevcut vilayetlerden birinin kaldırılması, vilayet merkezinin değiştirilmesi Devlet Şurası'nın görüşü alınarak kanunla yapılır.

Kazanın teşkili, kaldırılması veya bir kazanın bir vilayetten diğerine bağlanması vilayet idare heyet ve umumi meclislerin görüşü alındıktan sonra kanunla yapılır.

Vilayet sınırları ile kaza merkez ve sınırlarının değiştirilmesi, nahiye teşkili veya kaldırılması veya bunların merkez ve sınırlarının değiştirilmesi, bir kazadan diğer bir kazaya bağlanması vilayet idare heyet ve umumi meclislerinin onayı alındıktan sonra Dahiliye Vekaleti kararı ve Reisi cumhurun tasdiki ile yapılır. Yeniden köy teşkili, köylerin birleştirilmesi, ayrılması, başka nahiyeye bağlanması vilayet idare heyet ve umumi meclislerin mütalaası alındıktan sonra Dahiliye Vekaletinin onayı ile vilayetlerce yapılır" denilmektedir.

Cumhuriyetin ilanıyla kişi egemenliğinden halkın egemenliğine geçilmiştir. 1913 İdare-i Umumiye-i Vilayet kanunuyla vilayet sınırlarının, kaza merkez ve sınırlarının değiştirilmesi, nahiye teşkili ve kaldırılması, bir kazadan diğerine bağlanması için Padişahın tasdiki gerekirken yukarıda işaret edilen prosedür yerine getirilmek suretiyle Vilayet idaresi kanununda Reisi cumhurun onayı şart koşulmuştur.

Yine 1929 kanununun 3. maddesiyle ilk defa vilayet merkezlerinde merkez kaza teşkilatı kurulması ve başlarında bir kaymakam bulunması hükme bağlanıyor ve uygulamaya konuyordu. Gerci 1913 yılında merkez kaza tabiri bulunmaktaydı. Fakat uygulanmaya konulması 1929 kanunuyla oldu. 1929 kanunuyla vilayet, kaza ve nahiyelerdeki memurluklara eklemeler yapılmıştır. Vilayette; ticaret ve sanayi, orman, maden, baytar müdürlüklerinin kurulması, kazalarda; orman, ziraat, baytar memurluklarının olması, nahiyelerde; sıhhiye memuru, nüfus, tapu memurlarının bulunması örnek olarak verilebilir. 3 Mart 1924 yılında şer'îye ve Evkaf nezareti kaldırıldı. Şer'î hukukun yerini laik hukuk aldıktan sonra kadılık teşkilatı ortadan kalktı. 1929 vilayet idaresi kanununda kadı, naib gibi isimler görülmemektedir. Hukuk işleri müdürü hakim ve müddei umumiler gibi memurluklardan bahsedilmektedir.

Görülen lüzum üzerine vilayetlerde Vali başkanlığında mülkiye ve hukuk mektepleri mezunlarından seçilmek üzere üç üyeden meydana gelen idare heyetlerinin kurulmasında dahiliye vekaleti mezdur konusu kanunun 58.maddesinde yer almaktaydı. 1913 İdare-i Umumiye-i Vilayet Kanununda böyle bir madde bulunmamaktadır.

1929 Vilayet İdaresi Kanununun diğer maddelerinde, vilayet memurlarının tayin usulleri, vali ve kaymakamların görev ve yetkileri, vilayet ve kaza idare kurullarının kuruluş ve görevlerini düzenleyen hükümler getirilmiştir (122).

Görüldüğü gibi bu kanun Osmanlı Devletinde Tanzimat ve Meşrutiyet dönemlerinde çıkarılan kanunlardan farklılıklar göstermektedir. En önemli farkı da sancakların kaldırılması ve mutasarrıflığın sona ermesidir.

(122) Resmî Gazete, 5 Mayıs 1929, s. 1184, (18 Nisan 1929 Vilayet İdaresi Kanunu).

D- 1920 yılı ile 1928 yılı Taksimatlarının karşılaştırılması

Cumhuriyetten önce

Cumhuriyetten sonra

1920

1928

1- Ankara	Ankara
2- Aydın	Aydın
3- Adana	Adana
4- Bitlis	Bitlis
5- Diyarbakır	Diyarbakır
6- Edirne	6- Edirne
7- Erzurum	7- Erzurum
8- Hüdavendigar (Bursa)	8- Hüdavendigar (Bursa)
9- İstanbul	9- İstanbul
10- Kastamonu	10- Kastamonu
11- Konya	11- Konya
12- Mamuret-ül Aziz (Elazığ)	12- Elazığ
13- Sivas	13- Sivas
14- Trabzon	14- Trabzon
15- Van	15- Van
	16. Artvin
17 tane de müstakil liva bulunmaktadır.	17- Ertuğrul (Bilecik)
Kars ve Artvin henüz bizde değil.	18- Ordu
	19- İzmir
	20- Eskişehir
	21- Afyon
	22- Aksaray
	23- Niğde
	24- Amasya
	25- Antalya (Teke)
	26- Urfa
	27- İçel
	28- Beyazıt
	29- Denizli
	30- Bozok
	31- Bolu
	32- Burdur
	33- Tekirdağ
	34- Tokat

1920 Yılı

1928 yılı

	35- Samsun
	36- Cebel-i Bereket
	37- Çankırı
	38- Çanakkale
	39- Çorum
	40- Hakkari
	41- Isparta
	42- Rize
	43- Siirt
	44- Zonguldak
	45- Sinop
	46- Manisa
	47- Gaziantep
	48- Kars
	49- Kırklareli
	50- Karahisar-ı Şarki (Şebinkarahisar)
	51- Balıkesir (Karasi)
	52- Kayseri
	53- Kocaeli
	54- Kütahya
	55- Gümüşhane
	56- Giresun
	57- Mardin
	58- Mersin
	59- Maraş
	60- Muğla
	61- Malatya
	Livaları mülki birim olarak hükümsüz kılınınca bu livaların bazıları vilayet oldu. Vilayet sayısındaki artışlar bundandır.

S O N U Ç

Tanzimat hareketinin amacı, Osmanlı devlet yönetimini çağdaş işleyen ilkelerine dayandırmak, yani devlet gücünün tek merkezden en etkin biçimde kullanılmasını sağlamaktır. Tanzimat merkeziyetçiliği, demokrasiye değil, otokratik Avusturya ve Rusya İmparatorluklarındaki gibi güçlü ve merkezci bir devlet mekanizmasının oluşturulmasını, mali işlerin tek merkezden yürütülmesini, yükümlülüklerin kanuni esaslara dayandırılmasını, yargı yetkisinin düzenli biçimde işlemesini amaçlamaktır.

Tanzimat merkeziyetçiliğinin önemli problemi "yettişkin kadro yetersizliği" olmuştur. 1848 yılında vilayetlere yazılan bir yazıda fazla personelin işten çıkarılmasını isteyen Sadaret Hükümü'ne verilen cevapta memura olan ihtiyaç dolayısıyla konunun mümkün olmamıyacağı belirtilmektedir. Bu durumda, tanzimatçıların tüm yönetim yapısını merkeziyetçi bir şekilde yenileme hayallerini bir kenara bırakıp eyalet yönetiminin geleneksel kurum ve yöntemlerine çeki düzen vermek gerekirdi.

Tanzimat hareketinin su yüzüne çıkarttığı merkezicilik eğilimi Osmanlı eyalet yönetimini iki şekilde etkilemiştir. İlk olarak malî alanda yeni bir örgütlenmeye gidilmektedir. İkinci nokta ise yerel kişi ve grupların devlet yönetimini etkilemeleri devresinin düzgün

hızlı ve eşit bir biçimde işlemesine gerek duyulmuştur ki bu durum Türkiye'de yerinden yönetime geleneğinin doğmasını sağlamıştır. Yeni düzenlemelerde somutlaşan bu iki etki biçiminin birlikte verdikleri sonuçta Vilayetlerin fizik örgütlenmesinin değişmesidir. Beliren yeni örgütlenme anlayışı, İmparatorluğun sonuna kadar sürmekle kalmamış, Cumhuriyet dönemi yönetim sisteminin önemli tarih miraslarından biri olmuştur.

1856 İslahat Fermanı'ndan sonraki gelişmeler ve Osmanlı Mülki idare sisteminin aldığı şekil Türkiye'nin yönetim yapısını büyük ölçüde etkilemiş ve hatta belirlemiştir. 1856 fermanının belirleyici özelliği, yönetim, maliye ve yargı organlarının yeniden düzenlenmesiyle Vilayet, Liva ve Nahiye düzeyindeki halkın (özellikle azınlıkların.) yönetimde etkili olmalarını öngörmesidir. Fermanda öngörülen vilayet yönetim sistemi, 1861 yılında çıkarılan bir nizamnameyle Cebel-i Lübnan'da uygulanmaya başlanmış, ancak yeni düzenlemeye bütün imparatorluğa uygulamaya çalışan Avrupa devletleriyle bunu önlemeye alışan Osmanlı yönetimi arasındaki sürtüşmeler uygulamanın yayılmasını engellemiştir.

Osmanlı Mülki idare sistemine mevcut veren temel belge 1864 tarihi "İdare-i Vilayet" nizamnamesidir. Buna göre idari taksimat; Vilayet, Liva, Kaza ve Karye olmak üzere dört kademe üzerine kurulmuştur. Vilayet Valinin, Liva Mutasarrıf'ın, Kaza Kaymakamının, Karye (nahiye, mahalle) Muhtar'ın yönetimindedir. Vilayet'in özel

İdaresi için halk tarafından seçilen bir genel meclis kurulmuştur. Ayrıca Vilayette Vali'lerin, Liva'da Mutasarrıfın, Kaza'da Kaymakam'ın yanında idare meclisleri oluşturulmuştur. 1864 tarihli nizamname ile kısa sürede Anadolu, Rumeli ve Afrika'da birçok vilayet ve sancak yeni düzene göre teşkilatlanmıştır.

İdare-i Vilayet Nizamnamesi ilk defa sınırları ve örgütüyle yeniden düzenlenen Tuna vilayetinde (Bugünkü Bulgaristan) uygulandı. Kısa bir süre sonra benzeri bir uygulamaya Mamuret-ül Aziz, Manastır, Selanik, Yanıya ve Tırhala vilayetlerinde de geçildi. Uygulama sonuçlarının başarılı oluşu 1871 yılında "İdare-i Umumiye-i vilayet" nizamnamesinin çıkartılmasına ve yeni düzenin yaygın bir biçimde denenmesine fırsat verdi. Bununla nahiye bir idare birimi haline getirilmiştir. İdare taksimat; Vilayet, Liva, Kaza, Nahiye ve köy halini almıştır. Vali muavinliği müessesesinin kurulduğunu da bu dönemde görmekteyiz. 19. yüzyıl boyunca bu düzen yürürlükte kalmıştır. Kısa sürede Rumeli'de 10 vilayet ve 44 sancak, Anadolu'da 16 vilayet ve 74 sancak, Afrika'da ise 1 vilayet ve 5 sancak yeni düzene göre örgütlenmiştir. Bunun yanısıra yeni düzenin merkezici niteliğini kuvvetlendirmek amacıyla "Elviye-yi Gayr-i Mülhaka" denilen bazı Livalar, Mesela Kudüs, Canik, Sehr-i Zor, İkinci Meşrutiyetten sonra da Bingazi, Bolu, İzmit, Çatalça, Urfa, Asır, Kale-i Sultaniyye ve Karesi doğrudan doğruya merkez yönetimine bağlandılar. Ayrıca vilayet'te

valilerin, Liva'da Mulasarrıf'ların, Kaza'da ise Kaymakam'ların yanında "İdare meclisleri" oluşturuluyordu. Ne varki, ruhani reisler, memurlar ve seçimlik 4 üyeden kurulan bu meclisler, halkın yönetimi etkilemesini sağlayan araçlardan çok, yöneticilerin karar ve isteklerini onaylayan birer "soğuk damga" olarak kaldılar.

Özet olarak 1871 nizamnamesi, vilayet yönetimine yeni bir iş bölümü planı getiriyordu. Bu plan çerçevesinde de merkezin etki ve denetimini mutlaklığa doğru artırıyordu.

1876 tarihinde "İdare-i Nevahi Nizamnamesi" ile nahiye teşkilat ve idaresi yeniden tanzim olunarak, tek olarak teşkil olunan nahiyeler 200 haneden büyük köylerde, bundan küçük köyler bu miktara ulaşincaya kadar birleştirilerek toplu nahiyeler teşkil olunmuştur. 1876 tarihli Anayasa, Vilayetin idare usulünün "Tevsii mezuniyet ve tefriki vezaif" yetki genişliği ve görev ayrılığı kaidesi üzerine kurulması esasını getirmiştir.

Tanzimat sonrası Osmanlı yönetimi, hiyerarside yukarıdan aşağıya vilayet, Liva, Kaza, Nahiye, Köy olarak örgütlenmiştir. Bu hiyerarsideki her üst kademe, astlarının karar ve işlerini etkin ve sıkı biçimde denetlemekle, Osmanlı vali ve yöneticileri de devletin otokratik yetkilere sahip temsilcileri olarak görünmektedir. Bu noktada, Osmanlı valisinin devlet adına sahip olduğu yetkiye örnek olarak, başkent İstanbul da bir vilayet

Örgütünün olmayışını ve yönetimin doğrudan doğruya sadrazamlıkça yürütülmesini gösterebiliriz. Tanzimat sonrası devlet örgütünde görülen ikinci bir gelişme, İmparatorluğun biri Rumeli'de, ikisi Anadolu'da, biri de Arabistan'da olmak üzere dört ordu bölgesine ayrılması ve bunların başına birer "müşir" atanması, böylece vilayet yönetiminin askeri yapıdan ayrılarak vilayet yöneticilerinin "sivil mülkü amir" durumuna gelmeleridir. Eski gelenekleri yıkan bu uygulama Cumhuriyet'in tarih mirasının önemli unsurlarından biridir.

Tanzimat sonrası Osmanlı yönetimine ilişkin olarak değişilmesi gereken üçüncü nokta, vilayet meclisiyle vali arasındaki ilişkinin niteliğiyle ilgilidir. Buna bir örnek verecek olursak etnik yönden karmaşık olan Mezopotamya vilayetlerindeki meclisler birbiriyle anlaşamayan cemaatlerin temsilcilerinden kurulur, Osmanlı valisi'de hem bu cemaatlerin üzerinde askeri bir kişi olarak cemaetleri birbirine karşı getirip merkezi hükümetin her isteğini kolayca benimsetir, hem de bu karmaşık ve renkli meclislerin sorumluluk ve kararlarını göstererek yabancı devlet temsilcilerinin bitmek bilmeyen müdahalelerine karşı koyardı. Gerek bu meclisler, gerek ziraat, maarif ve nafia gelir uzmanlık komisyonlarında yerli halkın temsilcilerinin bulunması yöneticilerin etki ve denetimini kolaylaştıran bir etkin olarak düşünülmesi, tersine işleyen durumlar olsa bile bu bekleyiş genellikle pratikte doğrulanmıştır. Kaldı ki, yerli halk

temsilcilerinin seçilmesi ve görevden uzaklaştırılması da büyük ölçüde, Osmanlı eyalet yöneticilerinin yakınındaydı. Giderek, Osmanlı yerel yönetim geleneğinin merkezden güdümlü olarak doğduğunu, doğduğu günden başlayarak da merkezin başka ve denetimi altında geliştiğini söyleyebiliriz.

Klasik Osmanlı eyalet veya taşra yönetiminde, Beylerbeyi, Sancakbeyi, Subaşı ve Sipahi komuta zinciriyle birbirine bağlı yöneticilerdir. Ancak o dönem şartlarında yine o dönemin ulaşımı ve haberleşme imkânlarıyla, günlük işleri ve eylemleri elbette etkin ve ayrıntılı biçimde denetlenemezdi. Oysa yeni yönetim yapısı içinde filizlenen merkeziyetçi eğilim üstleri astlarının her karar eylem ve isteklerini denetlemeye, onaylamaya ve geri çevirmeye zorluyordu. Bu durum, merkezi nitelikteki bir vilayet yönetim sistemi çerçevesinde sınır ve sorumlulukları belli bir yöneticiler hiyerarşisinin oluşmasına, dikey denetimin etkin biçimde uygulanmasına geçerlilik vermiştir. Bu merkeziyetçi gelişmelere direniş olduysada sonuçsuz kaldı. Örneğin 1877 parlamentosu bir vilayet kanunu hazırlamıştır fakat yerinden yönetimi benimseyen eğilimlerin mecliste ağır basmasına karşılık hükümet merkeziyetçi anlayışı yasaya yerleştirmeyi kararlaştırmıştı. Bütün bunların yanında Sultan II. Abdulhamit döneminin örgütlü bir otokrasiye geçiş dönemi olduğu düşünülürse, Osmanlı taşra yöneticisinin, bu genel çerçevede içinde, vilayetlerde daha geniş yetkilere ve yet-

kileri daha etkileyici biçimde uygulayacak araçlara kavuşturulmasını da doğal karşılamak gerekir. Kaldı ki ülkenin teknik gelişme düzeyi, ulaşım imkanları ve yerleşme yapısı da belediyelere dayalı bir yerel yönetim biçiminin gelişmesine hiç elverişli değildir. Ulaşım sisteminin yetersiz, yönetim hiyerarşisinin tabanındaki köylerin de dağınık, küçük ve birbirinden kopuk olanları görüşümüne göre, taşrada yönetim yetkilerinin merkezden atanan yöneticilere bırakılması uygulamasını abartılmış biçimde karşımıza çıkararak etkenlerin başında gelmektedir.

İkinci Meşrutiyet, merkezci eğilimlerin iyice belirginleştiği, bütün sorunları merkezicilik yoluyla çözme çabalarının iyice yoğunlaştığı bir dönemdir. Bu dönemin en ilginç gelişmelerinden biri, şüphesiz, Osmanlı Taşra yöneticisinin kişiliğine yeni bir boyutun, tek parti temsilciliğinin eklenmesidir. İttihatçı taşra yöneticileri artan kara, deniz ve demiryolu ulaşımıyla yaygınlaşan telgraf kullanımı sayesinde merkezin denetimini daha sık ve yoğun duyar olmuşlar, hem tek parti temsilcisi olarak siyasi görevlerini, hem de devletin temsilcisi olarak yönetim fonksiyonunu daha etkin biçimde yürütür duruma gelmişlerdir. Fakat devletin o dönemdeki bürokratik örgütlenmesi, İttihakçı yönetimin istediği katılıktaki bir merkeziciliğe imkan sağlayacak durumda değildir. Bu durumda, Tanzimat yöneticilerinin geliştirdikleri bir çözüme, meşrutiyet hükümetlerinin

daha yoğun biçimde başvurduklarını görüyoruz. Bu çözüm vilayet sınırlarını daraltarak veya bazı Livaların doğrudan doğruya merkeze bağlayarak, dar bir fizik alanda merkezci bir denetimin daha da yoğunlaştırılmasıdır.

İkinci Meşrutiyet döneminde, Elviye-i Gayri Mülhaka denilen doğrudan merkeze bağlı Liva'ların sayıca arttığını görmekteyiz. Osmanlı merkezicilik anlayışını somutlaştıran bu uygulama Cumhuriyet döneminde de bilinçli bir şekilde sürdürülmüştür. Öyle ki Konya ilini dışarıda bırakacak olursak, günümüz Türkiye'sindeki tüm illerin sınırları, Osmanlı yönetimindeki Livaların Fiziki sınır ve hacimlerine uymaktadır. Ancak alan ve sınır düzenlemeleriyle sağlanmak istenen merkezci etki ve denetim bugünkü teknik gelişkinlik düzeyi karşısında anlamını kaybetme çizgisine girdiği için, yönetim yapısının çok sayıda il'den oluşması Maliye ve yönetim alanlarındaki güçlükleri artırmaktan başka sonuç vermemektedir. Yerel yönetim organlarının zayıflığı görüşümüze göre Türkiye'deki taşra yönetiminin büyük ölçüde 19. yüzyıl Osmanlı yönetim yapısının muhteva ve şekil bakımından bir uzantısıdır.

1913 tarihi "İdare-i Umumiye-i Vilayet" kanunu hükümleriyle 1871 tarihli nizamnamede öngörülen idari bölünme yasallaşmıştır. Kanun "İdare-i Hususiye-i Vilayet" başlıklı bir bölümü de kapsamaktadır. Kanun da vilayet genel idaresinin Vali, Liva idaresinin Mutasarrıf,

Kaza idaresinin kaymakam, nahiye idaresinin nahiye müdürü'nün sorumluluğunda olduğunu kabul ile vilayet merkezinde ayrıca "merkez kazası" teşkilatı ve kaymakamı bulunmasını öngörmektedir.

Milli Mücadele yıllarında 1913 tarihli "İdare-i Umumiye-i Vilayat" kanunu yürürlükte bulunmaktaydı. T.B.M.M.'nin kurulduğu 1920 yılında Milli sınırlar içerisindeki idari taksimat; Vilayet, Liva, Mülhak Liva, Kaza, Nahiye halinde 15 vilayet, 17 mustakil liva, 35 mülhak liva, 302 kaza, 679 nahiye den oluşmaktaydı.

1921 tarihli Anayasa idari bölünmesinin vilayet kaza, nahiye olmak üzere üç kademe halinde tanzim etmektedir. Böylece Livaların gerekli olmadığı anlaşıl原因 olarak, bunların kaldırılması yoluna gidilmiş, nahiyeler ise köy birlikleri halinde konularak hukuki kişiliğine kavuşturulmuştur. Ancak bu durum uygulamada gerçekleştirilememiş Cumhuriyet yönetimi ülkenin idari taksimatını 1913 tarihli kanuna göre yeniden düzenlemiştir.

Dünden çıkarak bugünkü "Mulki İdare Yönetim" sistemi hakkında yapılabilecek başka genellemeler de vardır. Son yüzyılın getirdiği yapısal değişmelerin yanı sıra, kooperatif, birlik, sendika gibi örgütlü grupların ortaya çıkması mülki idare amirlerinin "geleneksel" otoritesini önemli ölçüde sarsmıştır. İkinci olarak aynı toplumsal değişme ve örgütlenmeler, genel planda bürokratların, özel planda da mülki idare amirlerinin milli gelirden aldıkları payın azalmasına yolaçmıştır. Yani

Cumhuriyet dönemi taşra yöneticisi gelir bakımından Osmanlı mülki idarecileri sınıfına göre gerilemiş durumdadır. Üçüncü nokta ise, askeri ve sivil yönetimin kesin çizgilerle birbirinden ayrılması vali ve komutanlık görevlerinin aynı anda ayrı kişilerce görülmesini sağlamıştı. Özetle, klasik Osmanlı'dan bu yana mülki idare konusunda çok yol aldığını ama bu mesafe içinde bir yandan merkezden yönetimin anlayışı gelişirken, diğer yandan merkezin temsilcisi yöneticilerin önemlerinin azaldığını söyleyebiliriz.

BİBLİYOGRAFYA

I. DERLEMELER, PERİYODİKLER

A. Salnameler

1. Devlet Salnamesi (1876, 1882, 1890, 1928 yılları)

B- Gazete ve Dergiler

1. Takvim-i Vekayi Kolleksiyonları (1281-1282)
2. Düstur I. Tertip, C. I, II, III, IV
3. Dustur-u Atik
4. Türk İdare Dergisi, Yıl 55. Ekim 1983, Sayı 362,
5. Resmi Gazete 5 Mayıs 1929, s. 1184.

II. KAYNAK ESERLER

1. Ahmet Cevdet, Paşa, Ma'ruzat, İST. 1980 (Neşr. Dr. Yusuf Halacoğlu)
2. Ahmet Cevdet Paşa; Tarih-i Cevdet, I, XII, İST. 1884-1891.
3. Ahmet Cevdet Paşa; Tezakir-i Cevdet, Teskire No: 25, 10. Defter.
4. Koci Bey, Risale (A.K. Aksüt Neşri), İST. 1939.
5. Sait Paşa, Hatırat I, İST., 1328.
6. Mustafa Nuri Paşa: Netâyicül-vuku'at, IV, İST, 1327.

III. UMUMİ ESER VE İNCELEMELER

Akbal, Fazıla; 1831, Tarihinde Osmanlı İmparatorluğunda İdari Taksimat ve Nüfus, Belleten, C.XVI/60, ANK., 1951.

Akdağ, Mustafa, Timar, Rejiminin Bozuluşu, D.T.C.F.

Dergisi cilt.3. Sayı:4. s.419-431. ANKARA 1965.

Akdağ, Mustafa, Türkiye'nin İktisadi ve İçtimai Tarihi

I-II. ANK., 1959, 1971.

Birken, Andreas, Die Provinzen Des Osmanischen Reiches,

Wiesbaden, 1976.

Cin, Halil, Osmanlı Toprak Düzeni, İST., 1985.

Çadırcı, Musa, "Tanzimat'ın İlanı Sıralarında Türkiye

de Yönetim (1826-1839)"ı Belleten,CLI , s. 201.

ANKARA 1988.

Çadırcı, Musa, "Tanzimat Döneminde Türkiye de Yönetim

(1839-1856)" Belleten,CLI/203, ANKARA 1988.

Çadırcı, Musa, Tanzimat'a Girerken Türkiye'de Şehir

İdaresi, Ankara 1972.

Çadırcı, Musa, Türkiye'de Muhtarlık Teşkilatınının Kuru-

bası Üzerine Bir İnceleme, Belleten, C. CXXXIV/

135, Ankara, 1970.

Dawison, H.Roderic, Reform The Ottoman Emprire, Princeton,

University Press, 1963.

Derbil,Süreyya, İdare Hukuku, ANK. 1955.

Engelhart, E., Türkiye ve Tanzimat, Trc. Ali Reşad, İST.,

1324.

Ergin,Osman Nuri, Türk Tarihinde Evkaf, Belediye ve Pat-

rikhaneler, İST, 1937.

Eyübođlu, M.Savecı, Tanzımattan Cumhuriyete Geçen Devre-
de Tatbık Edilen İl İdaresi ve Teşkilat Kanunları,
İdare Dergisi, ANK., 1951.

Görelı, İsmail Hakkı, Memleketimizde Vilayet İdaresi
Tarihine Bakış, İdare Dergisi ANK., 1945, s.173.

Gözübüyük, Şeref, Türkiye'de Mahalli İdareler, ANK.,
1967,

Gözübüyük, Şeref, Türk Anayasa Metinleri, ANK., 1982.

İnalçık, Halil, Tanzimatın Uygulanışı ve Sosyal Tepki-
leri, Belleten C. XXVII, s. 109-112.

İnalçık, Halil, The Ottoman Empire 13.00-16.00, The
Classical Age, Londra, 1973.

Karal Enver Ziya: Osmanlı Tarihi V, VI, VII, VII, ANK.,
1983.

Kaynar, Reşat, Mustafa Reşid Paşa ve Tanzimat, ANK.,
1954.

Kürkçüođlu, Melih, Siyasi Tarih, ANK., 1972.

Kunt, Metin, Sancaktan Eyalete 1550-1650 Arasında Os-
manlı Ümerası ve İl İdaresi, İST., 1978.

Lewis, Bernard, Modern Türkiye'nin Doğuşu, Çev. Metin
Kıratlı, ANK., 1970.

Oğuz, Süleyman, Osmanlı Vilayet İdaresi ve Doğu Rumeli
Vilayeti, ANK., 1986.

- Okandan Recai, Anne Hukukunda Tanzimat ve Meşrutiyet Değerleri, İST., 1946.
- Onar, Sıddık Sami, İdare Hukukunun Umumi Esasları, İST., 1958.
- Özcan, Mert, XVII ve XIV yüzyıllarda Çapanoğulları, Kültür Bakanlığı Yay., ANK., 1980.
- Ongünsu, A.H., Tanzimat ve Amillerine Umumi Bakış, İST., 1940.
- Özkaya, Yücel, Osmanlı İmparatorluğunda Ayanlık, A.Ü.D.T.C. Fak.Yayınları no. 273, ANK., 1977.
- Ortaylı, İlber, Tanzimattan Sonra Mahalli İdareler, ANK, 1974.
- Ricaud:, İstoria Delloutato Presente Dell Imperia Ottomana Stanford, Shaw ve Ezel Kural, Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye (Çev. Mehmet Harmancı, İST, 1983)
- Uçarol, Rifat, 1878 Kıbrıs Sorunu ve Osmanlı İngiliz Antlaşmaları, İST., 1978.
- Uğur, A.Peker, Osmanlı İmparatorluğu İdari Taksimat ve Posta Şubeleri ANK., 1984.
- Uzunçarşılı, T.Hakkı, Osmanlı Tarihi Ç. I, II, III, IV, ANK.L 1982.
- Unat, Faik Reşid tarafından Milli Kütüphaneye armağan Berlin, Ayastefanos, Kıbrıs Muahedeleri, İST., 1324.

Tönük, Vecihi, Türkiye İdari Teşkilatının Gelişimi ve Bugünkü Durumu, ANK., 1945.

Turan, Şerafettin, XVII, Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu İdari Taksimatı, Atatürk Üniversitesi Yıllığı, 1961, ss. 201-232.

Yaman, Talat Mümtaz, Osmanlı Mülki İdaresinde Avrupalılaştırma Hakkında Bir Kalem Tecrübesi, İST., 1940.

Yaman, Talat Mümtaz, "Osmanlı İmparatorluğu Teşkilatında Mütesellimlik Müessesesine Dair" Türk Hukuk Tarihi, Dergisi I, 1944, s. 75.

IV. HARİTALAR

- 1; 800.000 Ölçek Topografya Haritası (1936 Basımlı Harita Üzerinde Şose ve Mülki Teşkilatın Revizyonu Yapıldıktan Sonra 1956 Yılında Basılmıştır, ANK.

- 1/2.000.000 Ölçekli Asya, Avrupa, Afrika Siyasi Haritaları.